

Food and Agriculture
Organization of the
United Nations

Стратегија развоја пољопривреде и руралног подручја општине Рудо 2023-2027

Стратегија развоја пољопривреде и руралног подручја Општине Рудо 2023-2027

Ова стратегија је израђена у оквиру пројекта TCP/BIH/3804 “Supporting local agricultural and rural development planning” Свјетске Организација за Храну и Пољопривреду (ФАО)

Документ израдили:

Администрација Општине Рудо

Национални консултант ФАО:

др Гордана Роквић Кнежић,

др Миљан Ербез

Садржај

1. УВОД.....	5
2. СТРАТЕШКА ПЛАТФОРМА.....	7
2.1. Ситуациона анализа.....	7
2.1.1. Географски положај и агроеколошке карактеристике.....	7
2.1.2. Демографске карактеристике /трендови.....	8
2.1.3. Стање запослености и незапослености.....	13
2.1.4. Свеукупни економски развој / значај пољопривреде у економији.....	14
2.1.5. Вриједност пољопривредне производње.....	16
2.1.6. Општи трендови пољопривредне производње.....	18
2.1.7. Органска пољопривредна производња.....	29
2.1.8. Пољопривредне савјетодавне службе.....	30
2.1.9. Координација ланца вриједности и развој тржишта.....	31
2.1.10. Диверзификација економских активности.....	39
2.1.11. Квалитет живота у руралном подручју.....	44
2.1.12. Еколошки аспекти руралног развоја.....	59
2.1.13. Структура локалне управе и политика пољопривредног и руралног развоја.....	64
2.2. SWOT анализа.....	68
2.3. Стратешко фокусирање.....	70
2.4. Визија развоја.....	71
2.5. Стратешки циљеви са индикаторима.....	72
3. КЉУЧНИ ПРИОРИТЕТИ И МЈЕРЕ.....	75
4. КЉУЧНИ СТРАТЕШКИ ПРОЈЕКТИ.....	77
5. ОПИС УНУТРАШЊЕ И МЕЂУСОБНЕ УСКЛАЂЕНОСТИ СТРАТЕШКОГ ДОКУМЕНТА.....	80
6. ФИНАНСИЈСКИ ОКВИР.....	83
6.1. Алтернативни извори финансирања.....	85
7. ОКВИР ЗА СПРОВОЂЕЊЕ, ПРАЋЕЊЕ, ИЗВЈЕШТАВАЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ СТРАТЕШКОГ ДОКУМЕНТА.....	86
8. ПРИЛОЗИ СТРАТЕШКОМ ДОКУМЕНТУ.....	88
Прилог 1:.....	88
8.1: Сажети преглед стратешких циљева, приоритета и мјера.....	88
8.2: Детаљан преглед мјера.....	90
Прилог 2. План вредновања стратешког документа.....	98

1. УВОД

Израда Стратегије пољопривреде и руралног развоја општине Рудо, координисана је од стране општинске управе, а подржана од стране Свјетске организације за храну и пољопривреду (ФАО) кроз пројекат “Подршка планирању локалног развоја пољопривреде и руралних подручја” (TCP/ВiН/3804 - Supporting local agricultural and rural development planning).

Главни циљ израде Стратегије пољопривреде и руралног развоја општине Рудо је пружити оквир за динамичнији развој сектора пољопривреде и руралних подручја у цјелини, те ускладити главне правце развоја пољопривреде и руралних подручја општине са стратешким оквиром развоја на нивоу Републике Српске и Босне и Херцеговине. У том смислу развојне мјере дефинисане Стратегијом се надопуњују на већ постојеће мјере за развој пољопривреде и руралних подручја на републичком нивоу, при чему се настоји избјећи дуплирање мјера, а постићи циљано усмјеравање средстава у складу са приоритетним потребама локалног развоја које су произашле из Анализе стања пољопривреде и руралних подручја општине Рудо, уз уважавање компаративне предности сектора пољопривреде и подручја општине у цјелини. Временски оквир за реализацију Стратегије предвиђа период 2023-2027. чиме је усклађен са периодом важења новог стратешког оквира на републичком нивоу, као и на нивоу ЕУ.

Стратегија пољопривреде и руралног развоја општине Рудо није само секторски документ већ документ који сагледава могућности развоја руралних подручја са ширег интегралног приступа развоју заједнице укључујући и уважавајући мишљења и потребе представника различитих друштвених група у процесу развоја, те узимајући у обзир економску, еколошку и социјалну страну одрживости предложених интервенција.

Стратегија пољопривреде и руралног развоја, без обзира што се доноси на локалном нивоу, узима у обзир и смјернице Европске уније за одржив развој пољопривреде и руралних подручја које су дефинисане Зеленим планом ЕУ, односно Зеленом агендом за Западни Балкан, те њима придружених ЕУ Стратегије биодиверзитета 2030, ЕУ Стратегије од фарме до стола и Стратегије „једно здравље“, као и циљеве одрживог развоја Уједињених нација односно Босне и Херцеговине. Па иако се законодавни оквир за провођење принципа дефинисаних ових стратешким документима доноси на републичком нивоу, одговорност је локалне управе да осигура оквир за успјешно прилагођавање субјеката у сектору новим околностима пословања на тржишту, те да усклади стратешке смјернице локалног руралног развоја са оквирима које доноси Зелени план и циљеви одрживог развоја.

Стратегија пољопривреде и руралног развоја је документ који по први пут за подручје општине Рудо дефинише партнерство као модел управљања и спровођења овог стратешког документа. Партиципативни приступ у управљању руралним развојем подразумијева сарадњу јавног, пословног и цивилног сектора у свим фазама планирања, реализације и праћења Стратегија развоја на локалном нивоу. На тај начин осигурава се већи степен транспарентности, инклузивности и постизање консензуса у усаглашавању развојних приоритета, те унапређује оквир за финансијско планирање и реализацију програма развоја.

Важно је напоменути да је Стратегија пољопривреде и руралног развоја општине Рудо урађена у вријеме када се систем пољопривредне производње у Босни и Херцеговини (БиХ) постепено мијења услјед конкурентног притиска проузрокованог интегрисањем регионалних тржишта, те отварањем тржишта према земљама ЕУ. Стратегија пољопривреде и руралног развоја је конципирана тако да подржава прилагођавање предвиђеним промјенама у складу са

приоритетима развоја и могућностима дефинисаним на локалном нивоу. Стога ће рурални развој постати све значајнији елемент пољопривредне политике, нарочито код осмишљавања и провођења мјера којима ће се помоћи локалном становништву да покрене процесе диверсификације како унутар пољопривредне производње, тако и повезивањем пољопривреде са другим дјелатностима унутар руралне економије, те кроз циљано усмјеравање средстава у изградњу локалних ланаца вриједности за компаративне производе и дјелатности.

Стратегија је усклађена са Законом о стратешком планирању Републике Српске те садржи: увод, стратешку платформу, приоритете и мјере, кључне стратешке пројекте, опис унутрашње и међусобне усклађености стратешког документа, оквирни финансијски план, оквир за провођење, праћење, извјештавање и вредновање стратешког документа. Прилози у стратешком документу односе се на сажети преглед циљева, приоритета и мјера, те детаљан преглед мјера. Стратешка платформа садржи ситуациону анализу, визију развоја и стратешке циљеве са полазним циљним вриједностима индикатора.

Осим Закона о стратешком планирању, методолошки приступ у изради Стратегије укључивао је и примјену УН методологије за интегрисано планирање локалног развоја (МИПРО). Ова методологија подразумијева провођење процеса планирања у фазама, од којих су најважније припремна фаза, фаза анализе и фаза креирања стратешке платформе. У изради стратегије кориштене су и ФАО препоруке за одабир и анализу ланаца вриједности, који су саставни дио овог документа.

Интегрални приступ у изради Стратегије примијењен је кроз интегрисање различитих друштвених група у процес планирања и дефинисања новог плана развоја: представници јавног сектора (општинске службе); приватног сектора: представници пољопривредника, прерађивача, откупљивача, те представници цивилног сектора односно удружења, а који заступају интересе жена на селу, произвођача млијека, произвођача малина, пчелара и др. Партиципативни приступ примјењен је укључивањем свих локалних актера у процес израде Плана коришћењем различитих алата током све три фазе процеса планирања: радионице, интервјуи, анкете.

Стратегија пољопривреде и руралног развоја је израђена по принципима транспарентности, уз отвореност према јавности у свим фазама његове израде. То је урађено кроз неколико радионица на којима су вођење стручне и јавне дискусије. На тим дискусијама и разговорима су учествовали сви заинтересовани актери, чланови локалног тима за израду Стратегије и остали заинтересовани актери са директном или индиректном улогом у конципирању, а након усвајања и практичном провођењу Стратегије. На тај начин је Стратегија пољопривреде и руралног развоја постао заједнички производ представника јавног, пословног и цивилног сектора, чиме је осигуран учинак на квалитету и завршни формат Стратегије.

2. СТРАТЕШКА ПЛАТФОРМА

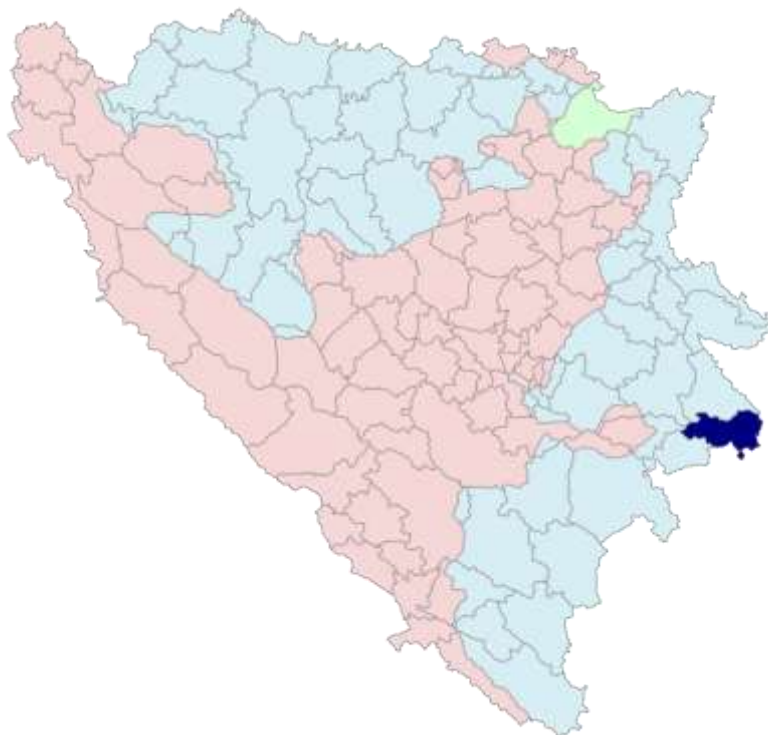
Стратешка платформа Стратегије развоја пољопривреде и руралног подручја општине Рудо садржи ситуациону анализу са освртом на стање и усклађеност са релевантним документима на нивоу Републике Српске, БиХ, али и локалне самоуправе, визију развоја и стратешке циљеве са полазним и циљним вриједностима индикатора.

2.1. Ситуациона анализа

У овом поглављу дат је свеобухватан преглед капацитета који посредно или непосредно имају утицај на развој пољопривреде и квалитет живота у руралним подручјима општине Рудо.

2.1.1. Географски положај и агроеколошке карактеристике

Територија општине Рудо се налази на тремеђи Републике Српске, Србије и Црне Горе. Граничи се са општинама из Републике Српске: Вишеград, Рогатица, Ново Горажде и Чајниче и општинама које припадају Србији: Прибој и Чајетина. Земљиште је изразито брдско-планинско са селима која су разбациана и испресијецана планинским превојима. Геостратешки положај општине је повољан, јер је комуникацијски добро повезана са Сарајевом и Источним Сарајевом и са сусједним државама са којима се граничи. Удаљености од значајнијих центара су: Златибор (Србија) – 56,3 km, Сарајево – 130 km, Јахорина 137 – km, Београд (Србија) – 300 km и Бања Лука – 350 km.

Карта 1: Географски положај општине Рудо

Површина општине је 344 km². На подручју општине се налазе 89 насељених мјеста организованих у 10 мјесних заједница. Број становника према попису из 2013. године је износио 7.578 у 2.847 домаћинстава. Просјечна густина насељености је 22 становника по km² са највећом густином насељености у самом мјесту Рудо. Општина Рудо се налази на брдско-планинском крају доњег тока ријеке Лим, двадесетак километара прије његовог ушћа у Дрину.

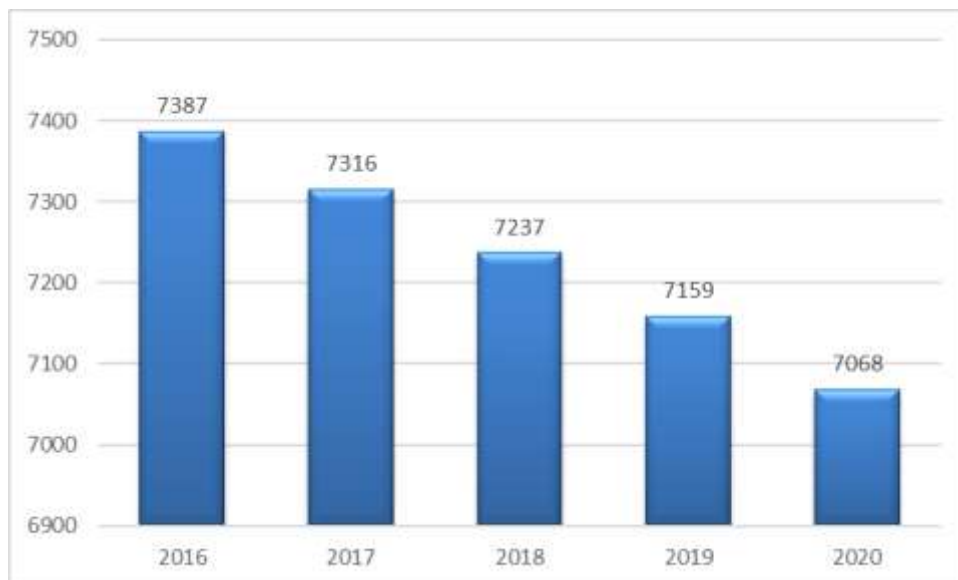
Кроз територију општине, Лим протиче у дужини око 30 km а већим дијелом протиче кроз насељена мјеста. Корито је једним дијелом веома стрмо и неприступачно.

Како је већ наведено, према географским карактеристикама општина Рудо и околина припадају највећим дијелом брдско-планинском појасу, а крајеви око ријеке Лим, низијском (котлинском) појасу. Геоморфолошки ово је врло хетерогена област, која заузима дио слива ријеке Лим, тј. обухвата падине планинских масива и једним дијелом алувијалне равни и терасе. Геолошкопетрографски је изграђена од алувијалних седимената, палеозојских пјешчара и шкриљаца и мањим дијелом магматских стијена. Земљишта претежно припадају класи камбичних, која су средње дубока, често скелетна, подложна ерозији. Подручје општине Рудо има разноврсну геолошку грађу и специфичну старост стијена. Стијене по својој геолошкој старости припадају различитим формацијама. Највише су заступљени седименти, серпентини, карбонатне стијене, магматске стијене итд. Иначе, према геолошкој грађи, овај крај припада динарској области дубоког и покривеног крша. Највише има тријаских кречњака заступљених на Градини, Вучевици и Тмору. Долинске равни и простори око ријеке Лим, прекривени су делувијалним и алувијалним седиментима.

У рељефу општине Рудо се издвајају три основна макро облика: – ријечне долине Лима и Увца (355 mnm) – висоравни и побрђа (900-1200 mnm) – планине (до 1500 mnm). Долина Лима пружа се правцем исток-запад. Ту су смјештене веће рељефне цјелине, поља настала у проширењима сложене котлине ријеке Лим: увачко, миочко, устибарско, старо рудо, цикотско, обрвенско и мрсовачко, док је већи дио поља у Стргачини потопљен водом изградњом вишеградске хидроелектране. Бројна су побрђа и висоравни. Једна од највећих је Раванци, на планини Варда. Основни печат рељефа дале су високе планине, које се углавном пружају рубним дијеловима општине, а истичу се Вучевица (1492), Варда (1389), Тмор (1280), те обронци Старо-влашких планина, чији се врхови налазе у сусједним општинама Прибој, Чајетина и Чајниче. Дакле може се закључити да рељеф општине има изразито планински карактер, који пресјецају долине Лима и Увца. Такође се одликује великом рашчлањеношћу, како вертикалном тако и хоризонталном, што поспјешује ерозију тлате појаву клизишта и одрона.

2.1.2. Демографске карактеристике /трендови

Као и у цијелој Босни и Херцеговини/Републици Српској, тако и на подручју општине Рудо демографска ситуација није задовољавајућа. Анализирајући кретање укупног броја становника општине Рудо у периоду 2016-2020 благи тренд пада броја становника овог подручја. Тако се укупан број становника са 7.387 у 2016. години смањено на 7.068 становника у 2020. години или за 4%. Иако ови подаци приказани на нивоу цијеле општине (и рурална и урбана подручја) нису алармантни демографски показатељи представљени у наставку нису позитивни, а континуитет смањења броја становника јесте забрињавајући и потребно је хитно доношење мјера за његово заустављање.

Извор: Градови и општине Републике Српске, Републички завод за статистику Републике Српске
Графикон 1: Кретање (процијењено) броја становника општине Рудо, Период 2016-2020 године

Према резултатима последњег пописа становништва у БиХ (2013) укупан број становника у Општини Рудо износио је 7.578 становника у 89 припадајућа насеља.

Поређењем структуре насеља по величини, као и броја становника по насељима између два Пописа примјетан је пад броја становника у већини руралних насеља, а драстично је повећан број насеља без становника, са 0 на 5 насеља, као и број насеља до 10 становника, са 6 на 24 насеље.

Табела 1: Структура насеља по величини

Величина насеља	Попис 2013	Попис 1991
ненасељено	0 насеља	5 насеља
1 - 10 становника	6 насеља	24 насеља
11 - 100 становника	48 насеља	37 насеља
101 - 500 становника	32 насеља	22 насеља
501 - 1.000 становника	2 насеља	0 насеља
1.001 - 5.000 становника	1 насеља	1 насеља
>5.000 становника	0 насеља	0 насеља

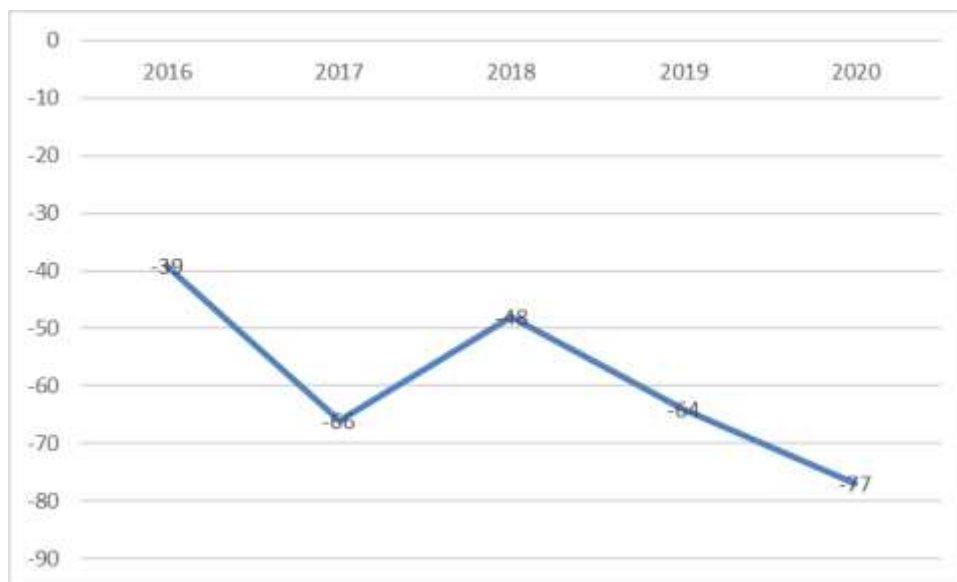
Извор: Попис становништва 2013 године, Агенција за статистику Босне и Херцеговине

Према Попису становништва из 2013. године, сва насеља осим једног су руралног типа. Укупно урбано становништво броји 1.760 становника или 22,1%, а руралног 6.203 или 77,9%. Просјечна густина становништва је 22,9 становника по км², за ниво општине, при чему је просјечна густина урбаног становништва 1.293,9 становника по км², а руралног 17,9 становника по км².

Карта 2: Насељена мјеста општине Рудо

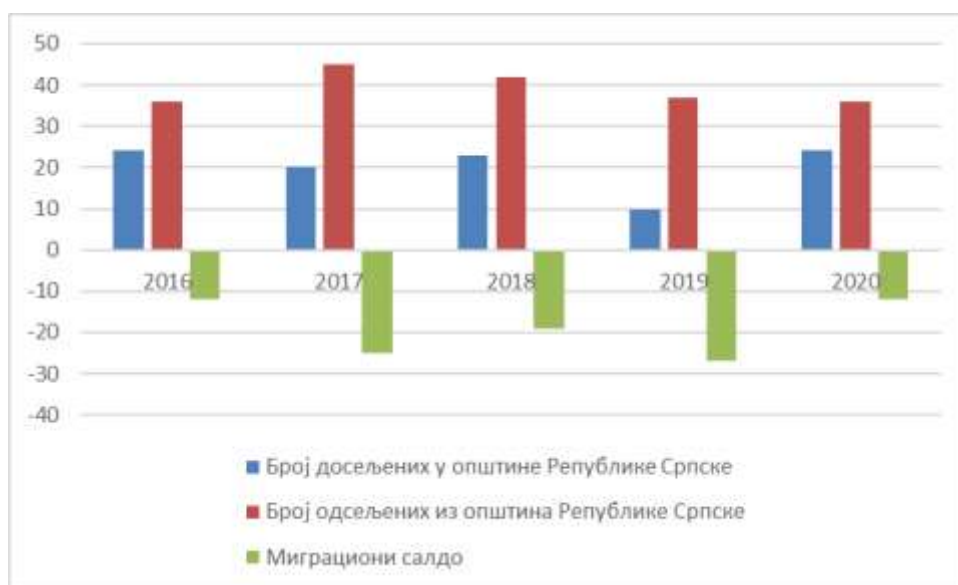
Потврда констатацијама негативне демографске слике општине Рудо је кретање природног прираштаја становништва у периоду 2016-2020 година. Прегледом графикана 2 уочавају се сталне негативне вриједности овог показатеља, да би 2020. године достигао и највећи ниво од чак -77.

Извор: Билтен Демографске статистике, 2021 година, Републички завод за статистику
Графикон 2: Кретање природног прираштаја становништва општине Рудо за период 2016-2020 године

Иако је миграциони салдо за подручје општине Рудо и других општина у БиХ некада резултат промјене мјеста пребивалишта мотивисан локалним изборима, ипак га морамо приказати онаквим каквим га приказују званични статистички билтени. Салдо је у свим годинама

посматрања био негативан, што резултира укупним смањењем броја становника на нивоу општине.

Извор: Билтен Демографске статистике, 2021 година, Републички завод за статистику

Графикон 3: Кретање броја одсељених, досељених и салдо миграција становника општине Рудо, 2016-2020

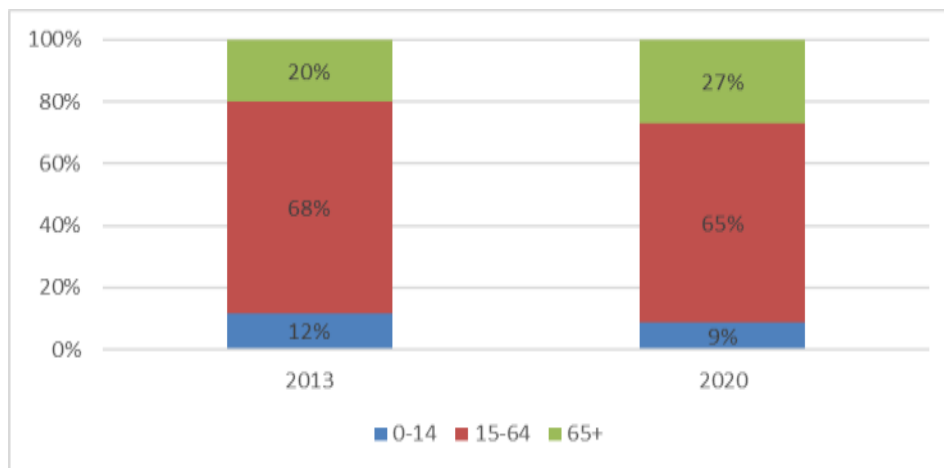
Према статистичким евиденцијама на подручју општине живи 2.847 домаћинстава од чега су ако је судити по структури становништва 70% домаћинстава смјештено у подручју које се класификује као рурално.

Табела 2: Број домаћинстава према броју чланова

Територија	Број чланова					УКУПНО
	Један члан	Два члана	Три члана	Четири члана	Пет и више чланова	
Укупно	696	851	523	467	310	2.847
	24%	30%	18%	16%	11%	

Извор: Домаћинства према броју чланова, општина Рудо, Попис 2013 године, Републички завод за статистику Републике Српске

Посматрајући структуру домаћинстава према броју чланова уочава се да највеће учешће имају домаћинства са 2 члана (30%) и једним чланом (24%), а просјечно домаћинство броји 2,66 чланова што је мање од републичког просјека од 2.85. Међутим, према анкетним подацима на бази узорка руралних домаћинстава просјечан број чланова руралног домаћинства је 5 што је потврда да су рурална у односу на остала домаћинства ипак већа по броју чланова и да још увијек у руралним домаћинствима можемо затећи неколико генерација које живе под истим кровом, што је свакако позитивно са аспекта доступности радне снаге.

Извор: Републички завод за статистику

Графикон 4: Процијене становништва према старосним групама

Старосна структура становништва општине Рудо показује карактеристике најдубље демографске старости. Индекс старења (однос старосне категорије преко 60 година и млађих од 20 година) је повећан са 1,69 у 2013 на 2,75 у 2020 години, при чему се свака вриједност изнад 0,5 сматра показатељем израженог старења становништва. Индекс виталности је такође смањен са почетних 40% на 20% у периоду посматрања, па је са таквим вриједностима немогуће очекивати смјену генерација у будућем периоду. Такође вриједност зависности (старији од 65 и млађи од 14 у односу на радно способно становништво) је досегла 0,55 при чему је свака вриједност изнад 0,4 знак унапредовалог демографског старења становништва. Такође просјечна старосна доб носиоца пољопривредног газдинства је 59 што је такође негативан показатељ са аспекта могућности примјене иновација и нових технологија у пољопривреди.

Извор: обрачун аутора на бази података Републичког завода за статистику Републике Српске

Графикон 5: Вриједности демографских показатеља за период 2015-2019 година

У укупној популацији општине Рудо, женска популација броји 3.489 становника или 49%, а мушка 3.579 становника или 51%. Према старосној структури, женска популација броји у просјеку већи број старијих од 65 година (29%), за разлику од мушке популације гдје је учешће старијих од 65 године ниже (24%). Ово потврђују и анкетни показатељи према којима је просјечна старосна доб жена носилаца газдинства 52 године.

Изнесени демографски показатељи јасно указују на све израженија негативна кретања у анализираном периоду 2016-2020 и траже релативно брзу реакцију доносиоца прије свега политичких одлука. Ова чињеница треба бити једна од кључних пријетњи (слабости) у дефинисању будућих стратешких праваца дјеловања и мјера пољопривредне/руралне политике овог подручја.

2.1.3. Стање запослености и незапослености

Незапосленост становништва, а посебно руралног, свакако је од један од највећих економских, али и политичких и социјалних проблема сваког подручја па и општине Рудо. Укупна формална незапосленост је јако висока и износи 32% према подацима последњег Пописа становништва. У периоду 2016-2020 број незапослених је опао са 1.840 на 1.117. Скоро да је једнак број незапослених жена у односу на мушкарце. У 2020. години од укупно 1.061 незапослене особе 483 или 46% су били жене, док су 578 или 54% били мушкарци.

Табела 1: Запосленост и незапосленост општине Рудо за период 2016-2020 године

Опис	2016	2017	2018	2019	2020
Запослени	580	600	595	604	602
Мушкарци	331	336	332	337	328
Жене	249	264	263	267	274
Незапослени	1.840	1.791	1.200	737	1.061
Мушкарци	1.060	1.014	690	405	578
Жене	780	777	510	332	483

Извор: Републички завод за статистику, Градови и општине Републике Српске

Сектор А (пољопривреда, лов и риболов) имају ниско учешће у формалној запослености становништва општине и износи 2%.

За подручје пољопривреде поред формалне значајна је и неформална запосленост која се углавном односи на власнике или носиоце породичних пољопривредних газдинстава. Према подацима Пописа становништва, број домаћинстава на подручју општине Рудо које обављају пољопривредну дјелатност износи 1.466, међутим број оних који су тржишно орјентисани је мали и износи само 244 домаћинстава.

У структури запослених највеће учешће остварују запослени у образовању (23%) гдје запослен и највећи број жена (30%), трговине (20%) и јавне управе (20%). Остале дјелатности учествују врло мало у укупној запослености мушкараца и жена на подручју општине Рудо.

Закључно са 31.12.2021. године на евиденцији незапослених лица на Бироу Рудо налазило се 905 лица која активно траже посао, од тога 422 су биле жене.

Табела 4: Лица која активно траже посао, општина Рудо

Опис	2020	2021	Октобар 2022
Активна понуда	1061	905	1128
Од тога жене	463	422	530

Извор: Завод за запошљавање Републике Српске, биро Рудо

Анализирајући квалификациону структуру евидентираних незапоследних лица у 2022. години, као и третходних година није се значајно примијенио проценат у заступљености појединих степена образовања у укупном стању. Доминантну групу на евиденцији чине и даље КВ радници. Дефицитарна занимања за општину Рудо и даље остају: фармацеути, грађевински инжењери и технолози. У погледу старосне структуре највећи проценат чине лица од 30-35 година.

Табела 5: Структура незапослених по степену квалификација

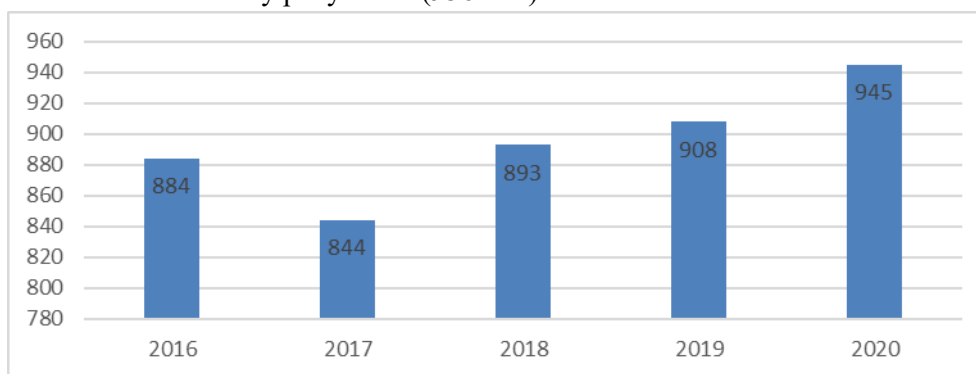
Степен образовања	2021		Године старости	Број	Жене
	Број	Жене			
НК	207	107	Од 15-18	1	1
ПК	5	4	Од 18-20	14	6
КВ	404	108	Од 20-24	48	29
			Од 24-27	60	41

ССС	345	14	Од 27-30	83	47
ВКВ	0	0	Од 30-35	168	90
ВШС	16	8	Од 35-40	152	76
ВСС	88	63	Од 40-45	138	70
МАСТЕР	14	12	Од 45-50	129	65
ДОКТОР НАУКА	1	1	Од 50-55	138	48
УКУПНО	872	417	Од 55-60	141	41
			Од 60-65	59	17
			УКУПНО	1128	530

Извор: Завод за запошљавање Републике Српске, биро Рудо, Информација за СО Рудо октобар 2022

Општа карактеристика стања незапослености јесте константно продужавање времена тражења запослења, тако да се већина лица која се налазе регистрована на бироу налазе преко 2 године. У току 2022 године са евиденције је брисано 179 лица из наведених разлога: 145 – запослење, 18 одустајање од тражења посла и 10 због стицања услова за пензионисање.

Као посљедњи економски показатељ који је анализиран у дијелу анализе тржишта рада је кретање висине просјечне мјесечне нето плате у периоду 2016-2020. У овом периоду забиљежена је тенденција повећања мјесечне нето плате. Најнижа просјечна нето плата била је у 2017. години и износила 844 КМ док је у 2020. години достигла ниво од 945 КМ (индекс 112). Просјечна мјесечна нето плата у општини Рудо у 2020. години била је нешто мања у односу на просјечне нето плате на нивоу републике (956 КМ).

Извор: Градови и општине Републике Српске, 2021 година, Републички завод за статистику

Графикон 6: Просјечна нето плата општине Рудо, Период 2016 - 2020, у КМ

2.1.4. Свеукупни економски развој / значај пољопривреде у економији

За економију општине Рудо најзначајнија су мала и средња предузећа, који је према евиденцијама Привредне коморе било 17 закључно са 2021 годином.

Табела 6: Број пословних субјеката према облицима организовања:

Година	Д.О.О.	АД	ЈП	ЈЗУ	ПЗ
2018	21	3		1	1
2019	21	2	1	1	1
2020	17	2	1	1	1
2021	17	2	1	1	1

Извор: Привредна Комора Републике Српске

Највећи број регистрованих предузећа, њих 41% у области прерађивачке индустрије, 23% у области саобраћаја и складишта, 18% у области трговине на велико и мало, те по једно предузеће у осталим областима као што је пољопривреда, угоститељство, здравствена заштита и комуналне услуге. Број предузећа на хиљаду становника има опадајући тренд, а у 2020 је износио 1,74.

Табела 7: Број пословних субјеката који воде двојно књиговодство и који су поднијели извјештај АПИФ-у

Година/величина предузећа	2017	2018	2019	2020	2021
Микро	22	22	15	10	9
Мала	4	4	10	11	12
Средња			1	1	1
Укупно мала, микро и средња предузећа	26	26	26	22	22

Извор: Извјештај Подручне привредне коморе И.Сарајево

Када је у питању предузетничка дјелатност, број предузетничких радњи регистрованих на простору општине Рудо варира између 67 и 92. Претпоставља се да су ове осцилације директно повезане са мјерама запошљавања које реализује ЈУ Завод за запошљавање Републике Српске. Посматрајући структуру предузетничких радњи по дјелатностима у 2019 и 2020 години је скор једнак број регистрованих трговачких и занатских дјелатност. У 2021. године примјетан је благи пораст броја предузетничких радњи које се баве занатском дјелатношћу. У 2019 и 2020 години је било регистровано 24 радње са овом дјелатношћу а у 2021 години тај број је порастао на 32 радње. На овај пораст је утицао у знатној мјери програм ЈУ Завод за запошљавање РС, као и чињеница да се регистровало доста дјелатности за које није потребан пословни простор. Такође, све регистроване пољопривредне дјелатности су везане за програм ЈУ Завод за запошљавање РС, и по истеку године дана од регистрације, сви одјаве дјелатност.

Наиме, код регистрације занатско услужних дјелатности има доста облика дјелатности за које није потребан пословни простор да би се обављале, а то у знатној мјери олакшава предузетнику сам процес регистрације (нема опремања простора, прикључка индустријске струје.... и сл.). То су углавном дјелатности из подручја грађевинарства. Пољопривредну дјелатност региструју само она лица која су прошла Програм самозапошљавања и након истека године дана сви одјаве дјелатност. У табеларном приказу је број регистрованих предузетничких радњи закључно са 31.12.2021.г. по врсти дјелатности са упоредном колоном из 2019. и 2020.године.

Табела 8: Структура пословних субјеката према дјелатности

Рб.	Назив дјелатности	Број регистрованих радњи 31.12.2019.	Број регистрованих радњи 31.12.2020.	Број регистрованих радњи 31.12.2021.
1.	трговинска дј.	25	24	25
2.	Занатска и услужна дј.	24	24	32
3.	угоститељска дј.	11	12	11
4.	пољопривредна дј	15	7	14

Извор: Извјештај Подручне привредне коморе И.Сарајево

Спољнотрговинска размјена општине Рудо, 2017-2021

Када је у питању спољно трговинска размјена, општина Рудо је најбољу покривеност увоза извозом имала 2017. године и то 248%. Након те године дешава се цикличан пад па раст покривености али је салдо позитиван у цијелом периоду посматрања. Највећи извоз остварен је у дјелатностима: трговине на велико и мало, трговине на велико воћем и поврћем, у производњи резане грађе и шпедицији.

Табела 9: Спољнотрговинска размјена на територији Општине Рудо изражена у 000 КМ

Година	2017	2018	2019	2020	2021
--------	------	------	------	------	------

Вриједност извоза	2.351	1.918	2.845	4.001	5.548
Вриједност увоза	947	1.330	2.161	1.728	2.694
Салдо	1.404	588	684	2.273	2.854
Покривеност увоза извозом	248%	144%	132%	232%	206%

Извор: Власита израчунавања аутора на бази података Спољнотрговинске коморе БиХ

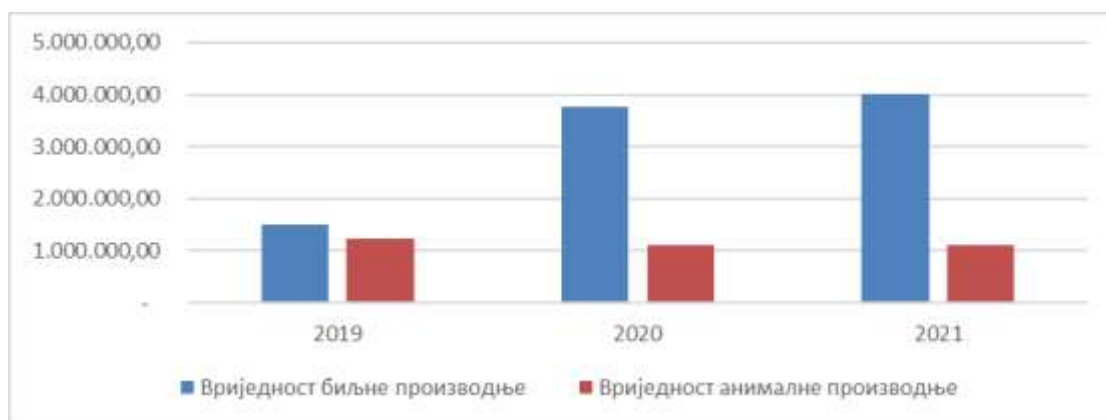
2.1.5. Вриједност пољопривредне производње

Вриједност производње (оутпут) пољопривредних производа на подручју општине Рудо у периоду 2019-2021 година показује тенденцију раста захваљујући прије свега учешћу воћарске производње, односно производње малине у укупној производњи. Укупни пољопривредни оутпут у 2019. години је износио 2,7 милиона КМ, а у 2021. је повећан на 5,1 милиона КМ.

Табела 10: Вриједност пољопривредне производње општине Рудо, 2019-2021, КМ

Структура производње	2019	2020	2021
Ратарство	138.123,40	149.687,40	149.056,46
Повртарство	344.870,00	243.553,00	234.805,09
Воћарство	1.025.680,00	3.380.805,00	3.632.308,38
Вриједност биљне производње	1.508.673,40	3.774.045,40	4.016.169,92
Вриједност анималне производње	1.241.435,33	1.101.323,00	1.106.673,71
Укупна вриједност пољопривредне производње	2.750.108,73	4.875.368,40	5.122.843,63

Извор: Обрачун аутора на бази података Републичког завода за статистику

Извор: Обрачун аутора на бази података Републичког завода за статистику

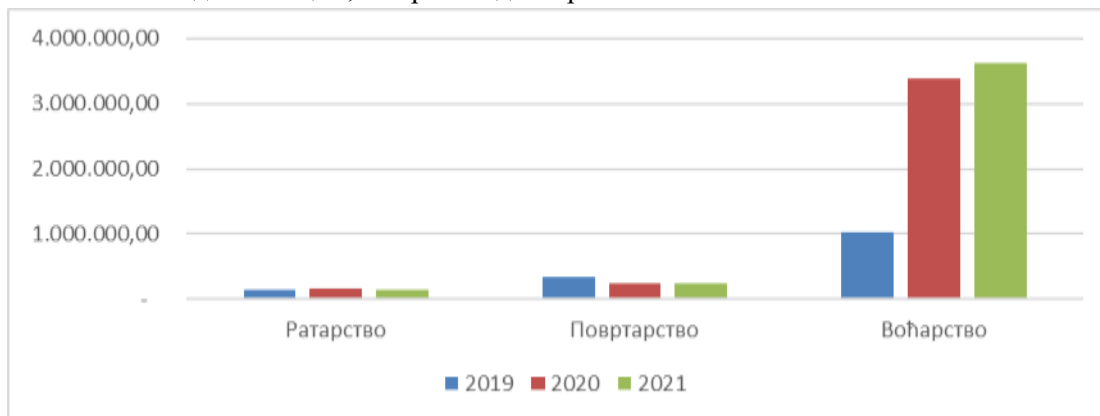
Графикон 7: Структура вриједности пољопривредне производње, 2019-2021

Биљна производња учествује у просјеку са 70% укупног пољопривредног оутпута, док на анималну производњу долази 30%.

Укупна вриједност производње по пољопривредном домаћинству (попис 2013, 1466 домаћинства која се баве пољопривредом) износи 2.899 КМ, а по хектару обрадивих површина 642 КМ. Иако у Републици Српској није дефинисана Економска величина газдинства¹, у поређењу са ЕУ гдје се, код већине земаља чланица газдинство испод 4ЕСУ или 4.800 Еура вриједности производње сматра малим газдинством или некомерцијалним газдинством онда можемо закључити да су пољопривредна газдинства општине Рудо просјечне величине нешто изнад 1ЕСУ, односно у просјеку су изразито мала пољопривредна газдинства.

¹ [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:European_size_unit_\(ESU\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:European_size_unit_(ESU))

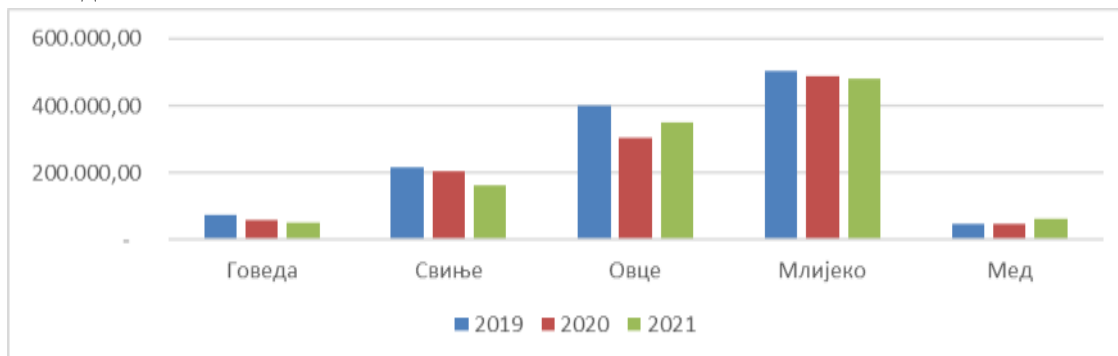
У структури биљне производње, по вриједности производње доминира воћарска производња, са просјечном вриједности производње од 2,68 милиона КМ. У структури воћарске производње у годинама без временских екстрема све три врсте воћа, јабучасто, коштичаво и јагодасто учествују око 30% у укупној производњи. Изузетак је 2019 година када је због касног мрза измрзао готово комплетан урод воћа, осим малина. У повртарској производњи доминира производња кромпира са око 50% у укупној вриједности повртарске производње. Ратарска производња је у функцији сточарске производње у чијој структури учествује углавном кукуруз и мале повшине под пшеницом, те производња крмног биља.

Извор: Обрачун аутора на бази података Републичког завода за статистику

Графикон 8. Структура вриједности биљне производње

У структури анималне производње највече учешће (око 39%) у укупној вриједности производње има производња млијека чија просјечна вриједност износи око 490 хиљада КМ у посматраном временском периоду. Поред млијека значајна је и производња овчијег меса, просјечне вриједности око 350 хиљада, те свињског меса просјечне годишње вриједности око 195 хиљада КМ.

Извор: Обрачун аутора на бази података Републичког завода за статистику

Графикон 9: Структура вриједности анималне производње, 2019-2021

Табела 11: Структура вриједности анималне производње, 2019-2021

	2019	2020	2021
Говеда	72.122,40	57.951,00	52.155,90
Свиње	217.570,43	202.400,00	163.630,28
Овце	400.927,50	305.100,00	351.475,20
Млијeko	504.600,00	487.200,00	478.917,60
Мед	46.215,00	48.672,00	60.494,73

Извор: Обрачун аутора на бази података Републичког завода за статистику

2.1.6. Општи трендови пољопривредне производње

Структура домаћинства/пољопривредних газдинстава

Нажалост, у БиХ још увијек није припремљен попис пољопривреде, који би омогућио преглед стварног стања у смислу броја, величине, структуре и других важних параметара нових пољопривредних газдинстава – фарми. У овој анализи су кориштени незванични подаци до којих се дошло кроз попис становништва, домаћинства и станова (у 2013. години) који се могу користити за изградњу слике о садашњој величини и структури пољопривредних газдинстава општине Рудо, као и подаци из Регистра пољопривредних газдинстава.

Број пољопривредних газдинстава на подручју општине Рудо је 1.466, од којих су њих 244 тржишно оријентисани и то су, као што смо претходно изнијели, резултати Пописа становништва из 2013 године. Актуелан број пољопривредних газдинстава која су регистрована у Регистру пољопривредних газдинстава који води Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Српске износи 764 од којих је само 281 газдинстава активно (извршило редовно годишње ажурирање података у 2022 години). У структури активних газдинстава највећи број је газдинстава регистрованих као некомерцијална, њих 270, а само 10 активних комерцијалних газдинстава и пословни субјект и занатска радња НЕВЕН.

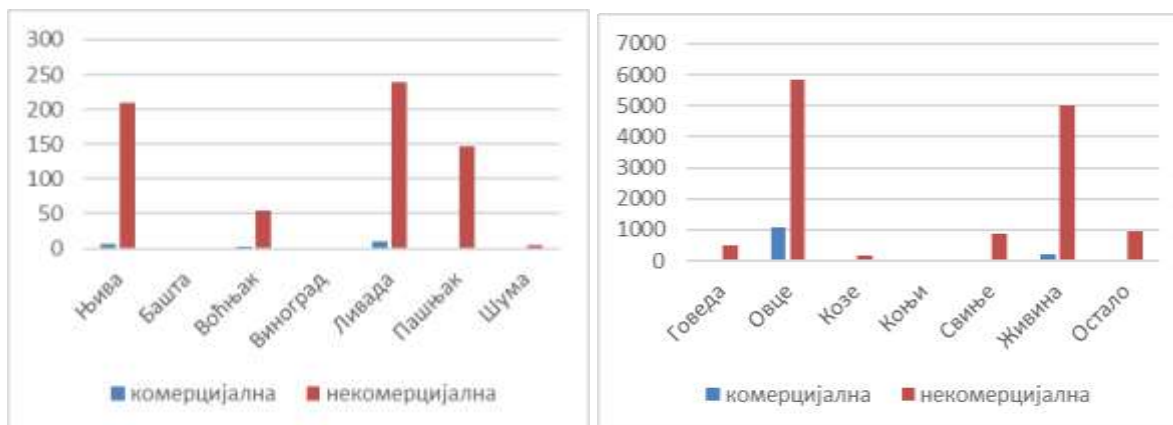

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова у БиХ 2013, Подаци из Регистра пољопривредних газдинстава

Графикон 10: Структура пољопривредних домаћинства и пољопривредних газдинстава

Ако посматрамо само активна газдинства у РПГ-у просјечна величина посједа 2,41 хектара. Ако бисмо пак узели у обзир и неактивна газдинства онда је просјек нешто мањи и износи 1,97 укупних регистрованих површина, 1,5 хектара обрадивих површина, а само 0,85 хектара кориштених пољопривредних површина по газдинству. У поређењу са земљама ЕУ које имају 12 хектара просјек величине газдинства (24 код старих земаља чланица), те узимајући у обзир уситњености земљишта (парцеле су просторно раздвојене) и двојаки карактер производње, јасно је да се општина Рудо суочава с изазовом у смислу неповољне величине и структуре пољопривредних газдинстава, што представља један од битних стратешких проблема који је потребно рјешавати у наредном периоду.

За разлику од републичког просјека, према којем гро пољопривредних површина користе комерцијална газдинства и правна лица, на подручју општине Рудо скоро сва газдинства су некомерцијална па су и највећи корисници пољопривредних површина.

Извор: Регистар пољопривредних газдинстава, Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде
Графикон 11: Структура земљишта и сточног фонда према типу газдинства, 2022 година

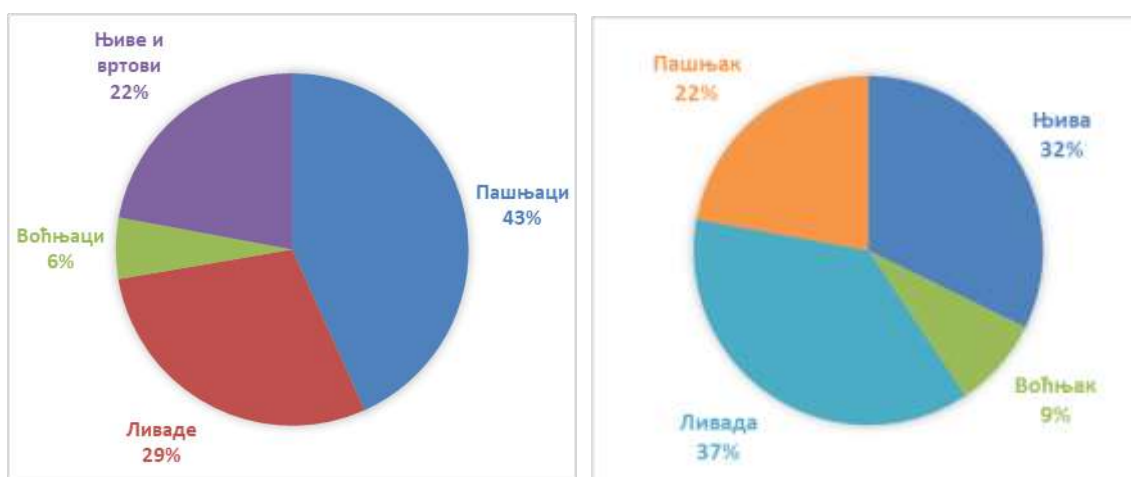
Када је ријеч о регистрованом сточном фонду стање је сљедеће: говеда 520, овце 6.927, козе 162, коњи 13, свиње 909 и 5.253 перади те 972 осталих за шта је претпоставка да се односи на кошнице пчела.

Пољопривредна производња

Земљиште

У структури пољопривредних површина превладавају природни травњаци, природне ливаде 9.663 хектара или 72% са екстензивним начином искориштавања, углавном за потребе сточарске производње. Ово су потврдили и резултати анкетног истраживања проведени на узорку пољопривредних домаћинстава.

Подручје општине Рудо сиромашно је земљиштем на којем би се могло интензивно бавити пољопривредном производњом. Оранице у укупном пољопривредном земљишту партиципирају са 2.951 ха или са 22%, док је укупна воћарска производња смјештена у 751 ха или 6%.

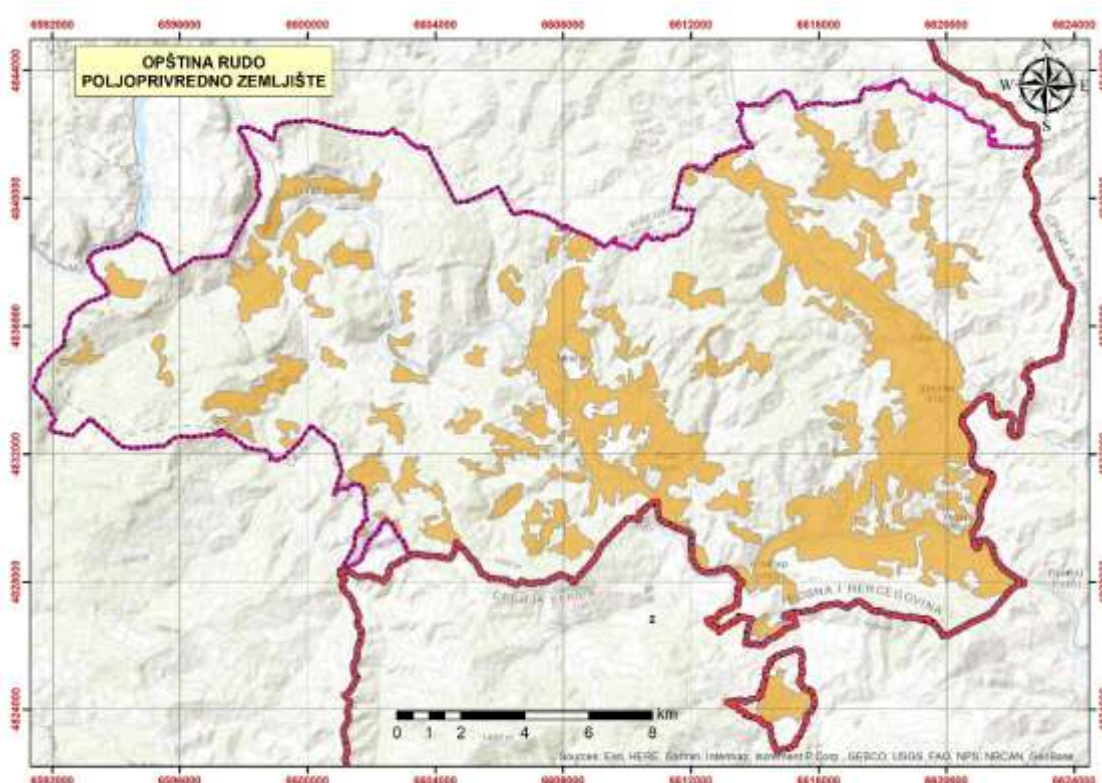
Извор: Републички завод за статистику (а), Регистар пољопривредних газдинстава (б)
Графикон 12: Структура пољопривредног земљишта, Стање 2022

У односу на површине уписане у РПГ, примјетно је да уписано много више ораница у односу на травне површине, те је због тога и структура кориштених површина донекле другачија у односу на структуру катастарских површина.

Према анкетним показатељима, пољопривредна домаћинства обрађују око 45% укупних пољопривредних површина, а као главни разлог зашто не обрађују све површине наводе недостатак радне снаге и опреме, што је јасан сигнал за мјере рурланог развоја које недостају на подручју ове општине.

Подручје са природним ограничењима за пољопривредну производњу

Мапирањем терена примјеном ГИС технологије за потребе пројекта Одрживи економски развој и заштита животне средине подручја са природним ограничењима у БиХ (АНЦ БиХ пројекат) утврђено је да општина Рудо заузима површину од 34.768 ха, од чега је пољопривредног земљишта 9.360 ха (26,9%). Ова површина пољопривредног земљишта би требала бити тачнија од површине коју за ову општину извјештава Републицки завод за статистику РС (која је већа за око 300 ха) који се ослања на податке РУГИП-а који не ажурира редовно катастарске податке о начину кориштења земљишних површина.

Карта 3: Пољопривредно земљиште Општине Рудо

На основу класификације коју је урадио експертски тим у оквиру АНЦ пројекта, који финансира Министарство иностраних послова Италије (преко Италијанске агенцију за развојну сарадњу), подручје општине Рудо испуњава услове да буде сврстано у подручје мање повољно за бављење пољопривредном производњом. За класификацију подручја кориштени су критерији релевантни за разграничење АНЦ (ANC је енглески акроним за „areas of natural constraints“, тј. подручја са природним ограничењима) подручја у Европској унији што је регулисано уредбом број 1305/2013. Када БиХ, односно њени ентитети и БД БиХ, преузму и усвоје поменути ЕУ регулативу, што се очекује у скорије вријеме, то ће бити основ за додатна плаћања онима које се пољопривредном производњом баве у АНЦ подручјима.

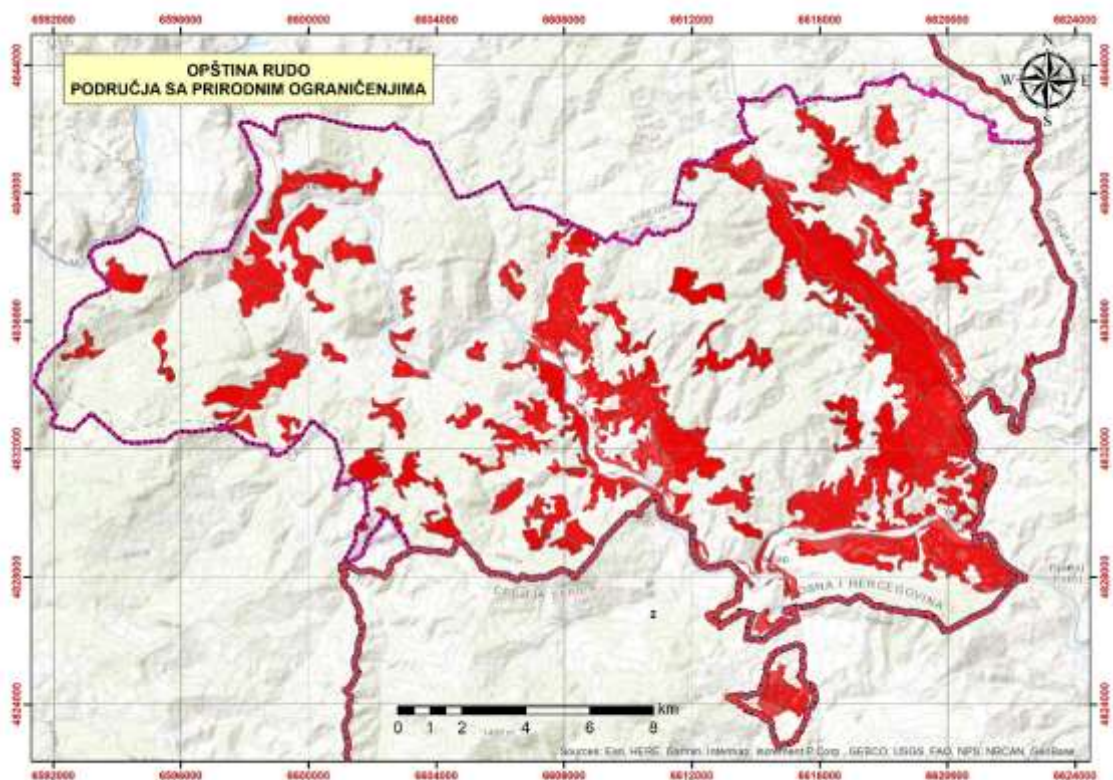
Општина Рудо испуњава услова да буде класификована у АНЦ подручје по осам критерија, а степен ограничења према сваком од тих критерија приказан је у наредној табели (положај

подручја са ограничењима приказна је на картама за сваки критериј посебно, а те карте су прилог 3 овог документа).

Табела 12: Статус пољопривредног земљишта општине Рудо са станвошта повољности за бављење пољопривредном производњом (АНЦ критерији), 2022

Критериј	Гранична вриједност	Пољопривредног земљишта		Број карте у прилогу
		ха	%	
Надморска висина	>800 м	1.597	17,1%	Карта 5
Нагиб терена	>15°	7.308	78,1%	Карта 6
Дужина вегетационог периода	<180 дана	151	1,6%	Карта 7
Сума средњих дневних температура у вегатационом периоду	<1.500°C	29	0,3%	Карта 8
Садржај глине	> 30%	326	3,5%	Карта 9
Каменистост	>15%	2.140	22,9%	Карта 10
Дубина од површине тла до матичног супстрата	<30%	4.221	45,1%	Карта 11
Прекомјерна киселост	pH<5	4.404	47,5%	Карта 12
Укупно пољопривредне површине у АНЦ		8.751	93,5%	

Када се кумулирају подаци за свих осам критерији, укупно 93,5% површине пољопривредног земљишта општине Рудо испуњава услове за класификацију у подручја мање повољна за пољопривредну производњу (карта 4). То указује да је пољопривредницима у овој општини теже остварити приносе и квалитет пољопривредних производа са којима би цјеновно били конкурентни пољопривредницима који исте производе без или са много мање природних хендикепа.

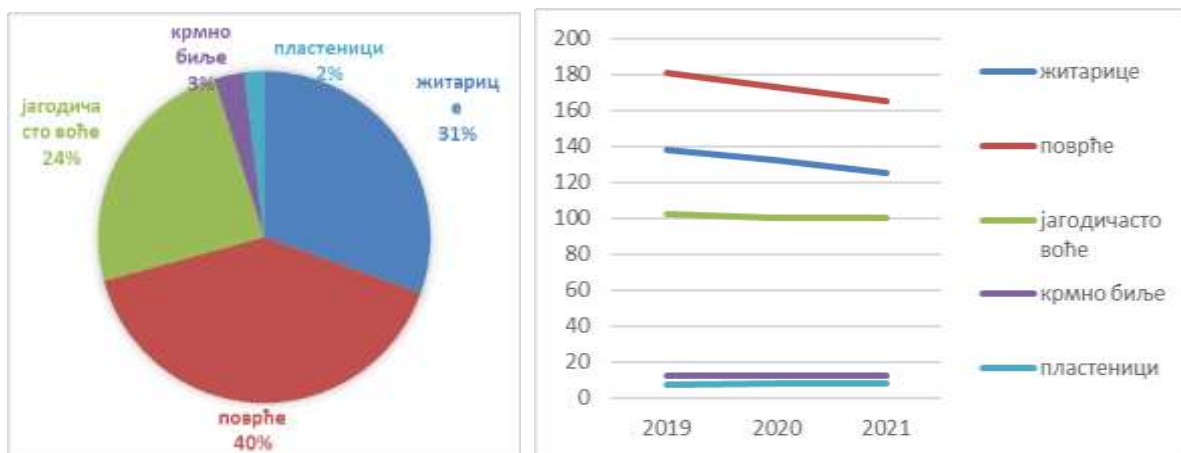

Карта 4: Пољопривредни земљиште општине Рудо са природним ограничењима

Биљна производња

Производња ратарских култура

Укупне површине ораница и башта износе 2.951 хектара, од чега се засијане површине заузимају у просјеку 400 ха за узгој житарица, повртарског и сточног биља. Према статистичким подацима за 2020. годину, структуром засијаних обрадивих површина доминирају житарице и производња поврћа, као и јагодичастог воћа. Производња жита се одвија на површини од око 125 ха, што је 30% од укупне засијане, обрадиве површине.

Извор: Републички завод за статистику

Графикон 13: Структура засијаних ораничних површина, 2021 (а) и током периода 2019-2021 године (б)

У структури производње ратарских култура присутни су само производња кукуруза и пшенице, али у структури кориштења површина заузимају занемариво учешће и ради се о производњи за властите потребе односно исхрану стоке. Просјечни приноси су испод републичког просјека. Просјечна принос пшенице износи 4,5 t/ha, а кукуруза око 4 тоне.

Табела 13: Пожњевене површине, укупни и просјечни приноси житарица, 2019-2021

Култура	2019	2020	2021
Остварена производња (ha)			
Пшеница	12	11	9
Кукуруз	125	120	115
Просјечни приноси (t/ha)			
Пшеница	54	50	40.5
Кукуруз	437	480	460
Просјечни приноси (t/ha)			
Пшеница	4,5	4,55	4,5
Кукуруз	3.50	4.00	4

Извор: општинска управа

Повртарска производња

У производњи поврћа доминира производња кромпира, са око 50% у укупним површинама, док производња других повртарских култура износи тек неколико хектара по свакој повртарској култури. У 2021. години укупне засијане површине износиле су 164 ha, од чега кромпир заузима 123 хектара или 75% површина под поврћем. Осим кромпира, производња пасуља се одвија на око 13 хектара у просјеку, а купуса на око 10 t/ha.

Табела 14: Пожњевене површине, укупни и просјечни приноси повртних култура за период 2019-2021

Култура	2019	2020	2021
Пожњевене површине (ha)			
Кромпир	127	125	123
Мрква	3	2	1
Лук црни	8	7	7
Лук бијели	2	2	2
Пасуљ	17	15	13
Грашак	2	2	1
Купус	14	12	10
Парадајз	2	2	2
Паприка	4	4	4
Краставац	1	1	1
Зелена салата			
Остварена производња (тона)			
Кромпир	355,6	350	332
Мрква	3,9	2,5	1,2
Лук црни	23,6	20,3	20,3
Лук бијели	1,9	1,9	1,9
Пасуљ	21,25	18,0	15,6
Грашак	3,0	2,9	1,4
Купус	135,8	116,4	96,5
Парадајз	4,7	4,7	4,6
Паприка	8,6	8,8	8,8
Краставац	1,2	1,2	1
Зелена салата			

<i>Просјечни приноси (kg/ha)</i>			
Кромпир	2800	2800	2700
Мрква	1300	1250	1200
Лук црни	2950	2900	2900
Лук бијели	950	950	950
Пасуљ	1250	1200	1200
Грашак	1500	1450	1400
Купус	9700	9700	9650
Парадајз	2350	2350	2300
Паприка	2150	2200	2200
Краставац	1200	1200	1000
Зелена салата			

Извор: Обрачун аутора на бази доступних података

Као и код производње житарица, и код производње поврћа приноси су у нивоу или испод републичког просјека. Укупна производња кромпира кретала се од 330 до 350 тона, док се просјечни приноси крећу испод 3 t/ha, што је екстремно ниско.

Производња крмног биља

Производња крмног биља доминира у укупним сјетвеним површинама, али је она више одраз екстензивног начина кориштења земљишта него интензивне сточарске производње.

Табела 15: Пожњевене површине, укупни и просјечни приноси крмних култура за период 2019-2021

Култура	2019	2020	2021
Пожњевена површина			
Дјетелина (сјено и сјеме)	3	3	3
Луцерка (сјено и сјеме)	8	8	8
Произведена количина			
Дјетелина (сјено и сјеме)	6,3	6,3	6,3
Луцерка (сјено и сјеме)	18	17,6	17,6
Остварени приноси (кг/ха)			
Дјетелина (сјено и сјеме)	2100	2100	2.100
Луцерка (сјено и сјеме)	2250	2200	2.200

Извор: Обрачун аутора на бази доступних података

Производња воћа

Пољопривредна статистика у РС воћарску производњу (са изузетком производње јагоде и малине) још увијек прати преко броја стабала, тако да су подаци у укупној производњи воћа доступни по појединим воћним врстама само по броју стабала. Ово, као и чињеница да се у подацима не прави разлика између интензивне и екстензивне производње, отежава анализу расположивих података и извођење валидних закључака.

Подручје општине Рудо карактерише присуство екстензивних и полуинтензивних засада воћака. Шљива, јабука и крушка су доминантне воћне врсте по броју стабала, а принос по стаблу варира у зависности од временских прилика, па је тако 2019 године чак изостао услед временских непогода.

Табела 16: Број родних стабала, укупни и просјечни приноси воћних култура за период 2019-2021

Култура	218	2019	2020	2021
Број родних стабала				
Јабука	27.500	27.700	27.550,00	27.800,00
Шљива	79.000	80.000	79.000	80.000

Крушка	19.100	19.500	19.150	19.400
Остварена производња (тона)				
Јабука	715	0	661,2	611,6
Шљива	2.370	80	1.186,5	1.280
Крушка	382	0	383	291
Просјечни приноси (kg/стабло)				
Јабука	26	0	24	22
Шљива	30	1	15	16
Крушка	20	0	20	15

Извор: општина Рудо

Као и у већем дијелу РС, и на подручју општине Рудо посљедњих година је присутно значајно повећање нових насада јагодичастиг воћа, првенствено малине у случају Рудог. Ово је и захваљујући међународним пројектима који су препознали компаративне предности овог подручја у узгоју јагодастиг воћа, те користи узгоја високодоходовних култура као што су малине за мала породична газдинства, која опет ангажовањем породичне радне снаге могу произвести довољне количине производа за сопствену егзистенцију.

Табела 17: Површина, укупни и просјечни приноси јагодастиг воћа, 2019-2021

Култура	2019	2020	2021
Површина производње			
Малине	100	98	98
Остварена производња (тона)			
Малине	372	322	257
Просјечни приноси (kg/ha)			
Малине	3720	3285	2622

Извор: Обрачун аутора на бази доступних података

У структури воћарске производње скоро једнако учествују јабучасто, коштичаво и јагодасто воће по вриједности производње, наравно ако се узму у обзир само године у којима су изостале временске непогоде.

Табела 18: Структура вриједности воћарске производње, 2019-2021 године

	2019	2020	2021
Јабучасто	0	1.321.370	1.324.845
Коштичаво	80.800	1.032.255	1.331.866
Јагодаство	944.880	1.027.180	975.598

Извор: Обрачун аутора на бази доступних података

Сточарска производња

На подручју општине Рудо заступљене су све врсте сточарских производњи, а доминантно говедарство и овчарство. Анализирајући тренд кретања броја животиња у периоду 2018-2020 примјетан је пад броја грла односно смањење укупног броја сточног фонда.

Број говеда у анализираном периоду смањено са 567 на 450 грла, а број оваца са 8650 на 8.000.

Табела 19: Структура сточног фонда

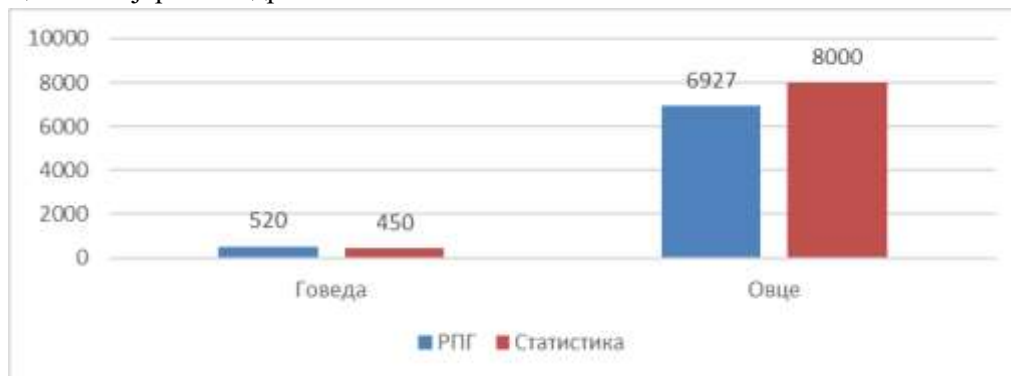
	2018	2019	2020	2021
Говеда	567	470	450	450
Овце	8.650	7.500	8.000	8.000
Свиње	1052	1000	950	950
Козе	270	200	200	200

Извор: Општина Рудо

У односу на укупне травне површине, горе наведени број стоке одраз је ниског интензитета производње и износи 0.66 УГ/ha, што је у нивоу просјека у БиХ 0.51 УГ/ha, али ниже од

просјека земаља Балкана од 0.88 УГ/ха, док је према политици ЕУ, тек интензитет већи од 1 УГ/ха представља добар показатељ интензитета сточарске производње.

Значајан број укупних капацитета сточарске производње је уписан у Регистар пољопривредних газдинстава, што значи да је гро производње премиран и подржан подстицајним и инвестиционим мјерама подршке.

Извор: Републички завод за статистику и Регистар пољопривредних газдинстава

Графикон 14: Структура сточног фонда према статистичким и подацима из РПГ

Говедарска производња на подручју општине Рудо не одликује се интензивношћу нити по обиму производње нити по продуктивности грла. Један од разлога за такво стање је и у генетском материјалу. Присутно је опште шаренило пасмина, а највише пасмине сименталац, холштајн црно бијело, те традиционалне пасмине. Наведене пасмине најчешће нису осјемењаване унутар пасмине што је на крају условило још веће шаренило. Највећи број фармера у говедарствој производњи бави се производњом млијека које се у просјеку 55% даје у организован откуп, док се остатак млијека прерађује у млијечне производе или конзумира у свјежем стању.

Структура фарми показује такође карактеристике екстензивне производње са 84% фарми до 5 грла и само 3 фарме које имају преко 15 грла. Ако узмемо у обзир да на нивоу ЕУ, фарме испод 100 грла се сматрају неодрживим фармама, када је у питању производња свјежег млијека, онда можемо закључити да је правац за даљи развој говедарства у преради на газдинству и моделима директне продаје, како би се кроз додавање вриједности надомјестио мали обим производње, што управо и имамо на примјеру Пољопривредне задруге „УВАЦ-Рудо“.

Табела 20: Структура пољопривредних газдинстава која се баве говедарском производњом и која су уписана у Регистар пољопривредних газдинстава

Величина фарме	Број регистрованих газдинстава
до 5 грла	140
5-10 грла	24
10-20 грла	3
20-50 грла	0
>50 грла	0

Извор: Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде, Регистар пољопривредних газдинстава

Овчарство је поред говедарства најразвијенија односно најраширенија грана производње на подручју општине. Ради се ипак о екстензивној производњи на већини фарми које узгајају овце, како по величини фарми, тако и по продуктивности грла. Иако статистички подручје општине броји око 8000 хиљаде грла, у Регистру пољопривредних газдинстава је уписано нешто мање од тог броја. Од 185 газдинстава која држе овце њих 151 има до 50 грла, 28 газдинстава има од 50-100 грла, а само 3 газдинства имају преко 100 и само 3 преко 200 грла.

Већина овчијих производа, како меса, тако и млијека и млијечних производа ипак заврши на тржишту нерегистрованим каналима продаје, што је вјероватно објашњење за тренд раста производње. Систем узгоја оваца није се битно промијенио у односу на дугу традицију. Домаћа праменка још увијек је најважнија пасмина (пасмине из Републике Српске и сјеничка из Србије), чија производност је још увијек мала, прије свега због недостатка узгојно-селекцијског рада. Овчарство је усмјерено или на производњу млијека због прераде у сиреве или у производњу јагњећег меса.

Још један значајан производ овчарске производње остаје неискориштен и најчешће завршава на отпаду, а то је вуна. Вуна је материјал који има примјену не само у текстилној индустрији, већ и у грађевинарству као грађевински и изолациони материјал, те у друге сврхе и оправдани су сви пројекти који би водили као искориштавању овог занемареног ресурса.

Свињогојство је сточарска грана која има карактер споредне дјелатности на сеоским газдинствима и најчешће нема комерцијална обиљежја. Ова производња осигурава месо и прерађевине за ограничен број домаћинстава током зимског периода и то без већих концентрација животиња на газдинствима. За даљи развој свињогојства једина покретачка снага може бити уговарање производње за постојеће прерађиваче на ширем подручју. Осим тога додавање вриједности месним прерађевинама које се праве по традиционалној рецептури на самом газдинству такође може бити правац интензивирања свињогојства, нарочито ако се узме у обзир да се овакви производи лако могу пласирати кроз сектор туризма и угоститељства.

Перадарство нема економски значај и учествује са 2% у укупној вриједности сточарске производње. У Регистру пољопривредних газдинстава уписано је 13 произвођача са 50-100 кљунова, што је за ову врсту производње занемариво и доказ је да се производња одвија само за властите потребе.

Пчеларство није развијено, број кошница незнатно се повећао током анализираног периода и износи 320 кошница. Производња меда варира и креће се од 4.500 до 4.800 kg. Производња меда по кошници солидна и креће се око 15 kg.

Табела 21: Тренд остварене меда у периоду 2019-2021

Година	2019	2020	2021
Број кошница	300	320	310
Произведен мед, kg	4.500	4.800	4.650

Извор: Републички завод за статистику

Један од већих проблема са којим се сусреће овај дио анималне производње посљедњих година су посљедице климатских промјена и неповољних климатских прилика у кључним дијеловима године. Принос варира из године у годину и неуједначен је како укупни тако и просјечни.

Производња меса

Укупну производњу меса на подручју општине је тешко поуздано утврдити будући да се статистички клање стоке води на нивоу само регистрованих клаоница, али не и на нивоу појединачних породичних газдинстава гдје се највећи дио меса заправо и производи. Процјена производње меса дата је на основу статистичког броја грла за клање и просјечне тежине појединих категорија стоке, укључујући рандман клања за поједине врсте животиња.

Табела 22: Преглед процијењене производње меса, 2019-2021 година, у тонама

	2019	2020	2021
Говеђе месо	17.010	14.100	13.500
Свињско месо	103.800	90.000	96.000

Овчије месо	58.070	55.200	52.440
Козије месо	16.200	12.000	12.000

Извор: Властита израчунавања аутора

Иако се ради само о процјени укупне производње меса по категоријама, ипак нам даје значајне показатеље развоја ове гране производње. Из прегледа видимо да се производња свих врста меса смањује што је последица смањења сточног фонда.

Производња млијека

Последњих 3 године евидентан је пораст производње млијека на простору општине Рудо. Откуп произведеног млијека на подручју општине Рудо врши мљекара „Пађени“ д.о.о. Билећа. Општина Рудо плаћа 0,15 КМ подстицаја по литру откупљеног млијека а произвођачи остварују и републички подстицај. На простору општине Рудо регистровано је укупно 117 коопераната мљекаре Пађени. Захваљујући раду мљекаре, „Пађени“ д.о.о. Билећа, број крава се одржао уз мање осцилације, а домаћинства од којих мљекара откупљује млијеко, имају редован и сигуран извор прихода. Просјечна производња млијека је са 3.000 литара по музној крави што је у нивоу просјека РС који износи такође ниских 2,986, а драстично ниже од просјека производње млијека у неким другим дијеловима Републике Српске. Наиме, према подацима Удружења пољопривредних произвођача – мљекара РС из стада која су била у контроли производности у 2022. години просјечна производња по грлу у стандардној лактацији износила је 7.050 kg за сименталску пасмину, 7.599 kg за холштајн и 6.529 за крижанце². Према подацима са ЕУРОСТАТ, просјечна производња млијека по крави у ЕУ била је 7.682 kg у 2021. години.

Значајан локални капацитет у развоју је и Мини сирана „Екомрс“. Мини сирана „Екомрс“ послује у саставу ПЗ "Увац-Рудо" са п.о. Ова сирана је почела са радом средином 2020. године. У склопу пројекта који је финансиран од стране ИРБ РС, општине Рудо и ПЗ "Увац-Рудо" п.о., опремљен је простор у мјесту Штрпци у општини Рудо и набављена је опрема.

Капацитет мљекаре је до 500 литара сировог млијека. Главни производи су кајмак, полумасни сир и мрвљени сир за питу. У мљекари су ангажоване двије раднице на преради и један радник на откупу свјежег млијека и дистрибуцији готових производа. Продаја се врши у малопродајним објектима на подручју општине Рудо и на пијаци у Вишеграду. Дневни откуп је око 200 литара млијека, а према подацима запослених полако долази до раста тражње за производима овог субјекта. Мљекара „Екомрс“ има уведен ХАЦЦП стандард.

Табела 23: Производња млијека, 2018-2021 година

	2018	2019	2020	2021
Просјечан број помужених крава.	361	290	280	280
Укупно помужено крављег млијека, литара	1.083.000	870.000	840.000	840.000
Просјечан принос, литара/крави	3.000	3.000	3.000	3.000
Од тога дато у откуп мљекари, литара	409.746	392.604	430.684	430.684
Учешће откупљеног у укупно произведеном млијеку	38%	45%	51%	51%

Извор: Републички завод за статистику

Производња овчијег и козијег млијека је скромна и она вјеровантно заврши у преради у сир. Откуп крављег млијека износи око 55% укупне производње, те се претпоставља да остатак

² <https://www.mljekarirs.com/oudruzenju>

млијека бива продан директним каналима или као свјеже млијеко или у облику млијечних производа.

Бројни су проблеми са којима се суочава субсектор производње млијека на подручју општине Рудо. Међу важнијим треба издвојити сљедеће:

- Неповољна структура фарми и изражен дуализам у производњи овог субсектора;
- Неповољна структура пасминског састава – мали је број грла познатог поријекла и у контроли производности;
- Недовољна едукованост фармера и у том контексту непознавање савремених хигијенских норми у производњи млијека и немогућност производње довољне количине сточне хране на властитим парцелама;
- Ниска стопа конверзије сточне хране;
- Низак просјечан принос по крави;
- Високи трошкови (контроле) квалитета;
- Низак техничко-технолошки ниво просјечних фарми који се састоји у неусловним шталама, просторијама за мужу, складиштење и руковање са млијеком

Према мишљењу представника локалне заједнице постоји велики потенцијал у овом сектору у производњи традиционалних производа попут сира и скорупа који заслужују да буду валоризовани кроз системе квалитета (заштита географског поријекла и др.).

2.1.7. Органска пољопривредна производња

Успркос чињеници да подручје општине Рудо има врло добре природне услове за развој органске пољопривреде те очувану животну средину и традиционалном распрострањеном сточарству, органска производња није развијена. Иако је у регистру органских произвођача при Министарству пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Српске сваке године све већи број произвођача, са подручја општине Рудо само један произвођач има органски сертификат и то ЗР НЕВЕН која се бави производњом органске козметике и медицинских производа од љековитог биља, прије свега невена.

Табела 24:Преглед броја произвођача и сертифицираних површина, броја грла и броја кошница у органској производњи по годинама

Година	Број произвођача	Површина, ha	Број грла	Број кошница
2017	21	238.08		
2018	28	282.37		
2019	27	554.22	158	
2020	46	1,013.30	169	170

Извор: Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Српске

За очекивати је да ће подстицајне мјере које се повећавају у корист произвођача органских производа из године у годину (600КМ по хектару у 2020 години), као и 600 КМ по грлу, бити мотив и за произвођаче са подручја ове општине за прелазак на ова систем производње који сигурно има своје потрошаче на захтјевном туристичком тржишту те тржишту великих градова. Међутим потребно је узети у обзир да новчана подршка није довољан подстицајни фактор за бављење органском производњом, с обзиром на то да прелазак на тај систем производње захтјева познавање принципа органске производње, те стручну подршку бар у првим година заснивања производње, како би се обезбједила стабилност дохотка.

2.1.8. Пољопривредне савјетодавне службе

Општина Рудо има једног референта- самостални стручни сарадник за приватно предузетништво и пољопривреду. Савјетодавне услуге у пољопривреди покрива Подручна јединица Ресора за пружање стручних услуга у пољопривреди Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Српске. Ресор броји само 32 савјетодавца на нивоу цијеле Републике Српске, од којих је 5 запослено у подручној јединици Бијељина. У табели испод је дат преглед оптерећености савјетодача у односу на укупне пољопривредне површине и број пољопривредних газдинстава. Ветеринарске услуге се пружају у једној приватној ветеринарској установи.

Табела 25: Бој савјетодача у односу на број активних газдинстава у РПП-у закључно са 31.12.2019 године

Подручна јединица	Број савјетодача	Број регистрованих газдинстава (активних)	Број активних газдинстава по савјетодавцу	Број регистрованих газдинстава (укупно)	Број газдинстава по савјетодавцу
Бања Лука	9	4.353	391,33	4.353	483,67
Бијељина	5	11.517	1.252,00	11.517	2.303,40
Градишка	3	7.049	759,00	7.049	2.349,67
Добој	5	5.003	500,60	5.003	1.000,60
Приједор	4	3.495	460,50	3.495	873,75
Соколац	3	4.720	783,33	4.720	1.573,33
Требиње	3	4.061	707,67	4.061	1.353,67
Укупно	32	20.877	652,41	40.198	1.256.19

Извор: Ресор за пружање стручних услуга у пољопривреди

Истраживањем на узорку пољопривредних газдинстава на подручју општине утврђено је да су главни извори информисања становништва телевизија и радијо, а тек онда локални агроном, те се интернет показује као трећи извор информисања. Та чињеница пружа снажан основ за јачање капацитета савјетодавних служби на локалном нивоу како за градске структуре власти тако и за републичке. На подручју општине нема довољно развијеног приватног савјетодавства, што може утицати на степен коришћења предприсупних и других доступних фондова. Иако је општинска служба заиста активна у припреми, аплицирању и имплементацији различитих пројеката од значаја за пољопривреду и рурални развој.

Табела 26: Извори информација за пољопривредна газдинства

Како долазите до информација о новим технологијама у производњи (нове сорте, нова сјемена, нова заштитна средства, нове машине и др.)?	Одговор
- савјетодавна служба Министарства	8%
- локални агроном (ради у општини)	11%
- локални агроном (ради у пољопривредној апотеци)	18%
- локални агроном (ради у задрузи/удружењу)	5%
- телевизија/радио	42%
- друго (молимо наведите)	16%

Извор: истраживање аутора

Друге услуге и опрема које према мишљењу пољопривредника недостају а које би могле утицати на развој пољопривредне производње јесу прије свега механизација и објекти за стоку и систем за наводњавање. Када ове потребе упоредимо са ниским нивоом повлачења средстава из аграрног буџета, онда долазимо до потребе тражења узрока ниском нивоу инвестиција и потреби мијењања критерија или извора средстава за инвестиције.

Табела 27: Потребe за унапређење пољопривредне производње

Шта би вам било најнеопходније да унаприједите производњу на газдинству?	Одговор
- нова механизација	39%
- нови објекат за стоку	19%
- пластеник	13%
- приступ додатним земљишним површинама	7%
- систем за наводњавање	19%
- линија за сортирање и паковање	2%
- линија за прераду	2%
- Друго	0%

Извор: истраживање аутора

2.1.9. Координација ланца вриједности и развој тржишта

Тржиште се дефинише као мјесто сусрета продавца и купаца које карактеришу различити начини на који долази до контакта и размјене производа и услуга између те двије стране. До трговине између продавца и купца може доћи директно или уз мањи или већи број посредника (кратки и дуги канали продаје). Модерно вријеме карактерише смањење директних контаката купаца и продаваца и укључивање у те ланце специјализираних посредника. Све то важи и за пољопривредне и прехранбене производе. Такође, настојање да се искористе природне и друге компаративне предности и процеси интернационализације и глобализације у трговини узрок су све веће специјализације произвођача, што није заобишло ни пољопривреду.

Неповезаност и неорганизираност лишава пољопривреднике могућности преговарања с добављачима о повољнијој куповини већих количина инпута као што су сјемена, минерална гнојива, заштитна средства и остало.

Према истраживању обављеном на узорку пољопривредних газдинстава на подручју општине Рудо, газдинства пласирају тек око 46% своје производње на тржиште. Главни производи који се пласирају на тржиште су млијеко, производи од млијека, воће и поврће. Доминантни канали продаје су продаја на пијаци и продаја на газдинству, а затим продаја накупцу.

Табела 28: Канали продаје пољопривредних производа

Производ	директно на газдинству	пијаца	накупац	прерада	удружење/задруга
- млијеко	20%	33%	7%	27%	13%
- месо	33%	22%	44%	0%	0%
- воће	33%	11%	33%	11%	11%
- поврће	50%	30%	20%	0%	0%
- производи од млијека	33%	67%	0%	0%	0%
- мед	25%	50%	25%	0%	0%

Извор: истраживање аутора

Као највеће ограничење у пласирању производа на тржиште произвођачи виде ниске цијене пољопривредних производа, што упућује на њихову лошу позиционираност, слабу организованост и ниску преговарачку моћ. Према произвођачима, наведена ситуација се може унаприједити на начин да се обезбједи мјесто за продају домаћих пољопривредних производа, бољом организацијом откупа и прављењем дугорочних уговора са прерађивачима.

Табела 29: Које су мјере за унапређење производње и пласмана производа

Мјере	Одговор
Обезбједити мјесто за продају домаћих пољопривредних производа	20%
Уредити локалну тржишну инфраструктуру	5%
Удруживање пољопривредних произвођача	11%
Удруживање (дугорочни уговори) са прерађивачима	13%
Боља организација откупа	16%
Боље услуге савјетодавне службе	5%
Анимација младих за пољопривреду	11%
Боља путна и комунална инфраструктура	9%
Развој других привредних дјелатности у околини села (нова радна мјеста)	9%
Друго:	0%

Извор: истраживање аутора

2.1.9.1. Селектовани ланци вриједности

На основу анализе стања те одржаних радионица са локалним представницима, селектована су три ланца вриједности за подручје општине Рудо и то: производња и дистрибуција малине, производња млијека и сеоски туризам. У наставку је представљена анализа наведених ланаца вриједности са аспекта расположивих ресурса, примијењене технологије и препорука за унапређење. Према ФАО дефиницији, ланац вриједности је читав низ пољопривредника и предузећа и њихових узастопних координисаних активности додавања вриједности сировинама које производе и претварају их у одређене прехранбене производе који се продају крајњим потрошачима и одлажу након употребе, на начин који је профитабилан у цијелости, има широк спектар - заснован на користима за друштво, и не исцрпљује трајно природне ресурсе.

Табела 30: Ланац вриједности: Производња и дистрибуција малине у Рудом

Категорија	Карактеристике ланца вриједности и препоруке
1. Специфичности ове производње и потребе	Општине Рудо има релативно добро развијену производњу малине са годишњом производњом од око 230 t, али са ипак ниским приносима од 2,55 t/ha. На подручју Општине има 190 произвођача од чега су 80% мушкарци и 20% жене. Укупне површине под малином су око 90 ha, са просјеком од око 0,45 ha/газдинство. Вриједност ове производње је око 1.437.500,00 KM.
2. Управљање и учесници укључени у ланац вриједности	Главни актери који учествују о организацији ове производње су: <ul style="list-style-type: none"> Пољопривредни произвођачи (углавном мали пољопривредни произвођачи) Задруга Откупљивачи – четири хладњаче у сусједним општинама Општинска служба и Савјетодавна служба Министарства пољопривреде РС Дистрибутери инпута
3. Ресурси и инфраструктура	Рудо се налази на брдско-планинском крају доњег тока ријеке Лим, двадесетак километара прије његовог ушћа у Дрину. Кроз територију

	<p>општине, Лим протиче у дужини око 30 km, а већим дијелом протиче кроз насељена мјеста. Путна инфраструктура до већина произвођача је добра или солидна. Агроеколошки услови за производњу малине су солидни, али ипак уз одређене агро-техничке мјере и адаптацију на климатске промјене постоје услови за остваривање профитабилних приноса. На подручју Општине је организован откуп и Општина је препознала узгој малине као значајну грану пољопривреде. Недостатак ове Општине је што нема усмјерено образовање у области пољопривреде у локалној средњој школи, што директно утиче на везу између пољопривреде, руралног развоја и нових нараштаја.</p>
4. Технологије и њихов развој	<p>У овом ланцу вриједности можемо разликовати 3 нивоа технологија које се користе у току формирања производа. А то су:</p> <ol style="list-style-type: none"> I. Технологије у оквиру примарне производње. Углавном стандардне за производњу малине у нашим крајевима, са свим инпутима дјелимично доступним у општини или околним општинама, уз „хроничан“ недостатак квалитетног и сертификованог садног материјала. II. Технологије прераде - Основни ниво, замрзавање малина - једноставне и доступне технологије. III. Технологија прераде - на нивоу кућне радиности (производња сокова, џемова, ликера), лако доступне технологије и познати рецепти, али нису довољно валоризовани. IV. Технологија прераде – стандардизована производња већих капацитета производа са додатом вриједношћу, као што су нпр. смјесе за сладолед, пуњења за штрудле и готови производи, замрзнуте штрудле припремљене за печење за кућну употребу и/или сладолед за HoReCa и трговине. Нису искориштене, а с обзиром на ниво производње требају бити предмет будућих инвестиција и развоја овог ланца вриједности.
5. Изводљивост и утицај ланца вриједности малине	<p>Еколошки: низак утицај на околину мали произвођачи - нема концентрације производње, природни услови одговарају узгоју малине. На подручју Општине нема великих односно никаквих загађивача, што може бити компаративна предност узгоја малине у Рудом.</p> <p>Економски: значајан извор прихода за произвођаче, производња је сезонска (у зависности љетње или зимске сорте) – допунска дјелатност, могућност укључивања великог броја учесника отвара мјеста за нове произвођаче. Производња малине је значајан извор додатних прихода за чланове домаћинства запослених у другим гранама привреде, администрацији или услужним дјелатностима.</p> <p>Социјални: узгој малине и продаја на локалном нивоу, како свјеже, тако и прерађевина малине већ има своју улогу на унапређењу социјалног статуса произвођача. Овај ланац вриједности повезује значајан број учесника и у сеоском и урбаном простору, путем организације манифестација, општинских прослава или других туристичких активности.</p>
6. Подршка и финансије	<p>Постоје различити видови подршке који могу помоћи у реализацији овог ланца вриједности. Један дио се односи на сталне канале подршке, а то је 1) подршка преко републичких и општинских институција, други на 2) пројектне активности, углавном финансиране из међународних извора, те трећи на 3) комерцијалне изворе финансија (банке и микрокредитне организације). Сва три извора се у мањој или вишој мјери користе у развоју овог ланца вриједности у Рудом.</p>
7. Гендер утицај – равноправност полова у	<p>Жене се могу укључити без значајних потешкоћа у скоро све дијелове овог ланца, с обзиром да малинарска производња генерало не спада у</p>

ланцу вриједности	физички захтјевније пољопривредне дјелатности. Потребно је унаприједити знања и вјештина жена, које ријетко учествују на радионицима. Такође, потребно је жене активније укључити у рад организација цивилног друштва у области ланца вриједности.
7. Закључак	<p>У сврху даљег развоја овог ланца вриједности, неопходно би било предузети следеће мјере:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Активирати Удружење малинара у Општини, - Заинтересовати дистрибутере сертификованог садног материјала за ово подручје и радити на успостављању производње сертификованог садног материјала за малину на подручју Општине, - Искористити доступне фондове за развој вишег нивоа прераде, - Путем Удружења, односно Задруге уз подршку Општине и других извора финансирања направити фонд који ће се моћи користити за подршку малинарима у случају већих елементарних непогода чему је Општина Рудо подложна, - Мотивисати младе да се укључе у производњу, превасходно кроз подршку инвестицијама, али и покретање средњошколског образовања у области пољопривреде и прехрамбеног сектора, - Радити на формирању брэнда Малина из Рудог и промоцији, - Унаприједити ниво сарадње са повезаним производњама, посебно пчеларима (брига о пчелама у процесу заштите), - У сарадњи са Општином, Савјетодавном службом и приватним службама и заинтересованим субјектима радити на развоју метео-прогнозне службе у Општини, и окружењу

Извор: аутори

Табела 31: Ланац вриједности: Производња млијека

Категорија	Карактеристике ланца вриједности и препоруке
1. Специфичности ове производње и потребе	На подручју општине Рудо има око регистрованих 60 произвођача млијека од чега су 75% мушкарци и 25% жене. Годишње се на нивоу Општине произведе око 420.000 l млијека, од чега се значајан дио и преради у Општини у оквиру капацитета локалне задруге. Укупна вриједност производње је око 312.000 КМ.
2. Управљање и учесници укључени у ланац вриједности	<p>Главни актери који учествују о организацији ове производње су:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Узгајивачи говеда и других врста чије млијеко може бити предмет прераде и продаје, • Откупљивачи, један локални ПЗ "Увац-Рудо" и Мљекара „Пађени“ из Билеће • Општинска служба и Савјетодавна служба Министарства пољопривреде РС • НоReСа сектор
3. Ресурси и инфраструктура	Рудо има капацитете за екстензивну до полу-интезивну производњу млијека и уз комбинацију стајског узгоја и испаше на флором богатим пашњацима може се обезбиједити додатна вриједност производу. Значајан локални капацитет у развоју је и Мљекара „Екомрс“ основана 2020. године, која послује у саставу ПЗ "Увац-Рудо" са п.о. Капацитет мљекаре је до 500 литара сировог млијека. Главни производи су кајмак, полумасни сир и мрвљени сир за питу. Производи ове мљекаре су веома добро препознати на регионалном тржишту и посебно се добро продају у Вишеграду на локалној пијаци. Недостатак ове Општине је што нема усмјерено образовање у области пољопривреде у локалној средњој школи, што директно утиче на везу између пољопривреде, руралног развоја и нових нараштаја.

<p>4. Технологије и њихов развој</p>	<p>У овом ланцу вриједности можемо разликовати 4 нивоа технологија које се користе у току формирања производа. А то су:</p> <ol style="list-style-type: none"> I. Технологије у оквиру примарне производње. Углавном стандардне за производњу млијека, укључујући системе муже и складиштења/хлађења млијека након муже. II. Технологије прераде - Основни ниво, прерада млијека на газдинству - једноставне и доступне технологије, по углавном личним рецептурама односно знању. III. Технологија прераде – такође на газдинству, али стандардизована производња у оквиру конзорција/удружења по тачно прописаним процедурама припреме и изласка на тржиште под одређеним брендом, не само за продају на прагу већ за HoReCa и трговине. IV. Технологије прераде на вишем нивоу. Ријеч је о специјализованим погонима за прераду млијека, мањег или већег обима. Технологије доступне, у употреби, али са ограниченим капацитетима и персоналним и техничким.
<p>5. Изводљивост и утицај ланца вриједности малине</p>	<p>Еколошки: низак утицај на околину мали произвођачи - нема концентрације производње, природни услови одговарају узгоју преживара у екстензивном условима, без концентрације стоке на једном мјесту.</p> <p>Економски: значајан извор прихода за произвођаче, производња може увезати велики број жена на селу, које су чешће незапослене те тим повећати приходе цијелог домаћинства, али обезбиједити одређену сигурност женама укљученим у ову производњу.</p> <p>Социјални: утиче на унапређење квалитета живота узгајивача, повезује значајан број учесника и у сеоском и урбаном простору, може утицати на повећање културних дешавања. Ипак, потребно је додатно радити на активацији произвођача и јачању њиховог осјећаја припадности и задовољства због учешћа у овом ланцу вриједности.</p>
<p>6. Подршка и финансије</p>	<p>Постоје различити видови подршке који могу помоћи у реализацији овог ланца вриједности. Један дио се односи на сталне канале подршке, а то је 1) подршка преко републичких и општинских институција на 2) пројектне активности, углавном финансиране из међународних извора, те трећи на 3) комерцијалне изворе финансија (банке и микрокредитне организације).</p>
<p>7. Гендер утицај – равноправност полова у ланцу вриједности</p>	<p>Жене у фази производње млијека и његове прераде и на газдинству или оквиру погона, могу бити главни носилац у овом ланцу вриједности. Оне су најчешће те које преносе стечена знања од претходних генерација, када је ријеч о традиционалним производима. Потребно је више радити на активирању жена у овом ланцу вриједности, кроз Удружења, женске задруге и слично, али и обезбиједити више обука у области производње, стандарда, квалитета млијека, промоције, продаје и комуникације са купцима.</p>
<p>8. Закључак</p>	<p>Ланац вриједности производње млијека у Рудом јесте у фази развоја, али су одређени предуслови већ успостављени. Како би се наставило са његовим развојем, било би неопходно слjedeће:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Наставити са промоцијом млијечних производа са овог подручја, – У сарадњи са откупљивачима направити Правилник којим би се одредили основи узгоја, исхране, здравља и држања говеда, евентуално препорука расе, који би били саставни дио промоције ланца вриједности,

	<ul style="list-style-type: none"> – Унаприједити ниво обука људи укључених у ову производњу, посебно жена, – Подржати инвестиције у нове објекте за држање говеда, те механизацију и – Радити на мотивацији и учешћу младих за рад у пољопривреди (производњи млијека), кроз додатну подршку, увођење пољопривредне струке у средњошколско образовање, повећање броја манифестација и обогаћење културног и социјалног садржаја на селу.
--	--

Извор: аутори

Табела 32: Ланац вриједности: сеоски туризам

Категорија	Карактеристике ланца вриједности и препоруке
1. Специфичности ове производње и потребе	На подручју општине Рудо има потенцијалних 20 даваоца услуга за развој сеоског туризма 90% жене, 10 % мушкарци. Капацитети представљају породичне куће које су напуштене или нису у потпуности искоришћене, те природни и историјски елементи туристичке понуде.
2. Управљање и учесници укључени у ланац вриједности	<p>Главни актери који учествују о организацији ове производње су:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Власници смјештајних капацитета, • Спортске и културне организације са подручја Општине (Планинарско друштво, рафтинг клуб, риболовачко и ловачко удружење) • Споменици и знаменитости, природне • Туристичке агенције у окружењу, Српској, БиХ и другим државама • Пружаоци угоститељских услуга у Општини (камп, „Брод Водени Тиро“, ресторани „Ранч“, „Миленијум“ и други) • Општинске службе
3. Ресурси и инфраструктура	Територија општине Рудо се налази на тремеђи Републике Српске, Србије и Црне Горе. Познат је по заиста шароликом крајолику којим вијугају ријеке Лим и Увац увијек занимљиве риболовцима. Бројне планине и врхови погодни за планинаре, кривудава цесте и бројни тунели занимљиви за бициклисте, и много тога још. На жалост, тренутно у Рудом нема регистрованих туристичких капацитета, а једини хотел је затворен. Рудо нема туристичку организацију.
4. Технологије/приступ и њихов развој	<p>У овом ланцу вриједности можемо издвојити нека 4 корака у његовом дефинисању и имплементацији:</p> <ol style="list-style-type: none"> I. Избор основних модела туризма укључујући дефинисање туристичких производа (избор сезоне (љетна, зимска, цијела година, адреналин туризам, рекреативни туризам, стручни туризам, еколошки туризам и слично). Није дефинисано. II. Туризам у заједници – туристичка организација, израда правилника понуде туристичког производа, локални водичи, организатори посјета у сврху повезивања капацитета и пружања ширег туристичког садржаја, обуке пружаоца услуга. На веома ниском нивоу. III. Дигиталне технологије промоције – употреба интернета у области комуникације са корисницима туристичког производа. Слабо се користе, а релативно лако доступне технологије. IV. Промоција ван заједнице – учешће на сајмовима туризма и сличним манифестацијама. Не користи се или се слабо користи.
5. Изводљивост и утицај ланца вриједности	Еколошки: предложени модел развоја сеоског туризма подразумјева малокапацитативни туризам, без концентрације великог броја посјетилаца на малом простору, те нема негативан утицај на околину.

<p>малине</p>	<p>Ипак у документима које треба донијети ТО или организација понуђача туристичких услуга треба донијети јасна правила која се односе и на заштиту човјекове околине.</p> <p>Економски: значајан извор прихода за произвођаче, производња може увезати велики број жена на село, које су чешће незапослене те тим повећати приходе цијелог домаћинства, али обезбиједити одређену сигурност женама укљученим у ову пружање услуга.</p> <p>Социјални: једна од највећих бенефита руралног туризма управо јесте социјално укључивање људи и њихово повезивање са широм друштвеном заједницом. Чест контакт са људима из других градова, држава или/и са другог језичког говорног подручја помаже у достизању задовољства живота на селу и смањује осјећај одбачености, те позитивно дјелује на смањење миграција сеоског становништва.</p>
<p>6. Подршка и финансије</p>	<p>Постоје различити видови подршке који могу помоћи у реализацији овог ланца вриједности. Један дио се односи на сталне канале подршке, а то је 1) подршка преко републичких и општинских институција, укључујући Гендер центар Владе Републике Српске на 2) пројектне активности, углавном финансиране из међународних извора, те трећи на 3) комерцијалне изворе финансија (банке и микрокредитне организације).</p>
<p>7. Гендер утицај – равноправност полова у ланцу вриједности</p>	<p>Ова активност олакшава њихово укључивање у локално тржиште рада, као предузетника, које креирају и управљају сопственим бизнисом или раде за трећа лица. Програм такође повећава финансијску аутономију и побољшава вредновање рада жена, доприносећи оснаживању жена у породици и повећању њиховог самопоштовања. Поред тога, повећање куповне моћи позитивно утиче на школовање деце, њихову исхрану, а самим тим и њихов будући развој. С обзиром да се очекује да жене буду главни носиоци овог ланца вриједности потребно је заиста обезбједити добру стручну подршку (обуке, студијске посјете „know-how“), али и финансијску у опремању капацитета и започињању производње.</p>
<p>8. Закључак</p>	<p>Овај ланац вриједности је новина на подручју Рудог, те за његов успјех морају добро анализирати, утврдити све предности и недостаци, и на основу тога донијети стратешке одлуке. С тим у вези, потребно је:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Регистровање туристичке организације Рудо (можда и кроз јавно-приватно партнерство уз претходно јасно дефинисана права и обавезе свих учесника, те добро дефинисан основачки акт који би обезбједио несметан рад ТО без обзира на промјене власти у општини, интересе појединаца укључених у ланац вриједности и слично), – Креирати туристичке производе уз подршку стручњака из области, – иновирање наставних планова и увођење нових усмјерења у средњошколско образовање на подручју Општине везаних за рурални развој, рурални туризам, органску производњу и слична усмјерења у складу са ланцем вриједности (нпр. агро-туристички техничар), – Развити дигитални маркетинг. Преношење великих количина података на велике удаљености, једноставно објављивање и ажурирање мултимедијалних докумената и њихова континуирана доступност, дигитална испорука добара и услуга, стварање виртуелних организација, – Обезбједити финансијску подршку за покретање активности услуга смјештаја, туроператера, учешћа на сајмовима и слично, – Константно унапрјеђивати знања и вјештине укључених у ланац вриједности, те дефинисати носиоце појединих елемената

2.1.9.2. Произвођачке организације

На подручју општине Рудо дјелује пољопривредна задруга "Увац Рудо", као и удружење малинара и женска задруга "Креативна визија".

Пољопривредна задруга „Увац-Рудо“ п.о.

Пољопривредна задруга "Увац-Рудо" основана је 2013. године, након чега је постала једна од основних полуга развоја пољопривреде у овој општини. Њена мисија је увезивање пољопривредних произвођача са простора општине Рудо како би заједничким снагама обезбједили боље услове за развој пољопривреде, бољи пласман производа и остварили већи приход од пољопривредне дјелатности, те активирали потенцијални ресурси за развој привреде у цјелини. Тренутно задруга врши откуп, пребирање и пласман малине, откуп и прераду млијека и производњу сира и кајамака и кроз пољопривредну продавницу снабдева пољопривредне произвођаче са простора општине Рудо опремом, заштитним средствима, сјемењима и средствима за прихрану. У плану је да организација откупа шљиве и јабуке и производња домаће ракије, те организова сакупљање и откуп печурака и другог шумског воћа. Општина Рудо је купила хладњачу коју тренутно ПЗ Увац Рудо п.о. користи без надокнаде. На тај начин су створени услови за организован откуп малине и другог воћа. Малина као пољопривредна култура показала се као изузетан потенцијал који пружа могућност запошљавања великог броја људи и остваривање значајних прихода (посебно за Рудо који је једна од изразито неразвијених општина у Републици Српској) уз адекватну системску подршку (организован откуп, обезбјеђивањем потребног репроматеријала и агротехничких средстава и опреме као и стручног надзора, што осигурава Задруга. С обзиром да ПЗ Увац Рудо п.о. има искуства у производњи сертификованог садног материјала малине, те уз подршку општине Рудо подизање здравог матичног засада има реалне основе за обезбјеђењем здравог и сертификованог садног материјала малине у циљу одрживог развоја малине на подручју регије, а и шире.

У оквиру задруге формирана је и стручна служба која посједује искуство и у оквиру чије контроле би се одвијала производња сертификованог садног материјала малине. Уз пољопривредну апотеку, матични засад, хладњачарске капацитете, дестилерију, сушару и сирану обезбјеђени су основни предуслови за развој малинарства и повећане производње малине, производњу, прераду и промет воћа (шљива и јабука), организовано сакупљање шумског воћа, сушење истог и паковање, те производњу млијечних производа, дакле шири дијапазон дјелатности.

Са друге стране, задруга и задругари, у оквиру скупштине, кроз откуп малине и њен даљи пласман директно утичу на висину откупне цијене и других пољопривредних производа. ПЗ "Увац- Рудо" данас има 27 чланова задруге и 50 коопераната. У задрузи су стално запослено 7 радника, а у сезони откупа и прераде воћа ангажује се још 6 радника.

Задруга путем уступања од стране општине Рудо има на располагању хладњачу капацитета 250 t, тунел за брзо замрзавање капацитета 9t/12 с, а на располагању јој је и тунел за брзо замрзавање 4t/12 h, опрему за откуп која се састоји од 30.000 гајбица за малине, 5.000 гајбица за откуп шљиве, виљушкар, комби, палетар, сушару капацитета 1000 kg/24 h, дестилерију и сирану за прераду млијека до 500 литара на дневној основи, што је добар основ за за развој и одрживост пољопривредне производње на територији општине Рудо.

Такође, важно је истаћи да ПЗ „Увац-Рудо“ п.о. има обезбјеђен (Global Gap и HACCP), и регистровану дјелатност за организовано прикупљање и откуп шумских плодова.

Женска задруга "Креативна визија" почела је са радом 2020. године када су посађени први засади шипурка и љековитог биља. У оквиру задруге производе се сокови и џемови, а план је понудити ширу палету производа. Задруга користи пословни простор у згради некадашње железничке станице на Увцу која је у веома лошем стању. Простор је у власништву општине, а дат је у закуп задрузи на период од 4 године. Задруга је уложила своја средства за адаптацију простора.

Перарђивачка индустрија

Прехрамбена индустрија на подручју општине Рудо је неразвијена, а субјекти који су били својевремено важна карика у пласману пољопривредних сировина, прије свега меса, живе стоке и млијека, више не обављају пословну активност. Пољопривредни произвођачи су усмјерени на прерађиваче из других општина, али углавном су у пасивном статусу и своје производе предају уколико се откуп врши у непосредној близини газдинства, као што је случај са откупом млијека који је покренула мљекара Пађени.

Препрађивачке капацитете тренутно представљају ПЗ „Увац“ и занатска радња НЕВЕН.

2.1.10. Диверзификација економских активности

Циљ диверзификације руралне економије јесте побољшање економских перформанси које су од значаја за одржив раст и развој. У том смислу битно је ојачати рурална домаћинства на флукутације цијена, штете проузроковане наглим климатским промјенама и слично, а како би обезбједили смањење рањивости самог домаћинства. У том смислу неопходно је радити на стварању могућности за запошљавање и ван непосредно повезаних производњи и проширењу асортимана услуга/производа које нуди рурално домаћинство. Стога је рурална диверзификација често синоним за иновативност производа и услуга и том треба приступати озбиљно, плански и прагматично. У том смислу може се радити на сљедећем:

- 1) продубљивање постојећих активности, и то путем прераде на газдинству, заштите географског пројекла, прелазак на интегралну односно органску пољопривредну производњу и кроз директну продају на газдинству.
- 2) Проширивање активности, тј. развој производних дјелатности које могу бити различите и независне од пољопривредне производње, и по потреби повезане. То су: туристички (агро-туризам) услуге смјештаја и друге слободне активности (дегустација – храна, пиће), дидактичке фарме (програми обуке, сарадња са школама, истраживачким и образовним установама), производња и продаја енергије, прерада и продаја дрвета и други уговорени послови (чишћење снијега, одржавање локалних путева са властитом односно механизацијом задруге/удружења).
- 3) Активности ван газдинства. Поједини чланови газдинства запослени ван газдинства (фабрике, администрација и слично).

Све наведено се већ на неки начин спроводи у Рудом, али у значајно мањем обиму у односу на капацитете. С тога ово мора бити једна од тема која захтјева адекватна планирања, едукације и резултате на терену.

2.1.10.1. Диверзификација на газдинству

Основни приходи искључиво руралних домаћинства јесте пољопривредна производња, односно сва новостворена вриједност је валоризована односно претворена у новчане приходе. Таквих газдинстава је релативно мало. Међутим специфичност великог броја пољопривредних газдинстава у Рудом је да је, најмање један, а негдје и више чланова газдинства, запослен

односно обала неку другу дјелатност по основу које остварује редовна примања и приходе. Код таквих газдинстава доминантан дио прихода се остварује путем прихода од плате, а дио од пољопривреде је релативно мањи и он служи као "материјална база" за евентуално даље улагање у пољопривредну производњу. Ово су потврдили и резултати анкетног истраживања према којем пољопривреда као дјелатност учествује само са 40% у укупних приходима газдинства, док запослење у приватном и јавном сектору доминира у структури прихода са 70%. Старосна структура домаћинства условила је и да преко 30% прихода домаћинства долази од пензије.

Постојање додатних прихода пољопривредних газдинстава, генерисаних из активности њихових чланова на пословима изван газдинства и/или пољопривреде је широко распрострањен и дуго присутан модел функционисања породичне економије. Смањењем значаја пољопривреде у руралној економији број газдинстава са мјешовитом структуром прихода је нарастао, а пољопривредне политике и политике руралног развоја настоје да подрже овај процес како би се обезбједила економска и социјална одрживост руралних средина (Богданов, 2015).

Табела 33: Структура прихода руралних домаћинства, Анкета

Врста прихода	%
а) Пољопривреда	40
б) Допунска дјелатност на газдинству	33
в) Властито предузеће	0%
г) Запошљавање	70
(и) Јавни сектор	54
(ии) Приватни сектор	60
д) Сезонски рад	35
е) Пензије	34
ж) Приход од имовине (ренте и др.)	0%
з) Помоћ у новцу (рођаци, пријатељи из иностранства)	0%
и) Остало	33

Извор: истраживање аутора

У структури домаћинства с допунским дјелатностима на газдинству најзаступљенија су била домаћинства која пружају услуге пољопривредном механизацијом, њих 29% и једнако заступљена газдинства која врше прераду млијека, такође 29%, као и газдинства која се баве прерадом воћа и поврћа (17%). Остале дјелатности су знатно мање заступљене или нису уопште заступљене (туризам, продаја/прерада дрвета, производња ракије).

Табела 34: Структура допунских дјелатности на газдинству

Врста допунске дјелатности	%
(1) Прерада намирница животињског поријекла - прерада млијека	29%
(2) Прерада намирница животињског поријекла - прерада меса	6%
(3) Прерада воћа и поврћа	19%
(4) Пружање услуга пољопривредном механизацијом	29%
(5) Агротуризам	0%
(6) Продаја/прерада дрва	6%
(7) Занатска дјелатност	10%
(8) Друго	0%

Извор: истраживање аутора

Главни разлози због чега значајан дио домаћинства није диверсификовао своју економију развојем допунских дјелатности на газдинству су мала локална потражња, лош приступ ширим тржиштима (44%), као и недостатак радне снаге (36%). По овим одговорима је видљиво да

постоји интерес за развојем додатних активности на газдинству за које фали организован приступ тржишту. Недостатак радне снаге је пак проблем који се не може лако надомјестити и потребне су посебне мјере подршке аутоматизацију процеса, привлачење младе радне снаге у покретање споредних дјелатности и сл. Према ставовима локалних представника, младима само недостаје мотивације за покретање властитог бизниса, што значи да уз адекватне програме подршке наведена ситуација може да се промијени.

2.1.10.2. Туризам на подручју општине Рудо

Туризам у Рудом је још увијек неразвијена грана која захтјева озбиљан и систематичан приступ. За развој туризма у општини надлежна је ЈУ за туризам и спорт Рудо. Општина Рудо има богато историјско наслеђе, културно-историјске споменике и објекте од историјског значаја. На подручју општине постоје бројни локалитети некропола и стећака, који нису довољно истражени и испитани. Остали важни објекти из културно-историјског наслеђа су: манастири, цркве, цамије и историјска обиљежја из Првог и Другог свјетског рата, као и владавине Турске и Аустро-Угарске. Општина Рудо налази се, такође, у близини туристичких мјеста као што су: Златибор, Мокра Гора и Вишеград. Потенцијал су и околне планине и брда, Варда, Ревање и Вучевица које обилују високо-ловном трофејном дивљачи као што су медвјед, дивљи вепар и срндаћ. Стијене и кањон представљају изузетну атракцију која се може искористити за полигоне за пењање и параглајдинг.

Туристичку знаменитост Рудог представља и зграда старе жељезничке станице која се налази у мјесту Увац. Године 1906. Аустро – Угарска је изградила зграду жељезничке станице. Дизајнирана је у стилу тадашњих модерних здања у западној Европи.

Рудо посједује предуслове за развој сеоског туризма. Сеоски туризам, као посебан вид туризма, може да понуди: здраву храну, чист ваздух, пјешачење и планинарење а има своју здравствену функцију. Сва села на подручју општине Рудо, а издвојили би села Цвркоте, Ђуровиће и Раванце, са својим ливадама, незагађеним ваздухом, здравом храном и водом могу да понуде много тога туристима. Раванци се посебно истичу по нетакнутој природи, чистим ваздухом, плодовима боровнице, богатством дивљачи (срндаћ, дивљи вепар). Мир и спокој висоравни Раванци, гарантује сваком посјетиоцу изузетан одмор и релаксацију и представља идеалан простор за организовано камповање и низ пратећих садржаја, од брања боровница, гљива, набавке природног меда и домаћих ракија врхунског квалитета, вожње планинског бицикла, па до организовања еко-радионица и школа у природи. За развој Раванаца као туристичког потенцијала потребно је изградити пут и извршити електрификацију.

До сада су кроз пројекте „Водени ћиро“ и „Лимски биатлон“ обезбјеђени брод Водени ћиро капацитета 35 особа, опрема за бициклизам и рафтинг која се налази у власништву ЈУ за туризам и спорт Рудо. Од стране општине изграђена је спортска дворана капацитета 400 сједећих мјеста. Постојећа спортска инфраструктура обухвата: стадион, спортску дворану дворану, тениски терен и опрему за бициклизам и рафтинг, уз уређење градске плаже у љетним мјесецима и додатна улагања омогућава и развој спортског туризма.

У центру града налази се савремени хотел „Comsar“. После трогодишње паузе, најављено је отварање хотел „Comsar“. Хотел располаже са 26 соба, 3 апартмана, рестораном, паркингом, Wellness & SPA центром и конференцијском салом. Отварањем хотела Рудо поново добија одличне полазне основе за развијање свих облика туризма, јер поред свих осталих услуга које нуди хотел, обезбјеђује се најбитнија услуга, преноћишта.

У љетњим мјесецима у функцији је и отворени олимпијски базен (Увачки базени) са услужним локалом и пратећим забавно-рекреативним садржајима. Базен се налази на локалитету Штрпца и веома је посјећен јер се између осталог налази на граници са Прибојем (Република Србија).

Јединствену туристичку атракција представља брод „Водени Ћира“ капацитета 30 мјеста, који плови кроз Лимски кањон и прати трасу некадашње жељезнице и афирмише сјећање на популарног Ћиру. Поред вожње кроз бајковите предле рјеке Лим, на локалитету Сетихово гдје је и пристаниште брода „Водени Ћира“ постоји Камп „Водени Ћиро“ у склопу којег се налази ресторан и неколико бунгалова смјештајног капацитета око 30 преноћишта. Кампа пружа могућност изнајмљивања: педалине, кајака и чамаца. У плану је изградња још неколико бунгалова и базена.

Од манифестација које се организују на простору општине Рудо, са становишта промоције Рудог и развоја туризма, издвајају се: спортска манифестација „Лимски биатлон“, која се традиционално организује од 2007. године, затим културне манифестације „Петровдан“, „Руђански сабор фолклора“ и „Видаковићеви дани“.

Од манифестација које промовишу предузетништво и радиност издваја се „Сајам домаћих производа Рудо“ који окупља преко 100 излагача и преко 1000 посјетилаца. Осим „Петровдана“, остале манифестације окупљају велики број људи, али још увијек немају довољну економску моћ да буду корисне као туристички потенцијал. Вриједна је спомена и регата Регата Рудо - Сетихово која окупља између 50 и 150 учесника.

Из података о доласцима и ноћењу туриста на простору општине Рудо, можемо закључити да је ово још увијек недовољно развијена грана привреде у Рудом. Ова врста информација нам није била доступна све до 2013. године када је и отворен хотел Комсар Рудо. До 2018. године број долазака туриста кретао се око 700, а ноћења око 1100, да би од 2019 године затварањем хотела, број долазака и ноћења био сведен на нулу. Удио страних туриста износио је у 2018 години чак 77%. Ова чињеница потврђује потенцијал који општина Рудо посједује а који је тренутно неискориштен због недостатка смјештајних капацитета.

Табела 35: Доласци и ноћења туриста за период 2016-2020 године,

Година	Доласци			Ноћења		
	укупно	домаћих туриста	страних туриста	укупно	домаћих туриста	страних туриста
2016	645	346	299	1117	511	606
2017	792	255	537	1124	363	761
2018	642	171	471	1044	239	805
2019	-	-	-	-	-	-
2020	-	-	-	-	-	-

Извор: Републички завод за статистику

На више локација на подручју општине Рудо се налазе културно – историјска добра. Осим периода Другог свјетског рата, остало културно-историјско наслеђе није у довољној мјери истражено и валоризовано. Општина Рудо је 2013. године утврдила Листу споменика и спомен обиљежја од значаја за општину Рудо, у оквиру које је регистровано укупно 20 споменика и спомен обиљежја који се односе на споменике из Првог, Другог свјетског и последњег рата 90тих година прошлог вијека.

На списку непокретних културних добара у Републици Српској, са националне листе споменика БиХ и добара која имају валоризациону основу у складу са Законом о културним добрима Републике Српске, на простору општине Рудо идентификовани су:

- 563. Бањска ђуприја у Старом Рудом на ријечици Крупици – (културно добро која се налазе у регистру СР БиХ)
- 564. Мост на Вишевском потоку у Доловима -1 (историјске грађевине и споменици)
- 565. Црква брвнара, Штрпци -7 (културна добра са привремене листе националних споменика)

На простору општине Рудо постоје неистражене некрополе стећака. Неопходно је покренути поступак пописа стећака и њихово уписивање од стране Државних органа. Побројани споменици су услед изложености атмосферским утицајима временом оштећени па је потребно радити на њиховом обнављању, валоризацији и промоцији. Постојећа листа споменика треба бити проширена са историјским споменицима из различитог периода.

У центру Рудог у склопу Дома културе налази се и Музеј Прве пролетерске НОУ бригаде, који је основан 1971. године поводом 30-годишњице њеног оснивања. Припремне активности започеле су 1966. године, када је у згради Дома културе адаптиран простор у коме су изложени документи о борбеном путу Прве пролетерске НОУ бригаде. Ова спомен соба била је отворена до 1971. године, када је започела доградња новог намјенског објекта у оквиру Дома културе у коме је планиран простор за музеј, који је те године и основан. Пројектант доградње је био архитекта М. Бојер. Музеј је отворен 4. јула 1976. године. Након рата од 1992. до 1995. године, дио простора преуређен је у спомен собу погинулим борцима у овом посљедњем отаџбинском рату. Музеј није званично регистрован, нема запослених, опреме ни средстава.

2.1.10.3. Шумарство

Шумско земљиште на подручју територије општине Рудо, заузима површину од 22. 290 ха што представља 71% територије. Према подацима преузетим из Шумскопривредне основе за приватне шуме на подручју општине Рудо (важност 2017-2026 година), приватне шуме на подручју општине заузимају површину од 2.932,5 ха. Када су у питању приватне шуме, њихова структура није најповољнија. Наиме, најдоминантнији су дрвни сортименти мање вриједности. Структура шума на руђанском шумско-привредном подручју није најбоља. На високе шуме са природном обновом (економски највриједније) отпада само 39,1% укупног шумског земљишта а учешће осталих мање вриједних категорија шума је велико. Најзаступљенија врста дрвета је буква, па онда слиједи црни бор, јела-смрча, хрест, а остале врсте су заступљене незнатно. Букове састојине су презреле, мање економски вриједне са доминантним огревом као дрвним сортиментом. Шуме се простиру на значајној површини и над њима надзор врши Јавно предузеће „Шуме Републике Српске“ ад Соколац, односно Шумско газдинство „Рудо“ Рудо.

Табела број 36: Преглед обрасле шумске површине

	Пошумљено, ха				Обрашашумскаповршина - укупно, ха	Посјечена бруто дрвна маса, м ³	
	у шуми		изваншуме			лишћари	Четинари
	лишћарима	четинарима	лишћарима	четинарима			
2016	-	5	-	12	22290	9054	11584
2017	-	5	-	12	22290	5045	11056
2018	-	8	-	12	22290	9610	8595
2019	-	12	-	14	22290	16007	3149

2020	-	5	-	4	22290	11731	3820
------	---	---	---	---	-------	-------	------

Извор: показатељи произишли из премјера шума 2014.године

Табела број 34: Категорије шума на подручју Шумског газдинства „Рудо“ Рудо

Категорија шума	Четинари м ³	Лишћари м ³	Укупно ха
Високе шуме са природном обновом	921 059	1 196 067	8 729
Високе деградиране шуме	2 998	172 745	1 079
Шумске културе	141 743	11 161	817
Изданачке шуме	12 611	646 773	5 551
Укупно	1 078 411	2 026 746	16 176

Извор: показатељи произишли из премјера шума 2014.године

Шуме и шумско земљиште су врло значајни природни ресурси и потенцијали развоја општине Рудо те их као такве најприје треба чувати и штитити. Површине под шумом, које су уједно и највеће на простору општине Рудо, би у наредном периоду требало ревитализирати и рекултивирати како би се тиме поправио њихов биолошки и привредни значај. Шумске голети би требало ревитализирати у површине са засадима смрче, јеле и црног бора јер на подручју ове општине је то могуће и успјешно изводљиво. Потенцијал су и околне планине и брда, Варда, Ревање и Вучевица које обилују високо-ловном трофејном дивљачи као што су медвјед, дивљи вепар и срндаћ.

2.1.11. Квалитет живота у руралном подручју

Квалитет живота на селу не представља само задовољење материјалних потреба (потрошња добара и услуга), већ је одређен низом различитих елемената који превазилазе материјалне аспекте људског живота, коју су се на жалост посљедњих година наметнули као најбитнији. Ипак оно што је суштински елементи за човјека који живи у сеоском подручју и њехову жељу да остане ту јесу: окружење, међуљудски односи, могућност учешћа у управљању мјесном заједницом (унутар удружења, задруге), учешће у доношењу планова развоја, стратешких докумената, могућност образовања, доступност основних здравствених услуга, број друштвених догађаја и квалитет истих, „видљива“ позитивна будућа кретања у окружењу, те друго.

Класификација одређене територије на урбана и рурална подручја примарно се врши на основу густине насељености, односно броја становника по km². У свијету углавном доминира ОЕЦД критериј (који примјењује и ЕК) према којем је граница између урбаних и руралних подручја густина насељености од 150 становника/km². Даљи кораци су агрегирање података на нижем административном нивоу зависно од тога који % становништва живи у појединим мањим подручјима и колико је велик град којем гравитирају та подручја.

Користећи се подацима из Пописа из 2013. године утврђено је да подручје општине Рудо је територијално подијељено на 10 мјесних заједница са 89 насељених мјеста, од којих је 9 руралних МЗ, и једна урбана. У урбаном дијелу општине према последњем попису живи 1675 становника (22%). Мала густина насељености (22 становника по km²) чини подручје општине Рудо предоминантно руралном. У односу на претходни попис становништва евидентан је пад броја становника. Промјене су посљедица ратног сукоба (1992-1995) и транзиције која је највише погодила рурална подручја у источном дијелу Републике Српске. Постојећа мрежа насеља је консеквенца неравномјерне насељености и концентрације становништва. Изражен је одлив становника из цијеле општине Рудо у друге крајеве Републике Српске и друге државе.

Због велике разудљености општине (удаљеност између појединих мјесних заједница досеже и до 50km), становници су развили своје мјесне заједнице и направили мање центре, услед чега није било потребе за мигрирањем ка урбаном центру. Поред Рудог највише су насељене пограничне мјесне заједнице Бијело Брдо, Штрпци, Увац и Мокронози и мјесна заједница Миоче. Пограничне мјесне заједнице везане су за сусједну пограничну општину Прибој у Србији. Од центра општине најудаљенија је мјесна заједница Бијело Брдо (око 26 km). Поједине мјесне заједнице имају и по десетину села у свом саставу, али је број становника изузетно мали тако да се може генерално за цијело подручје општине (осим Рудог) говорити о доста неравномјерној насељености³.

2.1.11.1. Сиромаштво и извори прихода у руралном подручју

Економски положај руралног становништва је доста неповољан и одраз је укупног стања економије општине Рудо. Сиромаштво између руралних и урбаних подручја преовлађује неједнаким стопама. Према подацима Републичког завода за статистику у руралним подручјима 17 процената руралних грађана живи у сиромаштву, док је стопа сиромаштва у урбаним срединама само 9 процената⁴. Упркос вишим стопама сиромаштва и нижим платама у руралним подручјима, 60 посто људи наставља да живи у руралним подручјима. То је углавном због „пољопривредне заштитне мреже“ виших плаћања социјалне заштите, здравијег окружења и свеукупније сигурности посла него у урбаним градовима⁵. Иако у БиХ не постоји мјерење животног стандарда на нижим нивоима попут општина, овдје ћемо се послужити подацима Анкете о потрошњи који дају релевантне информације на нивоу руралних и урбаних подручја Републике Српске. Према подацима за 2015. годину просјечни породични мјесечни издаци у руралним подручјима Републике Српске су износили 1.154 КМ, при чему 34,8% је било потребно за набавку хране и пића, а остатак за друге непрехрамбене производе/услуге. У урбаним дијеловима укупни издаци су виши и мјесечно износе 1.427 КМ.

Табела 38: Просјечни мјесечни издаци према категоријама издатака и типу насеља у Републици Српској, у КМ, 2015. година

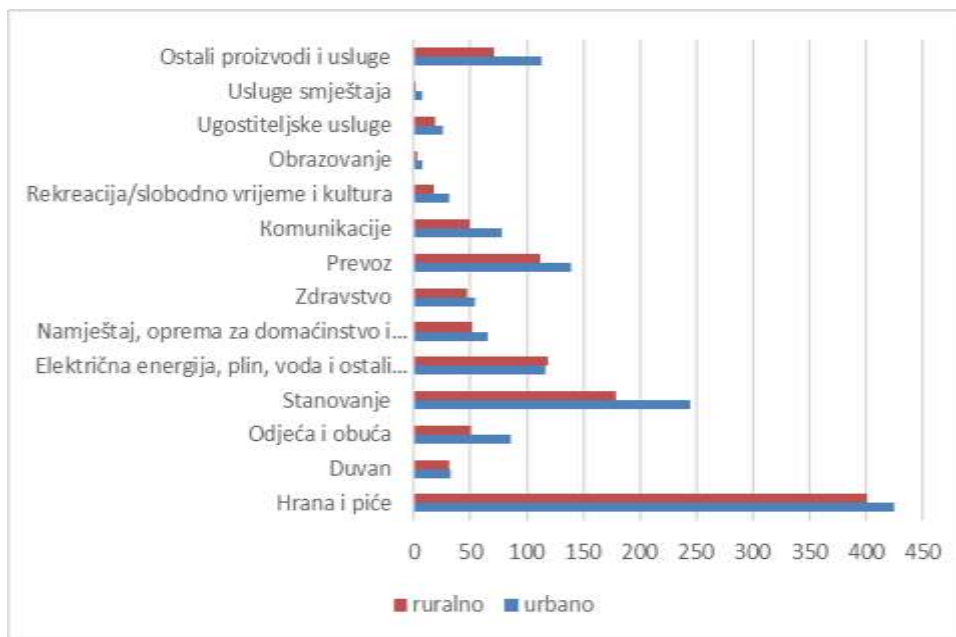
Опис	Тип насеља		
	Урбано	Рурално	Укупно
Храна и пиће	425,69	400,93	410,55
Непрехрана	1 001,14	752,80	849,35
Укупно	1 426,83	1 153,73	1 259,91
	Структура у % (Укупно = 100)		
Храна и пиће	29,8	34,8	32,6
Непрехрана	70,2	65,2	67,4
Укупно	100,00	100,00	100,00

Извор: Анкета о потрошњи домаћинства у Републици Српској, Статистички билтен, Бања Лука, 2018
Трећина издатака руралног домаћинства се односи на набавку хране и пића. Од осталих важнијих ставки издвајају се издаци за становање (15%), енергенте (10%) и издаци за превоз (10%).

³ СТРАТЕГИЈА ЛОКАЛНОГ РАЗВОЈА ОПШТИНЕ РУДО, 2018 – 2027

⁴ Republički zavod za statistiku RS. (2017). Anкета о потрошњи домаћинства – Bilten. Dostupno na: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/ankete/potrosnja_domacinstava/Bilten_Anketa_O_Potrosnji_Domacinstava_2018_WEB.pdf

⁵ <https://borgenproject.org/facts-about-poverty-in-bosnia-and-herzegovina/AUGUST 14, 2018>

Извор: Анкета о потрошњи домаћинстава у Републици Српској, Статистички билтен, Бања Лука, 2018
Графикон 14: Структура потрошње домаћинства у Републици Српској (2015)

Сиромаштво је један од већих проблема са којима се суочава рурално подручје. За утврђивање актуелног стања овог проблема послужимо се подацима који се односе на ентитет Републику Српску. Прегледом Табеле 39 може се констатовати да је у Републици Српској изражен проблем сиромаштва гдје је у 2015. години било 14% сиромашних домаћинстава и 13% сиромашног становништва. Ову констатацију потврђују и релевантни показатељи сиромаштва, коефицијент С80/С20 који износи 4,3. Релативно сиромаштво по типу насеља у 2015 години износило је 16,9 за рурално и 9,1 за градско становништво.

Табела 39: Главни индикатори релативног сиромаштва у Републици Српској (2011 и 2015)⁶

Опис	2011	2015
Релативна линија сиромаштва (КМ)	381,09	362,34
Сиромашна домаћинства	53.234	49.805
Укупан број домаћинстава	359.567	359.567
Сиромашни појединци	152.909	126.043
Укупно појединци	1.060.290	985.854
Стопа сиромаштва		
Сиромашна домаћинства	14,8	13,9
Сиромашни појединци	14,4	12,8
Јаз сиромаштва (%)		
Домаћинства	23,0	22,1
С80/С20	4,4	4,3

Извор: Анкета о потрошњи домаћинстава у Републици Српској, 2015 и 2011 Статистички билтени, 2018 и 2013

⁶ У јавним документима се најчешће спомињу двије мјере – однос С80/С20 и Gini коефицијент (Џини коефицијент). Однос С80/С20 је однос укупног еквивалентног прихода 20% популације једне земље са највишим приходима, према укупном еквивалентном приходу 20% популације са најнижим приходима. Што је већи овај однос, веће су неједнакости.

Мјере за борбу против сиромаштва које се препоручују Стратегијом социјалне укључености Републике Српске до 2027 године предвиђају неколико група мјера, од који за потребе овог стратешког плана издвајамо само оне из прве групе.

Прва група мјера се тиче стварање подстицајног окружења за запошљавање, са посебним акцентом запошљавања социјално осјетљивих група, што подразумијевају:

- Промовисање мјера економског опоравка и запошљавања;
- Образовање у складу са потребама тржишта рада;
- Запошљавање тешко запошљивих категорија становништва;
- Подстицање запошљавања и samozapošljavanja особа из социјално осјетљивих група становништва;
- Активирање и запошљавање маргинализованих група у кризним ситуацијама⁷;

2.1.11.2. Друштвена и физичка инфраструктура

Физичка инфраструктура

Према подацима добијеним истраживањем на терену рурална инфраструктура је један од приоритетних проблема за већину руралних насеља, а нарочито доступност воде, канализације, јавног превоза, те одвоз смећа и улична расвјета, спадају у најприоритетније потребе јер ни 50% становника нема приступ овим услугама.

Табела 40: Доступност физичке инфраструктуре у руралном подручју

Врста инфраструктуре	доступност	задовољство услугом
(а) Водовод	32%	29%
(б) Канализација	32%	22%
(в) Асфалтни путеви	60%	39%
(г) Снабјевеност електричном енергијом	88%	96%
(д) Аутобус, јавни превоз	24%	9%
(е) Фиксна телефонија	100%	91%
(ж) Мобилна телефонија	96%	91%
(з) ТВ сигнал	62%	57%
(и) Приступ Интернету	80%	70%
(ј) Одвоз смећа	36%	35%
(к) Улична расвјета	40%	30%

Извор: истраживање аутора

Саобраћајна инфраструктура

Подручје општине се налази на периферији значајних саобраћајних токова Републике Српске, Републике Србије и Републике Црне Горе. Рудо је у коридору једне од најзначајнијих републичких лонгитудалних саобраћајница магистралног пута М-5 Сарајево-Рудо-Вишеград-Ужице и даље до бугарске границе. Веза са магистралним путним правцем се остварује преко:

- М2-507, Бродар- граница РС/РСР, општина Рудо, дионица на територији општине Рудо у дужини 23,67 км, који се са магистралног пута М-5 спаја на мосту на Дрини, Бродару и

⁷ STRATEGIJA socijalne uključenosti Republike Srpske 2021-2027., Banja Luka, novembar 2020.

- путем регионалног пута Р-449 (Добрун-Увац-Устибар-Рудо), дионица на територији плану је општине Рудо у дужини 28,66 км, који се спаја са напријед наведеним магистралним путем у Добруну .

Најзначајнија саобраћајница у путној мрежи свакако је Регионални пут Р 449 који се протеже кроз читаву територију општине и са њим је општина повезана са сусједним општинама као и са центрима мјесних заједница.

Битно је навести, да је 2021.године извршено пробијање пута „ Штрбци општина Рудо Република Српска - Јабланица, општина Чајетина, Република Србија”, који се на нашој територији прикључује на регионални пут Р-449, а на територији Републике Србије са аутопутем Е 763 , чиме општину Рудо директно повезује са Златибором и општином Чајетина.

Општина Рудо је погранична општина с Републиком Србијом, тј. са србијанским градом Прибој. Као дио природне границе пружа се ријека Лим. Међутим на пограничном дијелу пут већим дијелом ка Прибоју прелази на лијеву обалу Лима и више пута прелази на територију републике Србије. Такође постојећи мост који се тренутно користи је дотрајао, и вријеме је да се реконструише, или изгради нови.

Због трајног и квалитетног рјешавања ових проблема, Општина Рудо се одлучила на изградњу нове саобраћајнице на дионици Рудо – Кула (локални пут) која се пружа десном обалом ријеке Лим, скраћује релацију према општини Прибој и цијелом дужином регионални пута Р-449 се налази у Општини Рудо, тј. у Републици Српској.

Изградња, реконструкција, одржавање и заштита јавних путева врши се у складу са Програмом управљања, грађења, реконструкције, одржавања и заштите улица, локалних и некатегорисаних путева на подручју општине Рудо, који се доноси и усваја сваке године. Од укупне дужине свих локалних путева (71,50 километара) асфалтирано је 56,40%, док је остатак прекривен макадамском подлогом због чега је неопходно додатно радити на асфалтирању и развоју путне мреже на простору општине Рудо.

Табела41: Путна мрежа на подручју општине

	Укупно	Савремени путеви				Макадам	Земљани
		свега	асфалт	бетон	коцка		
2016	80	39	39	-	-	41	-
2017	80	39	39	-	-	41	-
2018	80	39	39	-	-	41	-
2019	58	36	36	-	-	22	-
2020	58	37	37	-	-	22	-
2021	72	37	37	-	-	35	-

Извор: Општина Рудо

Превоз путника на територији општине Рудо обавља ЈП „Ђировић Милован“. Овај превозник има регистроване двије линије и то: Милановићи –Рудо са временом поласка из Милановића у 6 часова и долазак у Рудо у 6,56. и повратак из Рудог у 15,20 часова и долазак у Милановиће у 16,16 часова. Друга линија је Мрсово-Рудо. Полазак из Мрсова је у 7,10 часова, долазак у Рудо 7,19 часова и повратак из Рудог у 15 часова и долазак у Мрсово у 15,09 часова. ЈП „Ђировић Милован“ врши три пута седмично међуградски превоз Милановићи-Рудо-Фоча. За ванлинијски превоз је регистровано Друштво за превоз путника и робе „ИН ТУРС“ д.о.о. Са сусједним општинама, Вишеград и Прибој (Република Србија) нема регистрованих линија.

На подручју општине Рудо 2016. године било је регистрованих 10 таксиста, да би их 2020. године број регистрованих спао на 7 а 2022. године на 4 такси превозника. Имамо 2 ауто школе и једног регистрованог аутопревозника.

Повезаност општине Рудо са сусједним општинама и регионалним центрима није на задовољавајућем нивоу. Не постоје директне линије са Сарајевом нити са сусједним општинама у регији. Повезаност центра општине са осталим мјесним заједницама је лоша, а са појединим МЗ не постоји директна веза.

На подручју општине Рудо поштански саобраћај се одвија путем три јединице поштанске мреже и то: 73260 Рудо, 73263 Бијело Брдо и 73265 Увац. Пошта Рудо као и подручне поште послују у оквиру Радне јединице за поштански саобраћај Фоча, са којом се сваки други дан у седмици врши размјена поштанских пошиљки. Поред традиционалних поштанских услуга, у поштама се обављају и услуге платног промета, упутничког промета, пост-нет упутнице, разне уговорене услуге, продаја хартија од вриједности.

Енергетска инфраструктура

На подручју општине Рудо, без напајања електричном енергијом су насељена мјеста: Шахдани, Трбосиље и Опутница у МЗ Стргачина и Бишевићи у МЗ Мрсово. У току је пројекат електрификације насељених мјеста у МЗ Стргачина (Шахдани, Трбосиље и Опутница) у дужини 6450м далеководне мреже и 4200м ниско напонске мреже за 24 повратника, а након електрификације ових мјеста очекује се већи број повратника. Број жалби потрошача на квалитет напајања електричном енергијом је незнатан. У наредном периоду у плану је реконструкција далековода Гојава – Увац. Реконструкција има за циљ смањење пада напона у средње напонском 10кВ воду, а тиме се поправљају и напонске карактеристике у дистрибутивној мрежи ниског напона. У Увцу, гдје је стационаран већи број пословних објеката, јавља се проблем непостојања електричне инфраструктуре која би омогућавала проширење производних капацитета.

Телекомуникациона инфраструктура

Технички капацитети и понуда компаније Мтел-а на подручју општине Рудо омогућавају кориштење услуга из области фиксне и мобилне телефоније, интернета, дигиталне телевизије и преноса података. Општина је у потпуности покривена 3Г/2Г сигналом мобилне мреже, а у континуитету се улаже и у имплементацију и развој ИПЛПМС, ФТТХ И ВДСЛ технологија с циљем пружања најсавременијих услуга интернета, преноса података и ИПТВ-а. То значи да је становништву општине Рудо омогућена комуникација по највишим стандардима, а привредним субјектима створени преуслови за развој бизниса.

У склопу ЈП Информативни центар Рудо, чији је оснивач општина Рудо, егзистира телевизија Рудо. Програм телевизије је информативног и забавно-умјетничког карактера, а врши се и реемитовање програма других телевизијских кућа. У Информативном центру је запослено пет радника и исти располаже са значајним уређајима и опремом. Општина Рудо финансира рад овог јавног предузећа.

Водоснабдијевање

Градском водоводном мрежом газдује Комунално предузеће „Услуга“ а.д. Рудо. Градска водоводна мрежа сем ужег градског језгра обухвата и приградске дијелове (Гојава, Старо Рудо, Обрвена) и простире се до Соколовића са тенденцијом проширења до Мрсова. Грађани током цијеле године имају довољну количину воде за своје потребе. Што се тиче водоводних мрежа на територији мјесних заједница то су углавном индивидуалне водоводне мреже које одржавају сами грађани мјесних заједница. Изузетак је водовод у МЗ Увац којег одржава Комунално предузеће „Услуга“ а.д. Специфичност овог водовода је и то да је водоводна мрежа власништво МЗ Увац, пошто је иста 1987. године рађена средствима мјесне заједнице, а вода коју користе, долази из сусједне општине Прибој. Ова водоводна мрежа је стара и дотрајала, због чега су губици велики (преко 20%).

У послеријатном периоду, донаторским средствима урађени су и водоводи за МЗ Бијело Брдо, Штрпци и Стргачина. Мјесна заједница Увац највећим дијелом користи воду прибојског водовода. У осталим МЗ становништво користи сопствене водоводе и изворишта. Снабдијевање становништва водом је на задовољавајућем нивоу, али је изражен проблем газдовања и одржавања водоводних система. Мали број корисника по мјесним заједницама је формирао одбор за воду и успоставио систем наплате и одржавања водовода. Додатан проблем је скупо одржавање водовода.

Донаторским средствима у Миочу је 2017. године изграђен нов резервоар капацитета 27 м³, који је повезан са старим резервоаром како би се повећао капацитет водовода. У Штрпцима на водоводу Запада, који је рађен 2013. године, стављена је цијев фи 80мм у дужини од око 300 м. У Анџићима су 2014. године постављене цијеви дужине 220 м фи 90.

На подручју општине Рудо има 866 потрошача са јавног водовода од чега су 33 радне организације, 41 приватне фирме, 570 домаћинстава и 222 кућна савјета. Просјечна цијена воде је 0,60 КМ/м³ без ПДВ за физичка и 1,5 КМ/м³ за правна лица у Рудом и на Увцу. Трошкови одржавања канализације износе 50% цијене воде у Рудом. Процент наплате услуга водоснабдијевања у 2016. износио је од 75-80 %. Контрола квалитета воде у градском водоводу се врши редовно – једном мјесечно. Хлоринатор је уграђен у резервоар Зова 2, док се хлорисање воде на извориштима Зова 1 и Градина врши ручно на изворишту, тако да је и са те стране гледано, вода хигијенски исправна у хемијском, физичком и бактериолошком погледу. Програм санитарне заштите није урађен ни за једно извориште. Комунално предузеће отежано послује, због недвољне наплативности и разумејености општине.

Постојећи колектор и канализациона мрежа у дужини од 17 км у ужем градском подручју чине канализациони систем. Шире подручје урбаног насеља није покривено овим системом. Већи дио канализационе мреже је изграђен од бетонских цијеви и недовољног је капацитета због чега се јављају проблеми у раду система у виду честих зачепљења и изливања фекалија. Кроз град пролази један колектор који има два крака. Један крак главног колектора није довршен. Тренутно отпадне воде на овом краку, у дужини од око 120 м, површински се допремају до ријеке Лим. Не постоје таложници нити пречишћивачи, већ се отпадне воде директно улијевају у ријеку. Ово утиче на то да санитарни услови нису задовољајући и да се током љетњег периода на подручју града шири непријатан мирис из колектора, а постоји и висок степен опасности од ширења заразе услед отворености колектора.

На постојећи колектор прикључено је 530 домаћинстава. У претходном периоду није било значајније реконструкције градске канализационе мреже, па је опште стање исте лоше. У приградским насељима: Росуље, Устибар, Пребидоли и Гојава урађена је канализациона мрежа од ПВЦ материјала. Канализациону мрежу на подручју општине Рудо одржава Комунално предузеће „Услуга“ Рудо а.д. док су канализационе мреже на подручју мјесних заједница индивидуалне и њих одржавају сами грађани. Канализациону мрежу чине цијеви различитих профила до бетона, керамике и пластике. Број уличних сливника је 32, а количина отпадних вода на годишњем нивоу износи око 47.000 м³.

Гријање

Општина Рудо нема систем централног гријања, већ се користи систем индивидуалног гријања кућа и станова. Поједине установе („Основна школа Рудо“, СШЦ Рудо, ЈУ „Дом здравља „Др Стојана и Љубица“ Рудо), имају сопствену котловницу и најважнији еколошки проблеми су гасови настали сагорјевањем горива из наведених котловница, као и мање приватне котловнице и индивидуална ложишта.

Друштвена инфраструктура

Када је у питању доступност јавних услуга и институција у руралном подручју, истраживањем на узорку руралних домаћинстава утврђено је да је ниво доступност различит у односу на врсту институције. Тако су најмање доступне услуге апотеке, банака, обданишта, дома културе па чак и спортске сале, док су најдоступније основна и средња школа, продавница мјешовите робе, те пошта. Када је у питању задовољство услугом оно је директно повезано са доступношћу наведене услуге.

Табела 42: Доступност јавних институција и услуга у руралном подручју

Врста јавне институције	доступност	задовољство услугом
(а) Амбуланта (Дом здравља)	44%	45%
(б) Продавница мјешовите робе	80%	82%
(в) Основна школа (4 разреда)	84%	82%
(г) Основна школа (8 разреда)	72%	73%
(д) Апотека	32%	45%
(е) Пољопривредна апотека (продавница)	60%	59%
(ж) Пошта	68%	68%
(з) Банка	32%	36%
(и) Задруга (удружење пољопривредних произвођача)	52%	50%
(ј) Ветеринарска служба	52%	45%
(к) Дом културе (кино)	28%	27%
(л) Спортска хала (игралиште)	32%	36%
(м) Обданиште (предшколска установа)	28%	27%
(н) Угоститељски објекти	32%	27%
(о) Пекара	36%	27%
(п) Месара	0%	0%
(р) Сервис електричних уређаја	8%	9%
(с) Сервис механичарских услуга	32%	32%
(т) Друго	44%	45%

Извор: истраживање аутора

Предшколско образовање

Рјешењем Министарства просвјете и културе број:07.040/052-9202-3/19 од 29. 03. 2021. године ЈУ Центар за социјални рад Рудо дато је одобрење за обављање дјелатности предшколског образовања у просторијама реновираног обданишта. У школској 2021/22 години уписано је 22 дјецe, а у школској 2022/2023 години предшколски програм у оквиру Центра за социјални рад похађа укупно 21 дијете. Рад предшколског програма је организован у полудневном трајању у временском периоду од 08 до 14 часова у једној мјешовитој групи узраста од 3 до 6 година. Рад са дјецом обављају два васпитача, а развој дјецe прате психолог и дефектолог Центра за социјални рад. Програм рада се реализује кроз четири основна аспекта развоја дјецe: физички, социјално-емоционални, интелектуални и развој говора, комуникације и стваралаштва. У оквиру тренутних капацитета постоје могућности за организовање цјелодневног боравка дјецe.

Основно образовање и средње образовање

Основно образовање на подручју Општине организовано је кроз рад Основне школе „Рудо“ и Основне школе „Бошко Буха“ у Штрпцима. Васпитно образовани процес у ОШ „Бошко Буха“ у Штрпцима одвија се у централној и пет подручних школа у оквиру 19 одјелења. Централна школа се налази у Штрпцима, а настава се одвија и уподручним школама Миоче (девет разреда), Увац (5 разреда), Будимлија (5 разреда), Мокронози (5 разреда) и Оскоруша (5

разреда). Општина Рудо је издвајањем из капиталних инвестиција реконструисала скоро све зграде подручних школа на простору општине Рудо, док је реконструкцију зграде ОШ у Миочу финансирао влада Јапана. Школске 2022/23.г. у оквиру инвестиционих улагања Републике Српске и поклоном канцеларије предсједнице Републике Српске, одобрена су средства којима је извршена санација објекта Централне школе у Штрпцима (кров и столарија)чиме је рјешен дугогодишњи проблем школе са загријавањем. Да би се постигао комплетан учинак енергетског утопљавања, на овом објекту је потребно поставити фасадну изолацију. Преостало је још да се изврши енергетско утопљавање Основне школе у Рудом и подручне школе у Увцу. Када је у питању бројно стање основношколаца примјетан је пад броја ученика и одјељења. Значајно је напоменути да један број ученика из пограничних мјесних заједница уписује већ основну, а потом и средњу школу у Прибоју, Србија.

Табела 43. Број ученика и наставника у основним школама на подручју општине

Школска година	Основне школе				
	број школа	ученици			наставно особље
		укупно	разреди I-V	разреди VI-IX	
2015/2016	7	416	209	207	54
2016/2017	7	405	195	210	54
2017/2018	7	374	173	201	55
2018/2019	7	349	160	189	61
2019/2020	7	327	153	174	55

Извор: Републички завод за статистику

Средње образовање на подручју Општине организовано је у оквиру Средњошколског центра СШЦ Рудо. Образовни профили у оквиру СШЦ се мијењају зависно од школске године.

Школе располажу са довољно учионица, кабинета и осталог школског простора за извођење наставе уз солидну опремљеност техничким средствима, али је неопходно радити на набавци опреме која би осигурала осавремењивање наставе и наставног процеса. Средња школа има проблем код извођење физкултурне наставе током зимског периода јер користи просторије Спортске дворане која нема ријешен проблем гријања. Општина Рудо кроз буџет Општине финансира превоз ученика средње школе и суфинансира превоз ученика основних школа. Кроз године примјетан је тренд опадања броја ученика у средњој школи а образовни профили у оквиру СШЦ Рудо тренутно нису усклађени са потребама тржишта у Рудом. Примјетан је тренд одласка младих већ у средњој школи у веће центре (Ужице и Прибој) у потрази за занимањем које је дефицитарно на тржишту.

Табела 44. Број ученика и наставника у средњим школама на подручју општине

Школска година	Средње школе			
	број школа	број одјељења	ученици	наставно особље
			укупно	
2015/2016	1	11	153	32
2016/2017	1	10	141	30
2017/2018	1	11	130	30
2018/2019	1	10	133	32
2019/2020	1	10	129	30

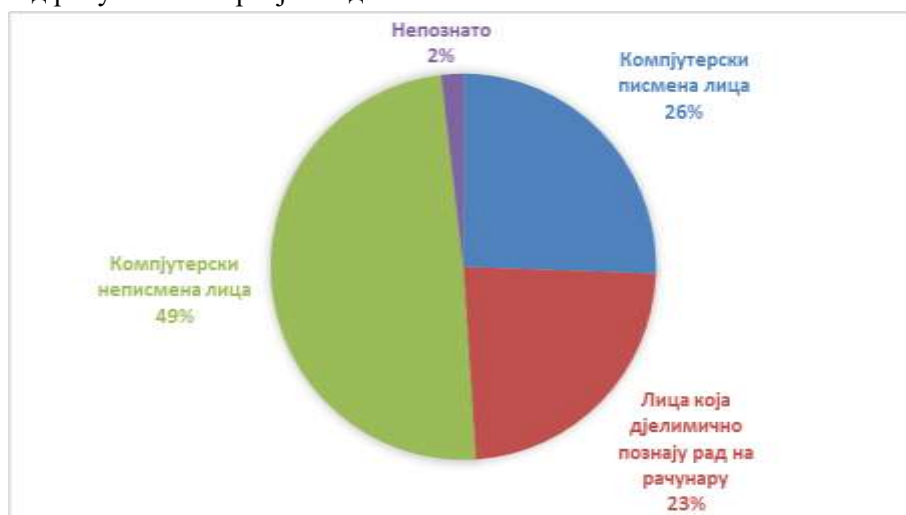
Извор: Републички завод за статистику

Када су у питању образовни профили који се нуде у средњешколском центру, не може се рећи да они иду у прилог унапређењу структуре руралне економије јер се нуде профили попут:

- Гимназија-општи смјер
- Машинство и обрада метала
- Машински теничар
- Инсталатер (3 године)
- Ауто-механичар (III степен)
- Техничар машинске енергетике (IV степен)
- **Саобраћајна**
- Техничар друмског саобраћаја
- Возач моторних возила

С обзиром на постојеће природне ресурсе, потражњу тржишта за здравом храном и туристичким услугама који су повезани за природом и руралним простором, креирање таквих образовних профила би могла бити шанса за задржавање младих у руралним подручјима. Као што се види према подацима о извозу, пољопривреда је и економски веома значајна дјелатност, јер највиши извоз са подручја општине је остварен у претходним годинама у трговини воћем и поврћем. Такође средњошколско усмјерење у области пољопривреде или агро-туризма⁸, повезује младе матуранте са природним реурсима општине и коначно доноси знање које је заиста неопходно ако желимо на адекватан начин да спроведемо ову стратегију. Са друге стране, неки постојећу смјерови само доводе ђаке из Рудог. С тим у вези овакве одлуке морају бити брзе и зановане на квалитетним анализама која су то занимања које немају перспективу, а нуде се у средњошколском образовном систему Рудог. И замјенити их са онима која ће помоћи у одржању младих у овој општини.

У образовној структури становника општине Рудо има 7% високообразованих кадрова у укупној структури становништва, што је нешто мање у односу на просјек Републике Српске (9%), али и мање учешће становништва без икаквог образовања (4%) у односу на ниво Републике (6%). Процент неписмених на подручју ове општине који је у вријеме пописа био на нивоу 2,22%, значајно је нижи од републичког просјека од 3,29%. Око 82,5% неписмених на подручју општине су женског пола. Када је у питању компјутерска писменост, опет према резултатима Пописа становништва, око 49% становника општине су компјутерски неписмена лица, што је нешто више од републичког просјека од 44%.

Извор: Републички завод за статистику, Попис 2013

Графикон 15: Становништво старо 15 и више година према највишој завршеној школи и полу

⁸ <https://jussc27januar.com/%d0%b7%d0%b0%d0%bd%d0%b8%d0%bc%d0%b0%d1%9a%d0%b0-%d0%b8-%d1%81%d1%82%d1%80%d1%83%d0%ba%d0%b5/>

Увидом у број уписаних и дипломираних студената свих профила можемо примјетити да број студената опада са годинама. Број студената који уписују Пољопривредне факултете је у још већем паду, због пада занимања студената за занимања у вези са пољопривредом, слабе запосљивости агронома и лоших развојних трендова у области пољопривреде. Најчешће се за пољопривредне факултете одлучују студенти који већ имају могућност наслеђивања породичног газдинства, па школовањем стичу боље услове за самозапошљавање на властитом газдинству. Свакако да би иновирање наставних планова и увођење нових усмјерења везаних за рурални развој, рурални туризам, органску производњу и слична усмјерења у складу са потребама економске структуре подручја, могао привући и већи број студената.

Табела 45: Уписани студенти са подручја општине Рудо, 2016-2020 година

2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019	2019/2020
86	83	81	76	78

Извор: општина Рудо

Табела 46: Дипломирани студенти са подручја општине Рудо, 2016-2020 година

2016	2017	2018	2019	2020
7	9	9	6	6

Извор: општина Рудо

Иако је Општина протеклих година издвајала значајна средства за стипендирање студената која су током године повећавана зависно од броја студената, нажалост врло чест случај је и да се дипломирани студенти не врате у мјесто пребивалишта уколико студирају ван мјеста пребивалишта, нарочито ако студирају у већим административним и универзитетским центрима.

Здравство

Примарна здравствена заштита на подручју Општине организована је и обавља се у оквиру Дома здравља „Др. Стојана и Љубица“ Рудо. Установа се финансира од Фонда здравственог осигурања Бања Лука и кроз грант Општине Рудо. Дом здравља обавља КЦЗ услуге и педијатрије и гинекологије које су уговорене са Фондом здравственог осигурања РС. Здравствене услуге се пружају и у три теренске амбуланте (Штрпцима, Бијело Брдо и Миоче). Најближа болница налази се у Фочи на удаљености од око 100 км. За пружање услуга примарне здравствене заштите Дом здравља располаже потребном опремом, а од 2017. године Дом здравља је премјештен у нови обновљени објект од стране Владе РС.

Дом здравља има пет тимова породичне медицине и запошљава 29 радника. У односу на ранији период, примјетно је смањења броја запослених. Од укупног броја запослених 21 чине здравствени радници и то: 6 љекара, од чега 1 љекар опште праксе, 4 љекара специјалиста, 1 стоматолог и 15 медицинских техничара.

На основу податка о броју становника сваки тим породичне медицине просјечно може регистровати 1.178 становника, док је Стратегија примарне здравствене заштите РС утврдила стандард од 1.500 и 2.500 становника по тиму.

Табела 47: Број здравствених радника, општина Рудо, 2020 година

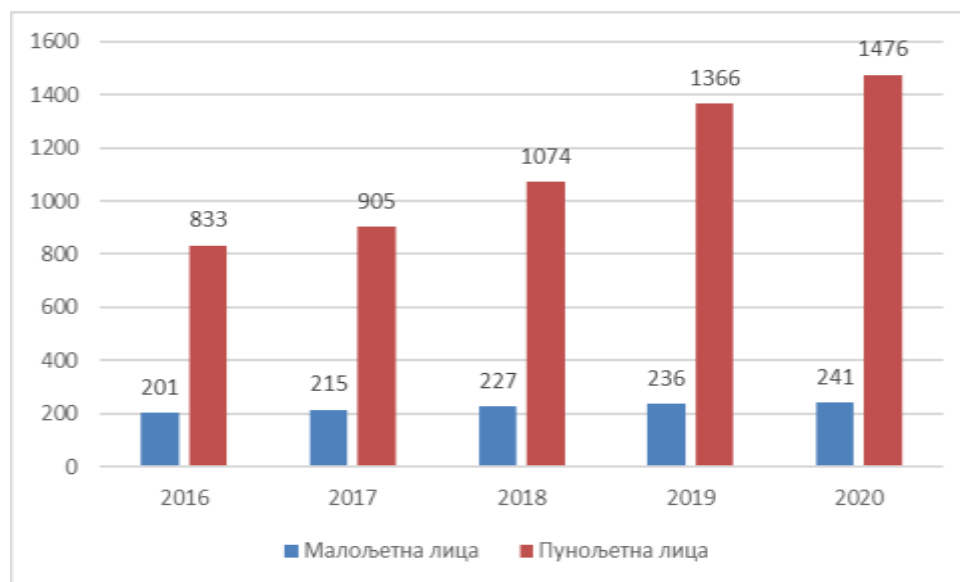
Укупно	Љекари			Стоматолози	Фармацеути
	укупно	општа медицина	на специјализацији		
6	5	1	-	4	1

Извор: општина Рудо

Социјална заштита

Носилац активности из домена социјалне заштите и социјалне политике у општини Рудо је ЈУ Центар за социјални рад којег је основала Скупштина општине Рудо 1994. године. Центар за социјални рад има укупно девет запослених радника и то један социјални радник, један правник, психолог, дефектолог, васпитач и 4 радника средње стручне спреме. Центру за социјални рад недостаје још један социјални радник како би се побољшао квалитет рада и благовремено рјешавали захтјеви.

Што се тиче техничке опремљености Центар за социјални рад располаже са два возила за теренске интервенције. У склопу активности Центра за социјални рад дјелује и дневно збрињавање дјеце и младих са сметњама у развоју.

Извор: Републички завод за статистику

Графикон 16: Корисници социјалне заштите са подручја општине Рудо, 2016-2020 година

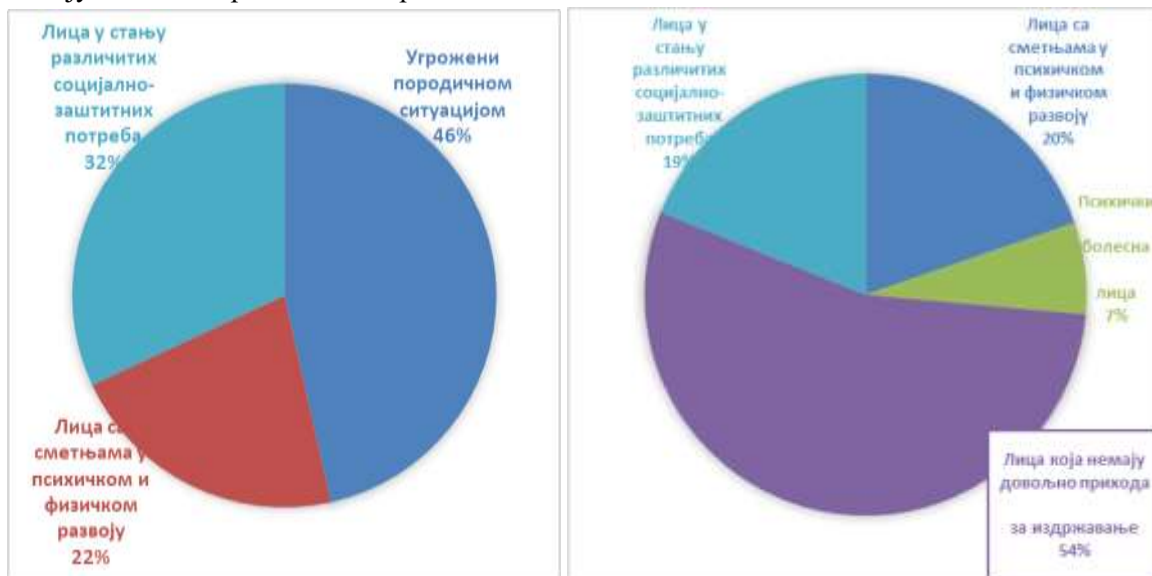
Када је у питању социјално-економски статус становништва општине Рудо онда се може рећи да је он изузетно тежак, општина спада у ред изразито неразвијених општина у Републици Српској, са великим бројем незапослених лица, што је узроковало повећани број социјално угрожених лица. Овако тешку ситуацију потврђује и тренд повећања корисника помоћи који се исплаћује преко Центра за социјални рад а чији је број у 2021. години био 580.

Табела 48: Врсте права и број корисника социјалне заштите на подручју општине Рудо за период 2016-2021 година:

Назив права	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Дневно збрињавање	11	11	11	10	10	10
Дјечија играоница	27	28	26	30	22	22
Додатак за помоћ и његу другог лица	290	266	262	269	253	258
Једнократна новчана помоћ	95	89	98	80	128	82
Стална новчана помоћ	129	121	116	110	109	110
Помоћ и њега у кући	/	/	/	5	5	3
Збрињавање у хранитељску породицу	12	12	11	7	7	7
Лична инвалиднина	/	/	18	28	32	32
Здравствено осигурање	79	77	68	61	55	50
Смјештај у дом	5	6	6	5	5	5
Капиталне помоћи по пројектима	10	1	2	/	2	1
Подршка у изједначавању могућности дјеце и омладине са сметњама у развоју	1	1	1	/	/	/
Укупно	659	612	619	605	628	580

Извор: Центар за социјални рад, Рудо

Као што се из статистичког прегледа на графиконима испод види, највећи број малолетних лица су лица угрожена породичном ситуацијом и лица у стању различитих социјално-заштитних потреба, док су у случају пунољетних лица то у највећем броју случајева лица која немају довољно прихода за издржавање.

Извор: Републички завод за статистику

Графикон 17: корисници социјалне заштите, малолетна лица (а) и пунољетна лица (б)

Култура

Носилац већине културних активности у општини је ЈУ Центар за културно-просвјетну дјелатност ЦКПД „Просвјета“ Рудо. Центар располаже зградом Дома културе површине 1300 м² која за обављање основне дјелатности обухвата: салу капацитета 366 мјеста са позорницом, простор у који је смјештен музеј Прве пролетерске и Спомен соба погинулим борцима ВРС, галеријски простор од 155 м², малу салу капацитета до 50 мјеста, која је реновирана и опремљена опремом за извођење аудио-визуелних садржаја, дио пословног простора који је предвиђен за изнајмљивање, као и неколико гарнитура народних ношњи за потребе КУД-а. ЦКПД „Просвјета“ организује: пројекције филмова, позоришне представе, концерте, промоције књига, изложбе слика, културне манифестације и др.

Од културних догађаја за општину Рудо најзначајнија је културна манифестација „Видаковићеви дани културе“ који се традиционално обиљежавају крајем новембра/почетком децембра од 2000. Године. Манифестација обухвата неколико значајних активности: академију, књижевно вече, вече драме, изложбу слика, промоцију књига, наградни конкурс и вече фолклора. Манифестација окупља писце, сликаре и глумце из БиХ и шире. Други значајни традиционално-културни догађај јесте Петровдан, који је и званичан Дан општине. На Петровдан храм Светих апостола Петра и Павла (1912) организује традиционални вашар у Порти цркве.

Један дио културног стваралаштва одвија се у школама на подручју општине при којима дјелују секције које приређују програме за дан школа и друге свечаности, чиме дају допринос развоја културе у општини Рудо. У више мјесних заједница, већ традиционално се одржавају спортске игре као и меморијални турнири, који окупљају омладину, спортске и културне раднике са ширег подручја. У оквиру КУД-а „Просвјета“ Рудо дјелује и фолклорни ансамбл који се може похвалити богатим програмом а Рудо је и један од организатора „Међународне смотре фолклора“ на којој учествују КУД-ови из региона. ЈУ ЦКПД „Просвјета“ организује и пројекције филмова.

Друга по значају Јавна установа која је носилац културних садржаја јесте Народна библиотека „Просвјета“ Рудо. ЈУ Народна библиотека „Просвјета“ данас располаже са књижном фондом од преко 25 000 књига. Посебну вриједност у књижном фонду Библиотеке представља завичајна збирка књига, која је и дигитализована а која је доступна на званичној интернет страници Библиотеке www.bibliotekarudo.com.

Спорт и рекреација

Бригу о спорту на простору општине Рудо од 2007. године преузела је Јавна установа за туризам и спорт Рудо. Од 2014. године са радом је почела и Спортска дворана у Рудом, капацитета 400 сједећих мјеста.. Установа располаже и градским игралиштем „Митар Мићо Мандић“, који је прилагођен за фудбал и за бацачке спортове и посједује свлачионице за спортисте, као и тениски терен. У оквиру установе дјелују ФК Рудо који има 40 чланова, ОК Рудо који има 30 чланова, карате клуб са 25 чланова и тениска секција са 30 чланова.

Поред наведених клубова на подручју Општине дјелују и спортска удружења као што су: СРД „Језеро“ Рудо и Ловачко удружење „Варда“ Рудо и ПСО „Вихра“.

Двије најзначајније манифестације у оквиру којих учествују спортисти из Рудог су „Међуопштинске спортске игре“ (МОСИ) и „Међународни лимски биатлон“. МОСИ је манифестација у којој учествују општине из БиХ, Србије и Црне Горе. На МОСИ играма учествује и преко 3.000 спортиста из тридесетак градова (до сада је највећи број био 33), са тремеђе некадашњих југословенских република. Такмичења се одвијају у скоро свим олимпијским дисциплинама а процјењује се да манифестацију посјети и више од 10.000 посјетилаца. „Међународни лимски биатлон“ је заједничка манифестација коју организују Туристичка организација Прибој и Јавна установа за туризам и спорт Рудо. Манифестација је успостављена кроз прекогранични пројекат 2007. године који је подржала Европска унија (ЕУ). У оквиру манифестације организује се рекреативни рафтинг спуст чамцима, и трка бицикала који почињу у Прибоју и завршавају се у Рудом. На биатлону учествује око 200 учесника а манифестацију посјети и до 3000 посјетилаца. Развоју физичке културе доприносе и разне манифестације као што су турнири у малом фудбалу те атлетска такмичења организована у мјесним заједницама и школама.

Поред наведене инфраструктуре, на простору општине Рудо постоји 7 спортских терена који се налазе у мјесним заједницама на отвореном, уз школске објекте који се могу користити за мали фудбал, кошарку, баскет и одбојку. На граници са Србијом се налази и базен, у приватном власништву, који ради у љетњем периоду. ЈУ за туризам и спорт посједује опрему за рафтинг (чамце, одјела) и опрему за бициклизам. За организацију такмичења и кориштење Спортске дворане у зимским периодима неопходна је доградња гријања у дворани, а на Градском стадиону потребна је санација и замјена трибина. Неопходна је и изградња помоћног објекта за смјештај и складиштење набављене опреме за рафтинг и бициклизам. Општина Рудо кроз буџет издваја и финансира спортске активности.

2.1.11.3. Родни аспекти руралног развоја

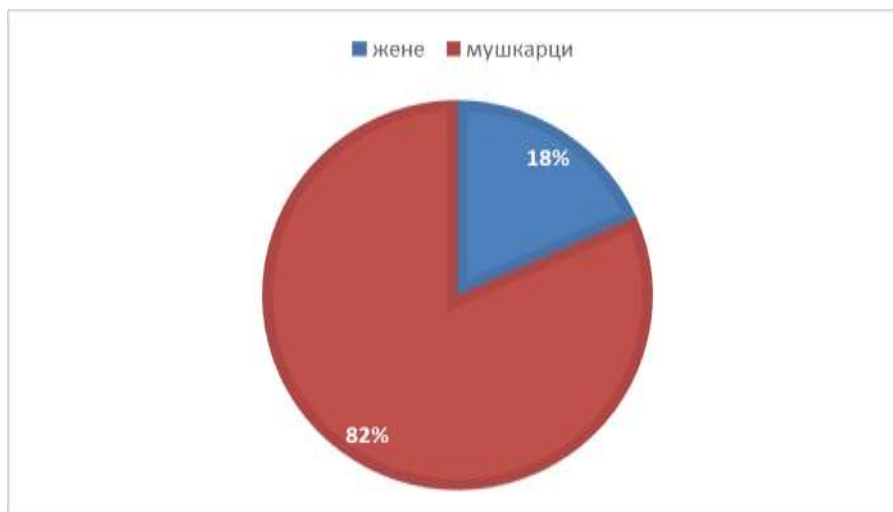
Босна и Херцеговина је потписница свих важнијих међународних конвенција о равноправности полова и укидању свих облика дискриминације над женама од којих је свакако најважнија УН Конвенција о укидању свих облика дискриминације жена (*ЦЕДАВ - Тхе Цонвенџион он тхе Елиминатион оф алл Формс оф Дисцириминатион Агаинст Вомен*). Посебан члан ове конвенције односи се на унапређење положаја жена на селу и он обавезује БиХ, као потписнице ове конвенције, да ради на унапређењу социо-економске ситуације жена на селу, њиховог приступа ресурсима, тржишту и информацијама, те приступа основној инфраструктури и јавним услугама. Најважнији домаћи правни акт који као лех специјалис регулише област

равноправности полова као посебно људско право је Закон о равноправности полова у Босни и Херцеговини (Службени гласник Босне и Херцеговине, број 32/10 – пречишћен текст) који промовише равноправност полова и забрањује дискриминацију по основу пола и полне оријентације, те обавезује све институције власти, на свим нивоима да израде, усвоје и спроведу програме мјера за имплементацију закона у свим областима. Босна и Херцеговина има Гендер акциони план (у овом моменту за период 2018-2022) који има три стратешка циља: 1) Израда, спровођење и праћење мјера за унапређење равноправности полова у институцијама власти, по приоритетним областима, 2) Изградња и јачање система, механизма и инструмената за постизање равноправности полова и 3) Успостављање и јачање сарадње и партнерства.

Активности на унапређењу положаја жена на селу у Републици Српској датирају од 2009 године када извршена прва Анализа стања, на основу чијих резултата је креиран први Акциони план за унапређење положаја жена на селу, као посебна мјера у оквиру Програма руралног развоја Републике Српске. Акциони план, као први те врсте у региону, представља јединствен документ у чијој реализацији учествује неколико министарстава у Влади Републике Српске: Министарство пољопривреде, Министарство здравства, Министарство просвјете, Министарство саобраћаја и веза и др.те који планирају и реализују мјере у оквиру акционог плана усклађене са потребама жена на селу. Министарство пољопривреде је реализовало низ пројеката за унапређење женског предузетништва, суфинансирао пословне активности удружења жена, организовало женске задруге, те радило на формирању регионалних мрежа за подршку женама на селу. У оквиру додјеле подстицајних средстава такође су креирани посебни услови (додатни бодови) за жене носиоце пољопривредних газдинстава. Све ове мјере резултирале су повећањем броја жена носилаца пољопривредних газдинстава са 4% на почетку периода на 19% на крају овог периода, уз учешће од 6.5% у повлачењу финансијских средстава из буџета што је још увијек скроман резултат.

Према подацима Регистра пољопривредних газдинстава на подручју Општине Рудо само код 34 газдинстава или 18% носилац газдинства је жена. Мјерено на републичком нивоу, удио у апсорпцији пољопривредног буџета за домаћинства у којима је жена носилац газдинства досегао је 12% у РС у 2022. години. Према резултатима истраживања, жене чланови руралних домаћинства, активне су у пољопривредној проузводњи као и мушки чланови домаћинства те у већини случајева пола свог радног времена проводе у пољопривреди. Такође, према ставовима испитаница у већини случајева, жене равноправно учествују у доношењу одлука о пословним активностима газдинства.

Жене на селу најчешће нису власнице некретнина којима газдинство располаже, те се по неписаном традиционално устројеном правилу удајом уједно одричу и дјевајачког наслеђа над имовином коју евентуално дјевојачка породица има ако је у питању пољопривредно земљиште. Тако да, према резултатима истраживања, од имовине у власништву најчешће немају ништа или посједују сувласништво над кућом и ауто. Жене су такође мање мобилне и везане су због бриге о дјечи или старијима, за присуство на газдинству, те из тог разлога најчешће не учествују на обукама.

Извор: Регистар пољопривредних газдинстава Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде
Графикон 19: Однос носилаца породичних пољопривредних газдинстава према полу, Стање 2022 године

Као најприоритетније проблеме жене на селу виде у недостатку радне снаге. Ипак и поред овог ограничења, перспективу виде у задржавању на селу и наставку бављења пољопривредом, али и запошљавању чланова породице ван газдинства. Врсте инвестиција које испитанице сматрају најпотребнијим су: проширење пољопривредне производње (64%) и набавка пољопривредне механизације (32%), док само 5% испитаница би жељело новац уложити у приватни бизнис друге врсте.

Анкетним истраживањем је такође утврђено да и млади на селу своју перспективу виде доминантно ван пољопривреде, било кроз запослење ван газдинства или кроз улагање у приватни бизнис, занатску дјелатност и сл.

2.1.12. Еколошки аспекти руралног развоја

Еколошки засновани приступи руралном развоју који обухватају циљеве заштите ресурса животне средине и преношења здравог окружења на будуће генерације интегришу се са концептом одрживог развоја руралних подручја, те су с тога незаобилазан фактор у унапређењу пољопривреде и села. Одрживи развој је развојни приступ који обезбеђује ефикасно коришћење природних ресурса наглашавајући квалитет животне средине. који се бави економским растом заједно са еколошком равнотежом.

2.1.12.1. Еколошко планирање и управљање ресурсима

Еколошко планирање је процес омогућавања доношења одлука за спровођење развоја неког подручја уз уважавање природног окружења, друштвених, политичких, економских фактора и фактора управљања и пружа холистички оквир за постизање одрживих резултата. Главни циљ еколошког планирања је стварање одрживих заједница, које имају за циљ очување и заштиту неразвијених подручја. Посебно је значајно у промоцији квалитета живота у руралним подручјима, али и привлачењу нових становника.

Управљање земљишним ресурсима

Према катастарским подацима општина Рудо располаже са 34.353 ха укупне земљишне површине. Најзаступљеније је земљиште под шумама са површином од 20.529 ха (60 %), затим пољопривредно земљиште са 6.943 ха (20 %) и неплодно земљиште 6.881 ха (20 %) од територије Општине. Земљишта претежно припадају класи камбичних, која су средње дубока, често скелетна, подложна ерозији. Стијене по својој геолошкој старости припадају различитим

формацијама. Највише су заступљени седименти, серпентини, карбонатне стијене, магматске стијене итд. Иначе, према геолошкој грађи, овај крај припада динарској области дубоког и покривеног крша. Највише има тријаских кречњака заступљених на Градини, Вучевици и Тмору. Долинске равни и простори око ријеке Лим, прекривени су делувилним и алувилним седиментима. Када су у питању минералне сировине, територија општине не располаже са значајнијим налазиштима руда и минералних сировина и у претходном периоду нису вршена истраживања о потенцијалним налазиштима. Рјечна корита су богата налазиштима шљунка и рјечног пијеска, али се експлоатација врши само за локалне потребе. Такође, вриједно помена је и налазиште ломљеног плочастог камена, који се користи у декоративним грађевинским пословима. Налазишта су у кањону ријеке Лима, на неколико локалитета у мјесној заједници Стргачина. Поменути сировинама газдује Локална управа и у претходном периоду није било значајније експлоатације.

У рељефу општине Рудо се издвајају три основна макро облика: – ријечне долине Лима и Увца (355 mnm) – висоравни и побрђа (900-1200 mnm) – планине (до 1500 mnm). Долина Лима пружа се правцем исток-запад. Ту су смјештене веће рељефне цјелине, поља настала у проширењима сложене котлине ријеке Лим: увачко, миочко, устибарско, старо рудо, цикотско, обрвенско и мрсовачко, док је већи дио поља у Стргачини потопљен водом изградњом вишеградске хидроелектране. Бројна су побрђа и висоравни. Једна од највећих је Раванци, на планини Варда. Основни печат рељефа дале су високе планине, које се углавном пружају рубним дијеловима општине, а истичу се Вучевица (1492), Варда (1389), Тмор (1280), те обронци Старо-влашких планина, чији се врхови налазе у сусједним општинама Прибој, Чајетина и Чајниче. Дакле може се закључити да рељеф општине има изразито планински карактер, који пресјецају долине Лима и Увца. Такође се одликује великом рашчлањеношћу, како вертикалном тако и хоризонталном, што поспјешује ерозију тла те појаву клизишта и одрона.

У Просторном плану Републике Срске општина Рудо се убраја у подручје са квалитетном животном средином каква су шумска подручја, подручја са природном деградацијом, пољопривредне воћарске и виноградарске зоне, ловна и риболовна подручја, ливаде и пашњаци. Ово су подручја са веома малим утицајем на животну средину те је стога неопходно одговарајућим мјерама умањити постојећи (локализован) притисак.

Када је у питању заштита живоне средине највећи проблеми у заштити земљишта су дивље депоније уз водотокове и прекомјерна употреба заштитних средстава у пољопривреди. Трајно збрињавање комуналног отпада на подручју општине Рудо је један од идентификованих приоритета који захтијева успостављање регионалне санитарне депоније као и интервенције на изградњи потребне инфраструктуре на постојећој локалној депонији "Долови".

Управљање водним ресурсима

Територија општине Рудо, има релативно густу хидрографску мрежу, која је у односу на тип мреже, условљена геолошком грађом терена. Велики број мањих и већих површинских токова и извора је равномјерно распоређен по читавој територији општине. Површински токови и извори представљају директне или индиректне притоке Дрине, а то значи да припадају Обласном сливу ријеке Саве. На терену општине Рудо, издвојено је једанаест ријечних сливова. У ужем смислу, осам ријечних сливова припада ријечном сливу ријеке Лим, два су у сливу ријеке Црни Рзав а један је у директној вези са ријеком Дрином.

Окосницу мреже чини ријека Лим, као главна ријека на подручју општине, са већим притокама ријека Увац, Поблаћница, као и ријеке Радојна и Сућеска. Њихове долине, предодредиле су лонгитудиналне саобраћајне правце повезивања са дубином територије, дуж којих су формирана рурална насеља. Заједничка карактеристика је, да су сви стални токови, бујичног типа, дубоко усијечених и стрмих долина. Лим располаже великом количином воде и по

квалитету воде спада у II категорију. Водостај ријеке Лим је промјенљив током године (највиши водостај је у мјесецу фебруар-март и мјесецу октобар-новембар, најнижи водостај је у мјесецу јануару и августу) утицајем природе, а водостај се свакодневно мијења због режима хидроелектрана Потпећ, Бистрица и Кокин Брод. Степен загађености притока ријеке Лим је веома мали и могу се сврстати у I категорију чистих ријека, а водостај им зависи од хидро режима, и углавном је флувијалног карактера. Подручје општине располаже ресурсима питке воде посебно на обронцима Варде, у просторима Бијелог Брда и подножју Бића. Посебан куриозитет, туристичка атракција и географски феномен је ријечица Крупица у непосредној близини насеља Старо Рудо за коју се сматра да је најкраћа ријека у Европи, чија је дужина од извора до ушћа (крашко врело) 400м.

Општина Рудо располаже и са веома значајним количинама подземне воде која, такође, може бити веома значајан развојни потенцијал уколико се њено газдовање врши у духу одрживог развоја. Масе кречњака као колектора подземне воде окружене су водонепропусним стијенама те представљају повољне природне услове за формирање значајних количина воде у стијенама пукотинско – карстне порозности. Дио таквих вода захваћен је за водоснабдијевање становништва а анализе показују да су воде доброг квалитета. Програми санитарне заштите нису израђени за поменути изворишта са којих се врши снабдијевање водом општине Рудо. Неопходно их је у што скорије вријеме израдити те нормативно заштитити изворишта од могућег загађења.

Контрола квалитета воде у градском водоводу се врши редовно – једном мјесечно. Хлоринатор је уграђен у резервоар Зова 2, док се хлорисање воде на извориштима Зова 1 и Градина врши ручно на изворишту, тако да је и са те стране гледано, вода хигијенски исправна у хемијском, физичком и бактериолошком погледу. Програм санитарне заштите није урађен ни за једно извориште. Лим располаже великом количином воде и по квалитету воде спада у II категорију. Масе кречњака као колектора подземне воде окружене су водонепропусним стијенама те представљају повољне природне услове за формирање значајних количина воде у стијенама пукотинско – карстне порозности. Дио таквих вода захваћен је за водоснабдијевање становништва а анализе показују да су воде доброг квалитета.

Управљање отпадом

Одржавање чистоће града, одвоз отпада, уређење зелених површина, одржавање кишне канализације врши КП "Услуга" Рудо према својим могућностима. Комунално предузеће се суочава са проблемом недостатка довољног броја посуда за одлагање смећа као и непостојања дефинисаних локације за те намјене. Прикупљање и одвоз чврстог комуналног отпада организовано је у урбаној градској зони и за дијелове мјесних заједница Бијело Брдо, Штрпци, Увац и Миоче. Одвоз смећа из домаћинстава из урбаног дијела града се врши за 523 домаћинстава, одвоз смећа из мјесних заједница за око 282 домаћинства и одвоз смећа од правних лица и предузетника за 114 субјеката. Према подацима комуналног предузећа одвоз смећа је организован за 805 домаћинстава, а што је 28,27% од укупног броја домаћинстава у општини Рудо. На подручју општине Рудо постоји одређен број дивљих сметљишта на које становници самостално доносе отпад. Поједине дивље депоније повремено чисти КП „Услуга“, а по налогу комуналне полиције. Такође, предузеће „Романија путеви“ ад Соколац врши санирање дивљих депонија дуж регионалних путева Р449 и Р467. Главни разлог појаве дивљих сметљишта, поред немара становништва, је и недовољна покривеност подручја са којих се редовно сакупља и одвози отпад. На простору општине Рудо евидентирана су подручја на којима долази до формирања дивљих депонија и то: у МЗ Штрпци, локација Мачковац и скретање за Анциће; на обали ријеке Увац, иза фабрике „Рудопласт“; код моста у Миочу; Бијело Брдо, испод рег. пута; поред рег. путева и путева унутар општине; дуж ријеке Лим, најчешће поред мостовских прелаза; поред канализационог испуста; као и у другим насељима у

којима се не врши редован одвоз отпада (Ресићи, Пребидоли, Старо Рудо, Доњи Цикоти, Миоче, Мокронози). У осталим насељима, других мјесних заједница, отпад се сакупља на добровољној основи. Један дио становника сами доносе отпад на градско сметљиште, док се већина отпада из домаћинстава одлаже на дивљим сметљиштима, одакле отпад, али само у алармантним случајевима одвози КП „Услуга“. За одлагање комуналног чврстог отпада, који настаје у граду Рудо, користи се депонија "Долови" која се налази, на удаљености од града Рудо на око 18 км, и на удаљености око 300 м од ријеке Лим. Депонија "Долови" није опремљена, нема воду, струју, нити телефонску линију. Око депоније не постоји заштитна ограда, нити је организована чуварска служба. Највећа количина комуналног чврстог отпада, који се евакуише на овој локацији, потиче од домаћинстава, укључујући и отпад из установа и предузећа комерцијалног и некомерцијалног карактера. Као посебан проблем у општини Рудо се исказује одлагање отпада из клаоница, односно конфиската. За сада мјеста закопавања конфиската нису евидентирани али се претпоставља да се врше приватно од стране власника клаоница, а без инспекцијског надзора и вјероватно без дезинфекције. Сточно гробље на подручју општине Рудо не постоји. Без адекватног рјешавања питања отпада, не можемо говорити озбиљно о развоју туризма и уопште производње здраве хране.

2.1.12.2. Биодиверзитет и генетски ресурси

Босна и Херцеговина, као пуноправна странка ЦБД-а од 2002. године, слиједи глобалне свјетске трендове о очувању и одрживом кориштењу биолошке разноликости, те је у том циљу мобилизирала своје расположиве институције и експерте како би испунила међународне обавезе, а посебно како би осигурала да заштита и одрживо кориштење биолошке разноликости буде незаобилазна област код израде релевантних секторских политика и стратегија на свим нивоима власти у држави. Босна и Херцеговина је усвојила Стратешки план за биолошку разноликост 2011–2020. Стратегија заштите природе РС-а (2011) успоставља стратешки оквир и стање у области заштите биолошке разноликости. У Стратегији је наглашено да се цјелокупни териториј РС-а сматра подручјем с високовриједним природним окружењем, у којем је могуће осигурати и проводити мјере заштите и очувања богатства биолошке разноликости, као и баланс природних процеса.

Према шестом Националном извјештају БиХ за Конвенцију о биодиверзитету (2019.) и Стању околиша у БиХ (2010.), БиХ је простор који карактеризира висок степен разноликости еколошких услова. Услед специфичне климе, орографије, геологије и хидрологије, на подручју општине Рудо постоје разноврсни осјетљиви терестријални екосуставу и станишта од огромнога значаја за биолошку разноврсност.

Генетска разноврсност биљака

Активности на очувању аутохтоних, прије свега биљних генетичких ресурса, интензивирани су у периоду послје рата, и то успоставом банака гена у РС-у и ФБиХ. Овај процес је започет 2004. године имплементацијом СЕЕДНет Пројекта (Југоисточна европска мрежа за биљне генетичке ресурсе) који је имао за циљ успоставу мреже за очување биљних генетичких ресурса пољопривредних култура у југоисточној Европи. У склопу СЕЕДНет Пројекта успостављени су центри за биљне генетичке ресурсе – Ген банка у склопу Пољопривредно-прехрамбеног факултета Универзитета у Сарајеву, као и Институт за генетичке ресурсе при Универзитету у Бањој Луци (Организација за храну и пољопривреду – ФАО, 2008). Центар за биљне генетске ресурсе – Ген банка у Сарајеву, успостављен је 2009. године и тренутно посједује више од 500 принова појединих биљних култура које су организоване у функционалне групе: повртларство, ратарство, крмно биље, љековито и ароматично биље, воћарство и виноградарство.

Институт за генетичке ресурсе Универзитета у Бањој Луци основан је 2009. године и у свом саставу има двије подорганизационе јединице – Центар за биодиверзитет и Центар за одрживо кориштење генетичких ресурса. У склопу Центра за биодиверзитет налази се банка биљних

гена РС-а, у којој је смјештена сјеменска колекција житарица, поврћа, крмног, индустријског, љековитог и ароматичног биља. У њој се тренутно налази око 600 принова на дугорочном чувању. Списак принова у пољској колекцији тренутно броји 106 сорти. За очување и употребу генетичких ресурса у банци биљних гена РС-а примјењују се међународни стандарди, а мјере утврђене овим стандардима дефинирају се путем ин ситу и ех ситу конзервације, он фарм конзервације и одрживе употребе биолошке разноликости. С друге стране, активности на очувању животињских генетичких ресурса су малобројне, организирана банка гена не постоји, а ин ситу заштита одвија се на нивоу појединаца или удружења.

У БиХ постоји свега неколико заштићених облика биљних генетичких ресурса (неколико сорти винове лозе Блатина и Жилавка, те једна сорта јабука непознатог назива) иако постоји пуно већи број сорти воћа, поврћа и житарица које су за подручје БиХ аутентичне и егзистирају на појединим дијеловима територија.

Битно је нагласити да су у РС-у усвојена два програма: Програм очувања биљних генетичких ресурса (2008) и Програм очувања шумских генетичких ресурса (2012). Овим програмима осигурава се основа за очување и одрживо кориштење биљних генетичких ресурса РС-а и повезивање свих тијела која се баве овом проблематиком с надлежним институцијама у БиХ и регији. Општина Рудо засигурно посједује неистражен генетички ресурс како биљних тако и животињских врста које би требало истражити у наредном периоду.

Према Првом националном извјештају БиХ према ЦБД-у (2008) од генетичких ресурса житарица посебно се издвајају сорте кукуруза, пшенице (Босанка, Гранада, Кристина, Приједорчанка, Бањалучанка, Орион, Стојанка, Јелена, Шамчанка), јечма, зоби, ражи, прохе и соје (Сана, Соња, Марина, Милица). Од повртларских сорти значајни су облици тикве и бундеве, граха (чучо, бубњо, трешњо, кућићар, месни), купуса, паприка, бамије, лубенице, диње и кромпира (романијски, купрешки, фојнички, гламочки). Засигурно да неке од ових врста успијевају и на подручју општине Рудо. Присутна је и висока разноврсност воћних врста која се прије свега огледа у великом броју сорти трешања, шљива, крушака, јабука, као и вишања, кајсија, брескви, бадема, малина, купина, јагода и рибизли.

Истраживања су показала да се у БиХ данас сакупља око 160 до 170 врста љековитих биљака, од чега се највише тргује са 15 до 20 врста. У БиХ, шуме су успјеле очувати своју генетичку структуру. Прије 100 година почиње развој интензивног шумарства, гдје се почиње с увођењем шумских врста, али у већини без успјеха, те је сад БиХ једна од ријетких земаља која није оптерећена генетичким загађењем и измијењеном генетичком структуром главних економских врста дрвећа (нпр. јела, смрека, буква, храст китњак) (Баллиан, 2009).

Животињски генетски ресурси

У Републици Српској донесен је Програм очувања генетичких ресурса из области сточарства од 2020. до 2024. године. Овим програмом прописују се циљеви и модели очувања генетичких ресурса из области сточарства с циљем одржавања и заштите изворних и заштићених раса насталих на територији Републике Српске као дијела биолошке баштине од интереса за Републику Српску.

На подручју БиХ удомаћене су многобројне пасмине животиња. Нарочито се истичу пасмине коња (босанскохерцеговачки брдски коњ), говеда (буша и гатачко говедо), оваца (праменка), коза (домаћа балканска рогата коза), свиња (шишка), паса (босанскохерцеговачки пастирски торњак и босански оштроглаки гонич барак) и голубова (травнички краткокљуни голуб, сарајевски превртач, бихаћки превртач и зенички превртач), иако се назнаке аутохтоности запажају и код херцеговачког магарца, пса и кокоши (Први национални извјештај БиХ према ЦБД-у, 2008). И одређене врсте (ловне) дивљачи такођер се карактеризирају својом особитошћу и јединственим генофондом (срна, дивокоза, дивља свиња, вук, куна бјелица, мрки медвјед и др.) (Први национални извјештај БиХ према ЦБД-у, 2008).

Тренутна ситуација броја грла на основу прегледа извршеног од Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде, те података доступних са терена показала је следећу бројност популације аутохтоних раса и сојева:

- Буша 250
- Гатачко говече 2.000
- Дупска праменка 80.000
- Купрешка праменка 400
- Херцеговачка праменка 15.000
- Домаћа балканска рогата коза 1.500
- Босански брдски коњ 2.000
- Мангулица 580
- Кока живичарка 8.000

Неке од горе наведених врста се и данас узгајају на подручју општине Рудо, а њихови произвођачи би требали ући у програм заштите животињских ресурса који проводи Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Српске заједно са Институтом за генетичке ресурсе.

Пољопривредна производња високе природне вриједности комбинира неколико фактора који су утицали на еволуцију пољопривредне производње и довели до велике разноликости вегетације, станишта и крајолика.

2.1.13. Структура локалне управе и политика пољопривредног и руралног развоја

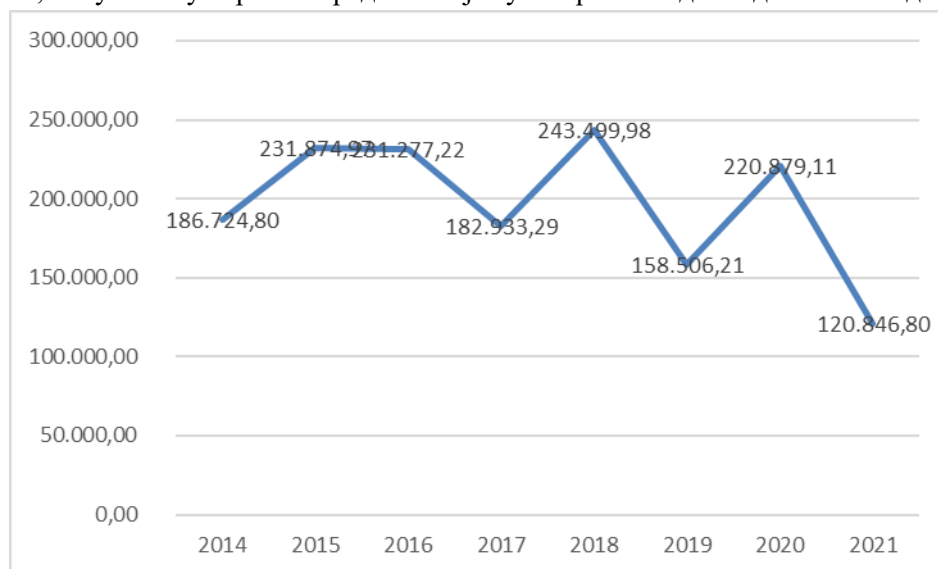
Рад Општинске управе Рудо организован је у складу са Законом о локалној самоуправи Републике Српске, Статутом Општине, Пословником о раду Скупштине и другим интерним актима. Послови у Општинској управи Рудо организују се у оквиру одјељења и одсјека, који чине јединствен процес рада у Општинској управи и обављају се у оквиру двије основне организационе јединице: Одјељења за привреду, финансије, просторно уређење и инспекцијске послове и Одјељења за општу управу и друштвене дјелатности. Стручни послови за потребе Скупштине општине и Начелника општине, који се врше ван образованих одјељења, а у циљу оптималног и економичнијег кориштења ресурса, обављају се у Стручној служби Скупштине општине и Начелника општине. Пријем и обрада захтјева физичких и правних лица организовани су највећим дијелом путем Шалтер сале у склопу Одсјека за пружање услуга грађанима у оквиру Одјељење за општу управу и друштвене дјелатности. Путем Инфо пулта у Шалтер сали и путем званичне интернет странице и фејсбук странице Општине Рудо пружају се информације грађанима. Рад општинске службе је модернизован. Општина посједује информатичку опрему која је увезана на заједнички сервер и путем интернета, а врши се и редовна едукација запослених. Општинска управа посједује софтвере за финансије и матични уред. У Општинској управи Рудо запослено је укупно 37 радника, од чега 20 жена и 17 мушкараца. Од укупног броја запослених 34 су службеници и намјештеници и 3 функционера. У односу на укупан број запослених највећи проценат чине високо образовани радници са ВСС (24), 2 ВШС и 11 са средњом стручном спремом. Општинска управа у складу са новим законом има вишак од 7 радника..

Стратегија локалног развоја општине Рудо за период 2018-2027 година, као један од својих стратешких фокуса дефинише **•подизање нивоа економских активности и запошљавања на подручју општине Рудо, посебно у областима пољопривреде, туризма и прерађивачке индустрије** при чему се наводи да усмјерење општине Рудо у наредном периоду треба бити

фокус на развој прерађивачких капацитета у области пољопривредне производње, с нагласком на производњу и прераду малина али и других воћарских култура⁹. Осим наведеног као стратешки фокус дефинисано је и **Очување и заштита животне средине уз одрживо коришћење природних ресурса** при чему се као највећи проблеми у заштити земљишта истичу дивље депоније уз водотокове и прекомјерна употреба заштитних средстава у пољопривреди. Трајно збрињавање комуналног отпада на подручју општине Рудо је један од идентификованих приоритета који захтијева успостављање регионалне санитарне депоније као и интервенције на изградњи потребне инфраструктуре на постојећој локалној депонији "Долови".

Пољопривредна политика и политика руралног развоја

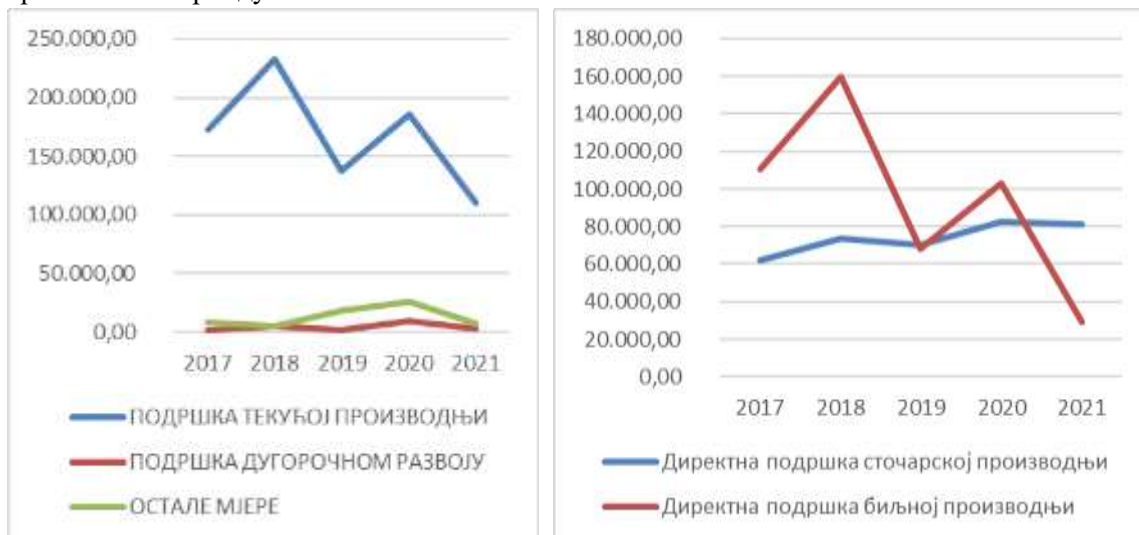
У складу са Законом о пољопривреди Републике Српске ("Сл. гласник РС", бр. 70/2006, 20/2007, 86/2007 и 71/2009), пољопривредна политика се спроводи према Стратегији развоја пољопривреде Републике Српске. Мјере пољопривредне политике с обзиром на подручје дјеловања, дефинисане Законом дијеле се на: мјере политике тржишта и цијена, мјере структурне политике, мјере земљишне политике и мјере подстицања у пољопривреди. Према наведеном Закону Јединице локалне самоуправе могу прописати додатне мјере структурне политике за своја подручја у складу са пољопривредном стратегијом. Новчане подршке за дате додатне мјере обезбјеђују се у буџетима јединица локалне самоуправе. Закон такође прописује врсте мјера структурне политике: подручјима са тежим условима привређивања у пољопривреди, развој пољопривреде која не загађује природну околину и осигурава очување биодиверзитета, инвестиције у пољопривредна газдинства, стручно оспособљавање за рад у пољопривреди, подршка младим пољопривредним произвођачима, подршка регионалном развоју пољопривреде, подршка допунским активностима на пољопривредним газдинствима, подршка организованости пољопривредника и подршка систему противградне заштите и другим мјерама заштите усјева. У складу са наведеним законским одредбама буџетска подршка пољопривредним произвођачима на подручју општине Руди долази са два нивоа: ниво Републике Српске и ниво општине. Међутим који ниво подршке аграрног буџета Републике Српске ће бити искориштен на подручју општине Рудо, зависи прије свега од обима производње и спремности субјеката на повлачење средстава. У анализираном периоду (2014-2021) године, повучена су скромна средства која су се кретала од 120 до 220 хиљада КМ.

Извор: Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Српске
Графикон 20: Средства аграрног буџета реализована на подручју општине Рудо

⁹ Стратегија локалног развоја општине Рудо, 2018-2027 година

У структури буџетске подршке са републичког нивоа највеће учешће се односи на подршку текућој производњи (у просјеку 90% у посматраном периоду). Ова подршка се односи на подршку за производњу млијека, за приплодне овце, пчеларство, а у оквиру биљне производње доминира подршка набавци регресираних дизел горива, као и производња и откуп воћа. Производње које су имале значајан раст у обиму премираних производа су производња млијека и пчеларска производња, док је производња и откуп воћа драстично пала у посматраном временском периоду.

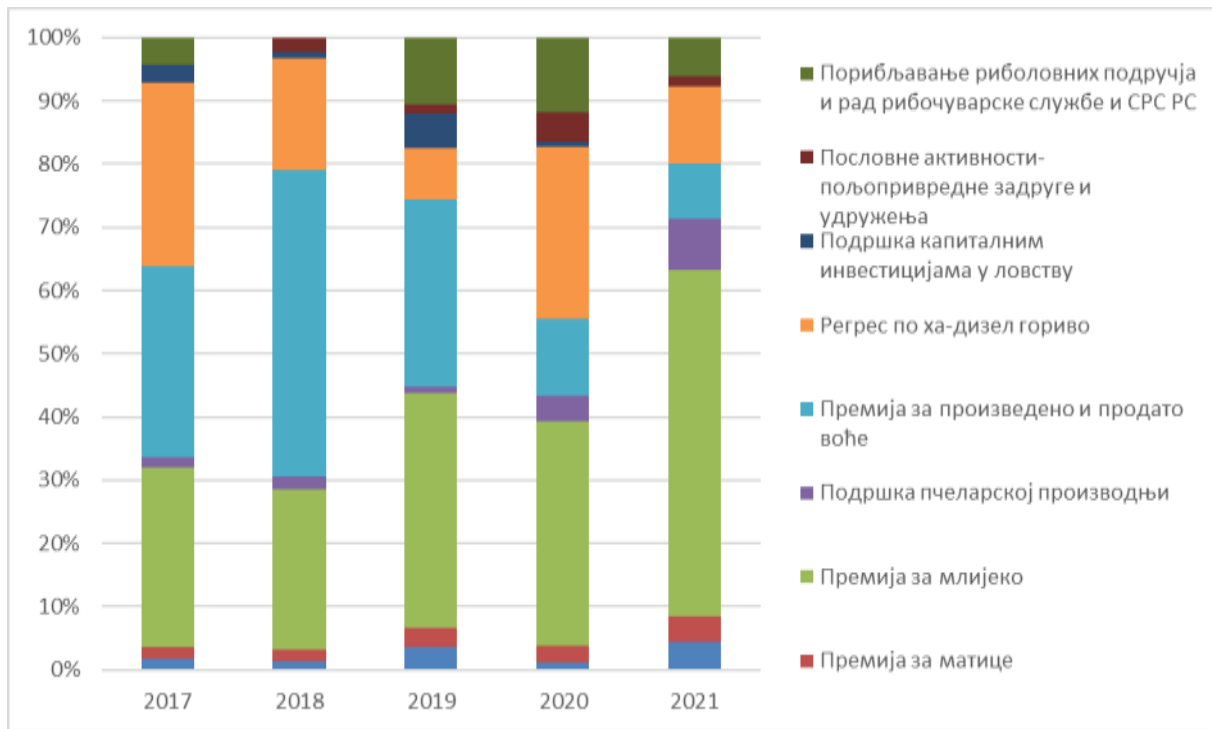
Извор: Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Српске

Графикон 21: Структура буџетске подршке аграрног буџета за подручје општине Рудо

Подаци о повлачењу средстава са републичког нивоа између осталог упозоравају на хитну потребу унапређења знања и вјештина локалног становништва, јер са добро дефинисаним идејама и плановима, за очекивати је да ће се повлачити и више средстава. Свакако један од модела јесте и увођење одговарајућег образовања у средњошколски систем.

Када је у питању подршка структурним мјерама односно дугорочним улагањима, ниво повучених средстава је екстремно мали и повлаче се средства само за набавку пољопривредне механизације, и једном за подизање вишегодишњих засада. Подршка из републичког буџета се обезбјеђује у износу од 30-40% (за општине са надморском висином изнад 600 м подршка је 40%) поврата на инвестирана средства.

Када је у питању трећа група мјере (системске мјере подршке), она се односила на подршку мјерама здравствене заштите животиња, као и подршку задругама и удружењима за шта су остварена скромна средства.

Извор: Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Српске

Графикон 22: Структура подршке текућој производњи из аграрног буџета за кориснике са подручја општине Рудо

Општина Рудо у оквиру својих буџетских средстава издваја средства и за развој пољопривреде. Ова средства се налазе у оквиру буџетске позиције Субвенције: Подстицајна развоја пољопривреде. Висина годишњег расположивог буџета општине Рудо се кретао између 4,58 милиона КМ у 2019 до 6,1 милиона КМ у 2022 години. Укупна средства за развој пољопривреде су варирали у посматраном периоду, кретала су се од 180 до 200 хиљада КМ. У односу на укупна буџетска средства учешће ове позиције износи 4%.

Табела 49: Буџетска издвајања за пољопривреду (подстицаји за пољопривредну производњу)

Година	2018	2019	2020	2021	2022
Износ у КМ	180.000	200.000	200.000	200.000	200.000

Извор: Одлука о подстицајима за развој пољопривредне производње

Средства се додјељују на основу одредби Одлуке о подстицајима за развој пољопривредне производње општине Рудо коју доноси Скупштина општине сваке године за текућу годину. Овом одлуком даје се директна подршка развоју сточарске и биљне производње и то:

(А) за сточарску производњу и пчеларство

- за узгој приплодних јуница
- за набавку музних грла крава
- за вјештачко осјемењавање крава
- премија за произведено и продато млијеко
- за тов јунади
- за узгој супрасних назимица
- за набавку- узгој и држање оваца и коза
- за набавку пилића кока носила и набавку товних бројлера
- за узгој и држање пчела

(Б) за биљну производњу у ратарству и воћарству

- за засијане површине под житарицама, ароматичним и љековитим биљем и пластеничка производња
- за заснивање засада јагодичастог, бобичастог, јабучастог и коштуничавог воћа (у текућој

години)

- премија за произведено и предато јагодичасто и бобичасто воће, шљиву и јабуку.

(Ц) за инвестиције у основна средства и опрему у пољопривреди и ветеринарству

- за набавку нове пољопривредне механизације, машина и опреме

(Д) подршка за учествовање на пољопривредним сајмовима

Одлуком је прописано које услове корисник подстицаја треба да испуњава да би остварио одређени подстицај.

У оквиру осталих мјера, корисник остварује право на дјелимичну накнаду штете настале услед елементарних непогода (град, поплава, бујице, клизишта, олујни вјетрови, удар грома, пожар) као и штете причињених од дивљачи и паса луталица. За дјелимичну накнаду штете Скупштина је донијела Одлуку којом су регулисани услови и поступак за остваривање права на штету.

2.2. SWOT анализа

Радионица на тему SWOT анализе је одржана 30. новембра 2022. године. Сви релевантни учесници су били присутни на радионици: пољопривредни произвођачи, локална управа и невладине организације. Током SWOT анализа учесници радионица су усмјеравани питањима која су припремили модератори. Анализирани су предности, слабости, могућности и пријетње у разним секторима и социоекономском контексту на основу ситуационе анализе.

Предности	Слабости
<ul style="list-style-type: none">- Географски положај општине Рудо – близина жељезничке пруге- Ријека Лим – богатство рибом- Здрава животна средина (незагађена)- Велике обрадиве површине довољне за развој воћарства;- Традиција у воћарској производњи;- Богатство шумских екосистема- Водни ресурси (хидроенергетски потенцијал)- Традиција задругарства и мјесто регистрације прве задруге у БиХ;- Искуство у производњи малине, први у регији, велики број произвођача- Препознатљивост и традиција у производњи ракије;- Извршена велика улагања у инфраструктуру (путеви, школе реконструисане, споменици,..)- Очувана традиционална сеоска архитектура на неколико локалитета на подручју	<ul style="list-style-type: none">- Депопулација општине (негативан салдо миграција и негативан природни прираштај, напуштање села);- Велика парцелисаност земљишта (уситњени посједи);- Слабо развијена предузетничка свијест и обученост подузетништва;- Велики број старачких домаћинстава- Недовољно развијен ланац вриједности у малинарству;- Разуђеност општине и лоша саобраћајна повезаност унутар општине као и са другим мјестима/општинама;- Велики захтјеви за комуналном инфраструктуром због разуђености општине;- Нема вртића – установе предшколског васпитања на подручју општине;- Нема адекватног смјера у области средњошколског образовања усклађеног са природним ресурсима општине;- Лоша покривеност одвозом смећа,

<p>општине;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Богатство љековитим биљем и традиција у кориштењу љековитог биља у медицинске и козметичке сврхе; 	<ul style="list-style-type: none"> - недовољно развијена канализациона мрежа-незавршен колектор, незаштићена изворишта, - Депонија која није у складу са хигијенским стандардима, лоша опремљеност ЦЗ, лоша опремљеност комуналног предузећа - Невалоризовано културно историјско наслијеђе - Доминација земљишта мање повољног за пољопривредну производњу
<p>Могућности</p>	<p>Пријетње</p>
<ul style="list-style-type: none"> - Отварање сарадње и привлачење инвестиције из сусједне слободне зоне Прибој у Србији; - Ауто пут / брза цеста Сарајево – Београд преко Вишеграда као веза са тржиштем; - Могућност коришћења ЕУ фондова – ИПА II - Могућност преласка објеката војне имовине у општинско власништво; - Тренд спортско-рекреативног туризма; - Тренд здравог начина живота; - Могућност заједничког/регионалног наступа на европским тржиштима (производња малине); - Дио пројектног подручја Подриње које Влада РС подржава и Влада Србије; - Учешће општине Рудо у СВГ пројекту који се односи на Дрина – Тара регију; - Оснивање кластера у пољопривреди; - Отварање ЕУ фондова за рурални развој; - Приступ додатним подстицајима намијењеним за АНС продучја; - Могућности развоја агротуризма као начина за ефикасније искориштавање руралних ресурса и дохотка пољопривредних газдинстава; - Извозне могућности у производњи органски сертифицираних пољопривредних производа; - Усклађивање са ЕУ стандардима као шанса за бољу тржишност пољопривредних производа; - Усклађивање образовног програма у 	<ul style="list-style-type: none"> - Корекција граница између БиХ и Србије на територији општине Рудо; - Климатске промјене које утичу на пољопривреду; - Притисак на искориштавање хидроенергетских потенцијала на подручју општине Рудо – захтјев за изградњу мини хидроцентрала; - Непостојање робних резерви у околностима нарушених тржишних односа; - Услови за повлачење средстава републичког буџета рестриктивни за мале произвођаче; - Временске непогоде (суша, поплава и др.) - Болести и штеточине; - Заразне болести; - Неповољна политичка и економска ситуација у земљи или региону; - Цјенови поремећаји на тржишту пољопривредних производа; - Изостанак мјера заштите домаће производње; - Нелојална конкуренција на тржишту пољопривредних производа - Нарушавање услова у слободној трговини са сусједним земљама; - Смањење аграрног буџета и финансијских извора за улагања у сектор пољопривреде; - Застој у процесу европских интеграција и немогућност кориштења предприсупних фондова; - Пооштравање услова за извоз производа на тржиште Европске Уније;

<p>средњојшколи са потребама развоја пољопривреде и руралних подручја;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Фоднови за западни Балкан као шанса за прилагођавање климатским промјенама и већи степен заштите животне средине; - Прекогранична сарадња (ИПА Срб-БиХ, Формирање прекограничне туристичке понуде) - Заинтересованост страних инвеститора и дијаспоре за улагање на подручје БиХ 	
---	--

2.3. Стратешко фокусирање

У складу са резултатима Анализе стања, те у складу са потребом усклађивања стратешких приоритета са постојећим стратешким оквиром на локалном, републичком и државном нивоу, идентификована су три стратешка фокуса за унапређење пољопривреде и руралног развоја општине Рудо:

- Унаприједити ниво одрживости пољопривредне производње унутар селектованих ланаца вриједности;
- Унаприједити квалитет живота у руралном подручју општине Рудо и
- Одговорно управљање животном средином и територијалним капиталом у руралном подручју општине Рудо;

Одржив развој пољопривреде и селектованих ланаца вриједности има стратешки фокус на одрживом приступу развоју пољопривреде што је у складу са стратешким оквиром на локалном и републичком нивоу, те у складу са принципима Зеленог плана за Западни балкан. Одржив развој пољопривреде и прехранбене индустрије на подручју општине Рудо базиран на коришћењу производних, складишних и прерађивачких капацитета. Селектовани ланци вриједности у области производње и прераде малина и млијека, те руралног туризма могу бити међу носиоцима развоја и значајан алат за креирање нових радних мјеста у Рудом. Производња малина се намеће као једна од ланаца вриједности који може понудити адекватан извор прихода свим учесницима овог ланца уз коришћење компаративних предности гео-климатских услова, те традиције у производњи која је постала препознатљива у региону. Кроз идентификацију свих карика у ланцу вриједности, примијењене технологије, нивоа достигнутог прихода, еколошког и социјалног окружења у смислу нивоа укључености различитих друштвених група у ланац вриједности, те утицаја на животну средину, дефинисане су конкретне мјере и кључни пројекти који ће дати одговор на идентификоване изазове као што су анимација младих за бављење пољопривредом, повећање укупног дохотка из пољопривредне производње, унапређење приступа тржишту и др.

Унапређење квалитета живота у руралном подручју треба да да одговор на постојеће изазове а они се односе прије свега на губитак становништва кроз континуирано иселјавање, а нарочито иселјавање младих. Да би млади остали у руралном подручју требају им основни предуслови а то су извори запослења или снажни подстицаји за samozапослење било у пољопривредним или непољопривредним дјелатностима. Такође услови живота везани за приступ инфраструктурним садржајима и јавним услугама, те социјалним и културним дешавањима морају бити унапређени како би се становништво задржало у руралном подручју, односно како би се привукли нови становници и нове инвестиције у руралном подручју. Битан је сегмент и њихова веза са руралним подручјима која мора бити остварена и у току њиховог образовања.

Одрживо управљање природним ресурсима ставља фокус на заштиту основних ресурса као што су земљиште, али и биљни и генетички ресурси које тек треба идентификовати и увести у програм заштите који већ постоји на републичком нивоу. Фокус је такође на органској и интегралној производњи као системима одрживе производње, што је опет у складу са општим стратешким оквиром на свим нивоима власти. Такође у будућности треба дати нагласак на унапређење заштите природе, посебно у окружењу већих индустријских капацитета.

2.4. Визија развоја

Визија представља први и основни корак у одређивању сопствене будућности једног подручја и формалан договор свих заинтересованих актера у локалној заједници о будућности какву желе. Стога би свака визија будућности требало да:

- нађе равнотежу између визије и прагматизма;
- одрази улогу коју рурално подручје има у регионалном и националном контексту;
- буде разумљива грађанима;
- конзистентна са другим плановима локалне заједнице.

Добра визија има вањску и унутрашњу димензију, које су међусобно усклађене. Вањска димензија се изражава у виду конкурентске позиције коју та средина намјерава заузети у окружењу које се сматра релевантним за наредни стратешки период. Унутрашња димензија се изражава у виду заједничке, обједињене перспективе локалних актера о томе какву заједницу намјеравају (из)градити у наредном стратешком периоду. Практично посматрано, обликовање визије је формулисање одговора на два питања:

- Коју/какву (конкурентску) позицију намјеравамо заузети, у којем/каквом окружењу?
- Какву друштвену заједницу намјеравамо (из)градити?

У првом питању водећи аспект је економски, са израженом еколошком димензијом у позадини. У другом питању у првом плану је друштвени аспект, са еколошком и економском димензијом у позадини.

Стратегијом локалног развоја општине Рудо до 2027. године, већ је дефинисана визија развоја која се реферише и на рурална подручја општине:

Рудо препознатљиво као мјесто гдје се уз рационално кориштење природних и привредних ресурса остварује одржив економски развој и грађанима омогућава квалитетан живот са обезбјеђеном социјалном и здравственом заштитом, развијеним школством, културом, спортом и локалном управом у служби грађана

У складу са претходно наведеним принципима креирања визије, локални тим је дефинисао визију развоја општине Рудо у сектору пољопривреде и руралних подручја на следећи начин.

Општина Рудо - општина одрживе пољопривреде и руралних подручја;

Анализирајући претходно наведено, посебно ако гледамо производност, техничке капацитете, степен миграције из руралних подручја, закључено је да ова стратегија мора уважити актуелно стање и предложити конкретна рјешења. Кроз овако дефинисану визију истиче се одређено

ка дугорочном унапређењу свих одлика пољопривредне производње уз праћење актуелних трендова у пољо-прехрамбеном сектору. Ова визија испуњава наду младих у економски одржив и социјално одговоран и квалитетан ретман руралних крајева општине Рудо. Визија је усклађена са другим развојним приоритетима заједнице, али и визијом развоја на републичком и државном нивоу. Истиче се оријентација ка руралном развоју, односно сагледавању руралних ресурса на мултифункционалан интегралан начин, без истицања искључиво једног сектора, односно пољопривреде као извора прихода и радних мјеста у руралном подручју, што сигурно не би била прихватљива опција за младе на селу. На крају истиче се потреба за унапређењем визуелног статуса и атрактивности руралних подручја за оне који живе ту, али и посјетиоце који ће ту наћи вријеме за одмор, рекреацију и неко ново искуство.

2.5. Стратешки циљеви са индикаторима

У складу са стратешким оквиром који је у процесу дефинисања на локалном нивоу, те у складу са стратешким оквиром на републичком и државном нивоу, дефинисани су стратешки циљеви развоја пољопривреде и руралних подручја који су усаглашени са постојећим стратешким оквиром и дефинисаним индикаторима.

Стратешки циљ 1.

Одржив развој пољопривреде и селектованих ланаца вриједности

Табела 49: Индикатори стратешког циља

Стратешки циљ 1. <i>Одржив развој пољопривреде унутар селектованих ланаца вриједности</i>	Индикатор (утицаја)	Полазна вриједност (2022.)	Циљна вриједност (2027.)
	Ниво прихода из пољопривреде	постојеће стање	+20%
	Ниво продуктивности у пољопривреди	Постојеће стање	+20%
	Удио пољопривредне производње унутар организованих ланаца вриједности	Постојеће стање	+50%

Извор: аутори

Први стратешки циљ као што је већ речено у фокусу има одрживост и ланце вриједности. Економска одрживост ће се постићи кроз повећање нивоа инвестиција у пољопривредној производњи попут инвестиција у нову механизацију, нови репродуктивни материјал, системе за наводњавање, производњу у заштићеном простору. Други начин постизања економске одрживости је кроз успостављање функционалних ланаца вриједности прво у производњи воћа, те затим у органској производњи, не заборављајући друге секторе који имају значај за укупни пољо-прехрамбени сектор у општине (млијеко, житарице, производња хранива за стоку, сеоски туризам). Пратеће мјере за успостављање ланаца вриједности су у унапређењу примијењене технологије у производњи, нивоа знања произвођача укључених у ланац вриједности,

унапређења позиције произвођача у ланцу вриједности кроз организовање произвођачке организације (конзорцијума). Еколошка страна одрживости ће се постићи кроз подршку успостаљању прво интегралних система производње, а у каснијој фази, у зависности од потреба тржишта и органских система производње. Социјална страна одрживости односиће се на дефинисање посебних мјера подршке за укључивање жена и младих у ланце вриједности, те кроз развој предузетништва и подршку различитим културним и друштвеним дешавањима на селу. Очекивани ефекти повећаних инвестиција и успостављених ланаца вриједности су у повећању продуктивности, већој доданој вриједности, унапређеном тржишном приступу, те крајњем ефекту унапређеном укупном доходу из пољопривредне производње.

Стратешки циљ 2:

Унапређење квалитета живота у руралним подручјима

Табела 50: Индикатори стратешког циља

Стратешки циљ 2	Индикатор (утицаја)	Полазна вриједност (2022.)	Циљна вриједност (2027.)
<i>Унапређење квалитета живота у руралним подручјима</i>	Процент становништва које живи у руралним подручјима	Постојеће стање	+10%

Извор: аутори

Крајњи циљ унапређеног квалитета живота требао би бити у задржавању постојећег становништва и привлачењу нових становника у рурално подручје. Следећи примјер развијених општина и земаља, да би се зауставила емиграција и привукло ново становништво, треба прије свега понудити нова радна мјеста, адекватна примања и приступ основним услугама: здравство, образовање, превоз, снабдијевање и др. Одговор на овај изазов не може бити само у развоју пољопривредне производње, већ развоју укупне руралне економије. Треба осмислити програме за повећање броја друштвених и културних дешавања на селу и уопштено за ову популацију и ван мјеста живљења (стипендије за кратке или дуже образовне програме, стручне екскурзије, учешће на сајмовима и слично). Унапређењем услова живота на подручју општине становници могу бити задржани и/или чак изабрати рурална подручја општине Рудо као мјесто живљења без обзира на дневне миграције везане за запослење. Други начин задржавања становника је у унапређењу могућности за samozапослење и развој малог предузетништва у свим сферама економије, а најприје у занатству, туризму и преради. Као пратеће мјере за овај стратешки циљ је изградња недостајућих инфраструктурних садржаја, с обзиром да је тренутно на подручју општине услед разуђености ниво развијености и доступности основне физичке инфраструктуре и услуга низак.

Стратешки циљ 3

Одрживо управљање природним ресурсима у руралном подручју

Табела 51: Индикатори стратешког циља

Стратешки циљ 3 <i>Одрживо управљање природним ресурсима у руралном подручју</i>	Индикатор (утицаја)	Полазна вриједност (2022.)	Циљна вриједност (2027.)
	Ниво заштите природних ресурса	низак	висок

Извор: аутори

Одрживо управљање природним капиталом, а прије свега земљиштем, водом и шумом као главним ресурсом, подразумијева успостављање система праћења стања сваког појединачног ресурса, извјештавање по основу резултата праћења, као и провођење мјера које доприносе унапређењу стања, заштити ресурса од деградације и сл. Први и основни ресурс који треба сачувати јесте пољопривредно земљиште, које, као што је анализа показала трпи разне облике деградације, а један основних облика деградације узрокован је напуштањем земље и запуштањем производних површина. У циљу повећања степена обрађеног земљишта, те стављања у функцију и производних површина и напуштених имања, активним мониторингом и креирање базе података о земљишту, потребно је активирати тржиште пољопривредног земљишта и земљиште уступати онима који желе да га обрађују. С обзиром на евидентна природна ограничења која су повезана са земљиштем и климом, додатна директна плаћања (када се уведу) за бављење пољопривредном производњом у таквим подручјима биће компензација за природне хендикепе коју су узрок ниже продуктивности и прихода. Осим тога савремена пољопривредна производња данас је извор загађења како земљишта, тако и подземних вода и ваздуха те су потребне мјере за управљање отпадом у пољопривреди али и подршци развоју одрживих система пољопривредне производње (интегрална и органска производња). Такође, идентификацијом биљних и животињских генетичких ресурса постиже се основ за њихову заштиту и бољу валоризацију.

Унакрсни циљеви

Поред горе описаних стратешких циљева реализација Плана развоја пољопривреде и руралних подручја узима у обзир и тзв. унакрсне циљеве који су релевантни за сваку мјеру и морају се узети у обзир приликом разраде модела за реализацију активности. Ти унакрсни циљеви односе се на: родну једнакост односно унапређење положаја жена на селу; борбу против сиромаштва, затим питања демографске ревитализације руралних подручја и подршке младима, те питања која се тичу заштите животне средине и ублажавања последица климатских промјена.

Родна равноправност

Принципи родне равноправности узимају се у обзир у процесу припреме стратегије. Како би се обезбједио адекватан одраз родних питања, током припреме стратегије, консултована су јавна тијела власти и невладина удружења активне у области једнаких могућности. Постојећа родна питања ће се узети у обзир у процесу израде појединачних мјера за потпору давањем приоритета предузетницама, тамо гдје је то релевантно, у системима рангирања мјера и осигурањем дјелотворног родно одговорног буџета. Током имплементације стратегије, нарочито ће се пратити коришћење подршке пружене у оквиру мјера од стране пољопривредних газдинстава и предузећа које воде жене. Сви показатељи праћења и евалуације ће бити разврстани по полу. Сви извјештаји о праћењу и евалуацији ће садржавати дио о једнаким могућностима, у којем ће се испитати ефекти стратегије по родну равноправност. Активности информисања и публицитета ће такођер бити усмјерене на равноправно учешће жена и мушкараца. Као појачивачи користит ће се службеници за родна

питања у средишњој и локалној управи и невладине организације које раде на питањима родне равноправности.

Демографска ревитализација и питања младих

Негативни демографски трендови иако не погађају само рурална подручја, ипак су израженија у руралним подручјима и имају већи негативни ефекат не само на људску популацију већ И на биљни и животињски свијет и природу у цјелини. Колико год човјек својим негативним дјеловањем нарушавао равнотежу у животној средини, толико недостатак човјека и одсуство популације у руралном подручју има негативне ефекте на очување биодиверзитета, а нарочито на одрживу производњу и доступност хране. Још један негативан ефекат је да се губитком руралне популације губи и рурално наслеђе које одлази са најстаријим становницима, са руралним наслеђем се губи идентитет руралних подручја и рурално богатство у цјелини. Зато је повратак младих пољопривреди и руралним просторима мисија свих стратегија, планова и програма на свим нивоима власти јер без младих људи нема напретка у производњи, нових инвестиција, нових производа и развоја у цјелини. Ту се опет намеће и потреба за мјењање образовног система, јер која је мотивација младог саобраћајног или машинског техничара, поготово гимназијалца без посла, да остане у Рудом и бави се пољопривредом.

Заштита животне средине и прилагођавање климатским промјенама

У складу са актуелном зеленом агендом Европске уније која је пренијета и на Западни Балкан, те у складу са актуелним стањем заштите животне средине на подручју општине, у складу са климатским промјенама које намећу нове услове за развој пољопривреде и других економских активности у руралном подручју, одговорност је свих актера у реализацији овог стратешког документа да се наведена питања узму у обзир те да се осмисле механизми како би се испоштовали минимални захтјеви за заштитом животне средине при реализацији сваке појединачне мјере. Иако се законски оквир за заштиту животне средине доноси на републичком и државном нивоу, одговорност је локалне заједнице и осталих субјеката да се он поштује и да се праве чак и већи искораци у достизању циљева одрживог развоја (*Sustainable Development Goals*) који су релевантни за цијели свијет. У економском смислу то је чак и шанса за развој узимајући у обзир фондове на располагању који ће бити додијелени управо са циљем унапређења стања животне средине, прилагођавање климатским промјенама, заштиту биодиверзитета и др.

3. КЉУЧНИ ПРИОРИТЕТИ И МЈЕРЕ

Приоритети представљају кључна поља и смјерове дјеловања за остварење визије и стратешких циљева и као такви имају највећи утицај на развој, односно остварење стратешких индикатора. Дефинисани приоритети су груписани под релевантним стратешким циљевима.

Први стратешки циљ *Одржив развој пољопривреде и селектованих ланаца вриједности* реализовао би се кроз два приоритета:

Приоритет 1.1. Повећање обима и продуктивности пољопривредне производње

Мјера 1.1.1. Инвестиције у породична пољопривредна газдинства

Мјера 1.1.2. Унапређење приступа знању и иновацијама у пољопривредној производњи

Мјера 1.1.3. Стандардизација и сертификација пољопривредне производње

Приоритет 1.2. Развој ланца вриједности и побољшање квалитета производа

Мјера 1.2.1. Развој тржишне инфраструктуре за пласман пољопривредних производа

Мјера 1.2.2. Унапређење капацитета произвођачких организација

Мјера 1.2.3. Инвестиције у изградњу мини прерађивачких капацитета

Мјера 1.2.4. Изградња фабрике за прераду малине

У циљу превазилажења ограничених производних капацитета, те унапређења тржишних могућности, породичним газдинствима су потребне нове инвестиције којима ће се модернизовати производња и прерада увођењем нових технологија како за производњу традиционалних деликатес производа, тако за производњу конвенционалних производа масовне потрошње. Такође су потребне инвестиције у унапређење квалитета и безбједности пољопривредних производа, те стандардизацију производње. Тек након тога можемо говорити о развоју ланца вриједности у сектору и увезивању малог породичног бизниса и великих компанија. Општи утисак током дефинисања приоритета и мјера био је да без постизања већег степена финализације производње, као и већег степена уговорене производње са прерађивачким капацитетима, није могуће постићи значајнији ниво конкурентности. Такође у имплементацији овог стратешког циља, неопходно је укључити струку у све могуће фазе процеса, као и релевантне актере приватног сектора и политике.

Два су приоритета предложена за остваривање постављеног циља 2: ***Унапређење квалитета живота у руралним подручјима***. То су:

Приоритет 2.1. Поддршка диверзификацији економских активности у руралним подручјима

Мјера 2.1.1. Инвестирање у пружање туристичких услуга на пољопривредном газдинству

Мјера 2.1.2. Инвестирање у промоцију и маркетинг руралног простора и руралних производа

Мјера 2.1.3. Обезбјеђивање старт-уп пакета за самозапошљавање у руралном подручју

Приоритет 2.2. Унапрјеђење руралне инфраструктуре и расположивости јавних/социјалних услуга

Мјера 2.2.1. Поддршка унапређењу расположивости јавних услуга

Мјера 2.2.2. Поддршка унапређењу физичке инфраструктуре у руралном подручју

Пољопривреда јесте најважнија привредна активност руралних подручја, али сасвим сигурно не смије бити и једина економска активност све мањег броја руралних домаћинстава анализираног подручја. Диверзификација економских активности се сматра кључном компонентом руралног развоја неког подручја, не само са економског већ и са друштвеног становишта у циљу препознавања и валоризације њихових умјетничких, занатских, социјалних и других вјештина и знања. Према томе, циљ је пружити подршку породицама на пољопривредним газдинствима и становницима руралних подручја који желе диверзификовати своје активности и пружање услуга за руралне заједнице. Примјери оваквих активности могу обухватити сљедеће: промоција занатских дјелатности, директни маркетинг и промовисање,

прерада дрвета и занатске дјелатности, рурални и други облици туризма, маркетинг и развој брэнда, неконвенционалне пољопривредне производње, организовање различитих манифестација на селу, као и подршка учешћу предузетника са села на манифестацијама у држави и иностранству и друго. Унапређење доступности услуга и општих услова живота у руралним подручјима су значајан дио овог документа, којим би се осигурао демографски и економски развој руралних заједница. Осим наведеног да би задржали младо становништво на селу, потребно је обезбједити иницијалну подршку младима за самозапошљавање на властитом газдинству у пољопривредним или непољопривредним дјелатностима.

За остваривање стартешког циља 3: *Одрживо управљање природним ресурсима у рурално подручју* дефинисан је један приоритет и сет мјера:

Приоритет 3.1. Заштита природних ресурса

Мјера 3.1.1. Заштита земљишта од различитих облика деградације

Мјера 3.1.2. Управљање пољопривредним отпадом

Мјера 3.1.3. Подршка интегралој и органској производњи

Мјера 3.1.4. Идентификација и заштита биљних и генетичких ресурса

Приордни ресурси руралног подручја обухватају како производне ресурсе за развој примарних дјелатности: земљиште и шуме, тако и остале природне ресурсе од којих неки могу представљати ресурсе посебне природне вриједности, те генетички материјал који треба конзервисати односно заштитити не само у интересу заштите ресурса општине Рудо већ заштите природног богатства РС и БиХ у цјелини. Сви ови ресурси једнако доприносе развоју руралних подручја и представљају потенцијал из којег се црпе елементи развоја. У том смислу потребно су програми и мјере којима би се тај капитал валоризовао и заштитио у циљу постизања циљева одрживог развоја и очувања залиха капитала за будуће генерације.

Детаљан преглед приоритета и мјера развоја дат је у Прилогу бр.1.

4. КЉУЧНИ СТРАТЕШКИ ПРОЈЕКТИ

Кључни стратешки пројекти издвајају се било по вечини инвестиције, било по очекиваним ефектима и представљају кључне пројекте са којима би општина Рудо изашао пред потенцијалне партнере за реализацију било да су то међународне организације и пројекти, домаће институције са свих нивоа власти или потенцијални инвеститори.

1. ОБЕЗБЈЕЂЕЊЕ СТАРТ-УП ПАКЕТА ЗА САМОЗАПОШЉАВАЊЕ У РУРАЛНОМ ПОДРУЧЈУ

Старт-уп пакети би подразумијевали различите врсте подршке за заснивање пољопривредне производње на газдинству или заснивање производне дјелатности уколико се она не односи на пољопривреду а може да се заснује на пољопривредном газдинству. У том смислу старт-уп пакети могу бити у основним репроматеријалима или у новцу. Ако су старт-уп пакети у репроматеријалима они могу да укључују репродуктивни материјал, средства за ђубрење и заштиту биљака у биљној производњи, пластенике и опрему за наводњавање и другу ситну опрему. Новчани старт-уп пакети односили би се за заснивање производње у другим дјелатностима које могу а не морају бити повеза са пољопривредном производњом. Примјери таквих дјелатности су: пружање туристичких услуга, развој занатских дјелатности на газдинству, прерада на газдинству, пружање услуга механизацијом, пружање образовних

услуга и др. Висина новчаних средстава овисила би о висини укупних средстава на располагању. Данас са републичког нивоа на располагању су старт-уп пакети у износу од 5.000КМ за жене на селу до 40.000КМ за младе инжењере. Такође су на располагању старт-уп пакети у репроматеријалима од стране ИФАД пројекта. Очекивани ефекат овог пројекта је у повећању броја младих и жена на селу који су покренули властити бизнис.

2.РАЗВОЈ ЛАНЦА ВРИЈЕДНОСТИ У ПОЉОПРИВРЕДНОЈ ПРОИЗВОДЊИ

Ланац вриједности подразумијева успостављање организоване пољопривредне производње и пласмана пољопривредних производа од њиве до крајњег купца у којем је позиција примарног произвођача таква да може обезбједити максимални приход и конкурентску позицију у односу на друге карике у ланцу. У току израде стратегије дефинисани су ланци вриједности у производњи производње воћа и органске производње као најперспективнији. Овај пројекат би подразумијевао сет инвестиција и других мјера за успостављање ефикасних ланаца вриједности у те двије области а које би укључивале: подизање нивоа производње воћа и органске пољопривреде, укључујући и коришћење шумских плодова, унапређење нивоа примијењене технологије, унапређење нивоа организованости произвођача, унапређење транспорта готових производа, мали погони за прераду воћа и др. Ефекти који се очекују од пројекта односе се на: раст додане вриједности у пољопривреди, раст нивоа финализације пољопривредних сировина, изграђене прерађивачке капацитете и успостављене ланце вриједности. Финансијска средства процијењена за реализацију пројекта износе 350.000КМ из различитих извора финансирања.

3.ИЗГРАДЊА ПЕРЕРАЂИВАЧКОГ КАПАЦИТЕТА ЗА МАЛИНУ

Замајац у производњи малине који се десио у најнеразвијенијим општинама Републике Српске захватио је својевремено и општину Рудо, али је успорен изостанком пратећих мјера подршке у осигурању здравог садног материјала, стручне подршке у развоју технологије малинарства, неуређеном тржишту и др. С обзиром да је гро производње малине у читавој регији извозно оријентисан путем регистрованих извозника, примарни произвођачи имају незавидну позицију у тржишном ланцу која може бити унапређена искључиво промјеном канала продаје или производњом финалних производа. У случају проналазка партнера за инвестиције у општини Рудо би изградњом једног прерађивачког капацитета за малину могао бити успостављен регионални центар за прераду малине. Процјена потребних улагања је 1 милион КМ.

4.ИНВЕСТИЦИЈЕ У РАЗВОЈ РУРАЛНОГ ТУРИЗМА

Кроз развој непољопривредних дјелатности попут руралног туризма, прераде дрвета, обављања занатских дјелатности или неке друге услужне дјелатности ствара се мања зависност прихода газдинстава од само пољопривредне производње, а уједно се остварују приходи из више извора чиме се боље искориштава радна снага на газдинству. У односу на утврђено богато природно, културно и историјско наслеђе, разноликост гастро понуде те изражени биодиверзитет подручја рурални туризам једна је од дјелатности којом се ови потенцијали морају боље искоришћавати. Активности развоја руралног туризма треба да иду у два главна правца: активности развоја руралног туризма на пољопривредним газдинствима или руралним домаћинствима, развој дигиталних технологија за промоцију и продају туристичких производа, те активности развоја руралног туризма као дијела руралне економије и туристичке понуде. Први правац се односи на подршку индивидуалним произвођачима, становницима у руралном подручју, инвеститорима како домаћим, тако и страним. У том смислу треба комбиновати различите изворе финансирања: општински буџет, републичка средства, средства предприсупних фондова и других фондова за ове намјене (Нпр. *USAID Sustainable Tourism*). Други правац односи се на активности које углавном координише Туристичка организација, а које иду у правцу валоризације руралног наслеђа, промоције руралних производа и услуга,

осмишљавања туристичких производа везаних за рурално подручје, те прилагођавање инфраструктуре и супраструктуре у руралном подручју развоју руралног туризма. С обзиром да Рудо нема ТО, треба предузети мјере на њеном оснивању. Када говоримо о инвестицијама, исте треба да се односе на опремање смјештаја или адаптација стамбених објеката за пружање угоститељско-туристичких услуга, пружање подршко око идентификације и привлачења туриста тј. Корисника услуга и повезивања са другим производима руралног подручја општине Рудо, али и других сусједних и ближих општина. Ефекти који се очекују од пројекта односе се на: раст понуде туристичких услуга у руралном подручју, раст броја регистрованих газдинстава за пружање туристичких услуга, раст нивоа потрошње домаћих пољопривредних и прехранбених производа, раст броја посјетилаца и броја ноћења у руралном подручју. Финансијска средства процијењена за реализацију пројекта износе 150.000КМ из различитих извора финансирања.

5. ОПИС УНУТРАШЊЕ И МЕЂУСОБНЕ УСКЛАЂЕНОСТИ СТРАТЕШКОГ ДОКУМЕНТА

Приликом израде Стратегије пољопривреде и руралног развоја општине Рудо узети су у обзир главни елементи развојних планова у области пољопривреде и руралног развоја на нивоу Босне и Херцеговине и на нивоу Републике Српске, као и релевантних развојних планова на нивоу општине. Дати стратешки и развојни оквир обухвата:

- Стратешки план руралног развоја Босне и Херцеговине (2022-2028) - Оквирни документ
- Стратешки план развоја пољопривреде и руралних подручја Републике Српске за период 2021-2027.
- Стратегија локалног развоја општине Рудо за период од 2018-2027. године.

С обзиром на дати временски оквир важећих стратешких докумената, у оквиру којег су паралелно са израдом Стратегије пољопривреде и руралног развоја општине Рудо, реализоване активности на доношењу стратешких докумената за период до 2027. године, како на нивоу државе тако и на нивоу општине, пројектни тим је узео у обзир информације о главним стратешким опредјељењима за будући период од стране надлежних институција.

Стратешки период до 2027. године за област пољопривреде и руралног развоја на нивоу Европске Уније означен је почетком реализације новог амбициозног плана Европске Уније, Европској Зеленог договора (*Green Deal*) који укључује нову Стратегију за очување биодиверзитета, нову Стратегију „од фарме до виљушке“ и друге стратешке смјернице које доприносе главном циљу, првог зеленог континента. Земље Западног Балкана су са доношењем Зеленог плана ЕУ добиле нову обавезу усклађивања која ће овај пут бити подржана и са додатним средствима Инвестиционог фонда за Западни Балкан, а односи се на еколошки прихватљиве технологије, подршку индустрији да уведе иновацијем увођење чистијих, јефтинијих и здравијих облика приватног и јавног превоза, декарбонизацију енергетског сектора, обезбеђивање енергетски ефикаснијих зграда и рад са међународним партнерима на побољшању глобалних стандарда заштите животне средине.

Осим усклађивања са принципима Зеленог плана, извршено је усаглашавање стратешких циљева и мјера и са циљевима одрживог развоја БиХ¹⁰. Усклађивање је нарочито постигнуто код следећих циљева:

СДГ2: Свијет без глади, подциљ 2.3: До краја 2030. удвостручити пољопривредну продуктивност и приходе малих произвођача хране, а посебно жена, старосједилачког становништва, породичних пољопривредних произвођача, сточара и рибара, између осталог и преко сигурног и једнаког приступа земљишту, другим производним ресурсима и инпутима, знањима, финансијским услугама, тржишту и могућности за остваривање додатне вриједности, односно за запошљавање ван пољопривреде. Стратешки циљ 1 овог стратешког документа и приоритети и мјере дефинисане у оквиру овог стратешког циља доприносе реализацији СДГ2, подциљу 2.3.

СД2, подциљ 2.4. До краја 2030. осигурати одрживе системе за производњу хране и примјенити флексибилне пољопривредне праксе за повећање продуктивности и производње, које помажу у

¹⁰ Циљеви одрживог развоја (СДГ) представљају трансформативни план за стварање боље и одрживе будућности за цијели свијет. Они се баве глобалним изазовима са којима се цијели свијет суочава, укључујући сиромаштво, неједнакост, климатске промјене, деградацију околиша, просперитет, мир и правду. (СДГ оквир за БиХ, децембар 2019.)

одржавању екосистема, које јачају капацитет за прилагођавање климатским промјенама, екстремним временским условима, сушама, поплавама и осталим елементарним непогодама, односно које прогресивно побољшавају квалитет земљишта. Стратешки циљ 3 овог стратешког документа, те приоритети и мјере у оквиру овог стратешког циља доприносе реализацији подциља 2.4.

Такође подциљеви 2.5 и 2.6 одговарају мјерама и приоритетима дефинисаним у оквиру стратешког циља 3 овог документа а којима се предвиђа заштита генетичких ресурса, аутохтоним производа, материјалног и нематеријалног наслеђа у цјелини.

СДГ12: Одговорна потрошња и производња: Осигурати моделе одрживе потрошње и производње. Стратешки циљ 1 и 3 овог документа као и приоритети и мјере дефинисане у оквиру овог циља усклађени доприносе постизању СДГ12.

СДГ15: Очување живота на земљи: Заштитити, успоставити и промовирати одрживо кориштење копнених екосистема, одрживо управљати шумама, сузбити дезертификацију, зауставити и преокренути деградацију тла, те спријечити уништавање биолошке разноликости. Стратешки циљ 3 овог документа као и приоритети и мјере дефинисане у оквиру овог циља усклађени доприносе постизању СДГ15.

Стратешки план руралног развоја Босне и Херцеговине (2022-2028) - Оквирни документ

Према нацрту документа (у моменту израде Стратешког плана развоја пољопривреде и руралних подручја општине Рудо, у току је израда стратешког оквира за рурални развој на нивоу БиХ за период 2022-2028 година) дефинисано је шест стратешких циљева развоја пољопривреде и руралних подручја у БиХ за период 2022-2028:

- Развој пољопривреде базиран на повећању продуктивности и одрживости дохотка пољопривредних газдинстава;
- Подстицање конкурентности, дигитализације и иновација у пољопривреди;
- Одрживо управљање природним ресурсима и подршка развоју климатски отпорне пољопривреде;
- Обнова, очување и јачање руралних подручја;
- Развој система за имплементацију и управљање руралним развојем;

Ови циљеви пружају шири оквир за развој пољопривреде и руралних подручја и истовремено настоје уважити актуелне стратешке приоритете које су одредили ентитети и Брчко Дистрикт БиХ.

Сва три стратешка циља дефинисана Стратегијом развоја пољопривреде и руралних подручја општине Рудо до 2027 године усклађени су са стратешким оквиром на нивоу БиХ.

Стратешки план развоја пољопривреде и руралних подручја Републике Српске до 2027. године

Како је наведено у самом документу приоритетни циљ новог стратешког оквира је да се одреде правци, циљеви и начини њихове реализације који ће довести до повећања пољопривредне производње на одрживим основама, побољшања и усклађивања њене производне структуре, повећања прераде пољопривредних производа и унапређења и складнијег развоја руралних подручја. Стратешки циљеви развоја сектора пољопривреде и руралних подручја у Републици Српској у период од 2021. до 2027. године представљају одговоре на идентификоване снаге, слабости, шансе и пријетње, али и могућности њихове реализације у складу са финансијским и другим условима који се предвиђају за тај период.

Стратешки оквир је конципран тако да се састоји од 5 стратешких циљева (СЦ), 28 специфичних и 3 унакрсна приоритета чија реализације је даље разрађена кроз 78 мјера. Стратешки циљеви су:

- Повећање обима и продуктивности пољопривредне производње,
- Повећање конкурентности и развој ланаца вриједности у пољопривредно-прехрамбеном сектору,
- Заштита природе и одрживо кориштење природних ресурса,
- Ревитализација руралних подручја, као и
- Унапређење институционалног и законодавног амбијента за развој пољопривреде.

Сва три стратешка циља дефинисана Стратегијом развоја пољопривреде и руралних подручја општине Рудо до 2027. године усклађени су са стратешким оквиром на нивоу РС.

Стратешка платформа укључује и тзв. унакрсне приоритете који се односе на: равноправност полова и унапређење положаја жена у руралним подручјима, генерацијску обнову и давање предности малим пољопривредницима, те смањење сиромаштва и бригу за старе. Ови приоритети се због свог свеобухватног значаја не могу приписати само једном стратешком циљу већ представљају опште приоритете који се узимају у обзир у реализацији свих стратешких циљева и њима припадајућих мјера и појединачних активности. Сва три стратешка циља дефинисана Стратегијом развоја пољопривреде и руралних подручја општине Рудо до 2027 године усклађени су и са унакрсним приоритетима.

Стратегија локалног развоја Општине Рудо 2018 – 2027. године

Стратешки циљеви локалног развоја општине Рудо до 2027. године орјентисани су око три стратешка циља:

Стратешки циљ 1: ПОДИГНУТ НИВО ЕКОНОМСКИХ АКТИВНОСТИ И ЗАПОШЉАВАЊА НА ПОДРУЧЈУ ОПШТИНЕ РУДО, ПОСЕБНО У ОБЛАСТИМА ПОЉОПРИВРЕДЕ, ТУРИЗМА, УСЛУЖНИХ ДЈЕЛАТНОСТИ И ПЕРАЊИВАЧКЕ ИНДУСТРИЈЕ,

Стратешки циљ 2: ПОБОЉШАН КВАЛИТЕТ ДРУШТВЕНИХ САДРЖАЈА И УСЛОВА ЗА ЖИВОТ

Стратешки циљ 3: ОЧУВАНА И ЗАШТИЋЕНА ЖИВОТНА СРЕДИНА, РАЗВИЈЕНЕ КОМУНАЛНЕ УСЛУГЕ И ИНФРАСТРУКТУРА УЗ ОДРЖИВО КОРИШЋЕЊЕ ПРИРОДНИХ РЕСУРСА

Сва три стратешка циља дефинисана Стратегија локалног развоја општине Рудо за период 2018 – 2027. године дају квалитетну основу и за развој пољопривреде и уопштено унапређење економске активности у руралним подручјима града. У првом Стратешком циљу се између осталог наводи да се исти односи на стварање повољнијег пословног амбијента и јачање конкурентности локалних привредних субјеката за унапређење друштвене инфраструктуре локалне заједнице, а јачањем капацитета локалних пољопривредних произвођача се очекује запосленост једног дијела становништва општине Рудо, посебно оних који живе у руралним подручјима, што ће имати позитиван ефекат и на друштвени развој општине у цјелини. Други циљ односи се на уравнотежен развој друштвене и комуналне инфраструктуре у урбаним и руралним дијеловима општине те унапређење положаја социјално осјетљивих категорија. Унапређење комуналне инфраструктуре погодује јачању пословне атрактивности општине, бољој промоцији туристичких потенцијала али и заштити животне средине. Унутар сектора друштвеног развоја фокус интервенције је усмјерен на заустављање одлива становништва са

подручја општине, посебно је акцента стављен на младе и жене јер су то највиталнија снаге локалне заједнице за њену будућност. Основни пројекти у сектору заштите животне средине јесу боље управљање отпадом укључујући и увођење модела селективног прикупљања отпада те примјену принципа енергетске ефикасности кроз едукације и кампање за подизање свијести становника општине Рудо о овој важној теми и у реконструкција и изградња водоводног и канализационог система, како у урбаном тако и у руралном подручју.

У смислу свега наведеног, Стратешки план развоја пољопривреде и руралних подручја општине Рудо усклађен је са Стратегијом локалног развоја општине Рудо до 2027 године.

6. ФИНАНСИЈСКИ ОКВИР

Извори финансирања Стратегије пољопривреде и руралног развоја односе се на буџетска средства града и остале изворе финансирања. Оквирни финансијски план са индикативним износима потребних средстава за реализацију стратешких циљева и мјера, доноси укупну вриједност за реализацију Стратешког документа у износу од 3.020.000,00 КМ, при чему би 40% наведеног износа требало обезбједити из властитих средстава општине, а остатак средстава из других извора финансирања. То би значило годишње издвајање из општинског буџета за потребе развоја пољопривреде и руралних подручја у оквирном износу од 241.600КМ како би се реализовао индикативни финансијски оквир.

Табела 52: Оквирни финансијски план

Ознака стратешког циља, приоритета и мјере	Структура финансирања (у %)	Укупно (КМ)	Буџет институције (КМ)	Остали извори финансирања (КМ)
1. Одржив развој пољопривреде и селектованих ланаца вриједности	36.59%	1,050,000.00	385,000.00	665,000.00
1.1.Повећање обима и продуктивности пољопривредне производње	19.16%	550,000.00	205,000.00	345,000.00
1.1.1.Инвестиције у породична пољопривредна газдинства	8.71%	250,000.00	100,000.00	150,000.00
1.1.2.Унапређење приступа знању и иновацијама у пољопривредној производњи	1.74%	50,000.00	20,000.00	30,000.00
1.1.3.Стандардизација и сертификација пољопривредне производње	1.74%	50,000.00	20,000.00	30,000.00
1.1.4.Подршка текућој производњи	3.48%	100,000.00	40,000.00	60,000.00
1.1.5. Повећање квалитета садног материјала малине	3.48%	100,000.00	25,000	75,000.00
1.2.Развој ланаца вриједности и побољшање квалитета производа	17.42%	500,000.00	180,000.00	320,000.00
1.2.1.Развој тржишне инфраструктуре	3.48%	100,000.00	30,000.00	70,000.00
1.2.2.Унапређење капацитета произвођачких организација	3.48%	100,000.00	40,000.00	60,000.00
1.2.3.Изградња мини прерађивачких капацитета	6.97%	200,000.00	80,000.00	120,000.00
1.2.4. Поговни за прераду малине	3.48%	100,000.00	30,000.00	70,000.00
2.Унапређење квалитета живота у руралном подручју	57.49%	1.650,000.00	960,000.00	690,000.00
2.1.Подршка диверзификацији економских активности у руралном подручју	12.20%	350,000.00	140,000.00	210,000.00
2.1.1.Инвестирање у пружање туристичких услуга на пољопривредним газдинствима	3.48%	100,000.00	40,000.00	60,000.00
2.1.2.Инвестирање у промоцију и маркетинг руралног простора и руралних производа	1.74%	50,000.00	20,000.00	30,000.00
2.1.3.Обезбјеђивање старт-уп пакета за samozapošljavanje у руралном подручју	6.97%	200,000.00	80,000.00	120,000.00
2.2.Унапређење руралне инфраструктуре и јавних услуга у руралном подручју	45.30%	1.300,000.00	820,000.00	480,000.00

2.2.1.Подршка унапређењу расположивости јавних услуга	10.45%	300,000.00	120,000.00	180,000.00
2.2.2.Подршка унапређењу физичке инфраструктуре	34.84%	1,000,000.00	700,000.00	300,000.00
3.Одрживо управљање природним ресурсима у руралном подручју	5.92%	170,000.00	68,000.00	102,000.00
3.1.Заштита природних ресурса	5.92%	170,000.00	68,000.00	102,000.00
3.1.1.Заштита земљишта од различитих облика деградације	1.74%	50,000.00	20,000.00	30,000.00
3.1.2.Управљање пољопривредним отпадом	1.74%	50,000.00	20,000.00	30,000.00
3.1.3.Подршка органској производњи	1.74%	50,000.00	20,000.00	30,000.00
3.1.4.Идентификација и заштита генетичких ресурса	0.70%	20,000.00	8,000.00	12,000.00
УКУПНО		2,870,000.00	1,413,000.00	1,457,000.00

Наведена средства би се односила на структурне мјере развоја пољопривреде и руралних подручја у складу са предложеним мјерама, а суфинансирала би се из осталих извора средстава која су претходно идентификована за сваку мјеру, а односе се на Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ИФАД, УСАИД, Свјетска банка, и др.)

У складу са Законом о пољопривреди Републике Српске те стратешким одређењима како претходног тако и новог стратешког оквира (Нацрт стратегије развоја пољопривреде и руралних подручја до 2027 године) локалне заједнице требају се суздржавати од давања додатних новчаних подстицаја из мјера из групе директне подршке произвођачима, а своја буџетска средства расположива за развој пољопривреде и сеоских подручја сконцентрисати на мјере тзв. другог стуба, тј. подршку руралном развоју, примарно инвестиционим улагањима пољопривредних газдинстава и прерађивача. У том смислу структуру мјера подршке више не би чиниле мјере подршке попут премије за млијеко и друге мјере подршке текућој производњи. Средства Аграрног буџета су предвиђена да надомјесте суфинансирање капиталних инвестиција, а према захтјевима пољопривредних произвођача. Суфинансирање из општинског буџета у почетним годинама може бити веће за општински буџет а мањи за корисника како би се стимулисале инвестиције на газдинству које су тренутно на врло ниском нивоу. Који модел ће коначно бити примјењен зависиће и од расположивости средстава у оквиру градског буџета као и од типа и приоритета улагања.

Када су у питању средства међународних организација, она ће зависити од спремности локалног партнерства, а прије свега градских служби да на бази квалитетно припремљених пројеката обезбједе суфинансирање за инвестиционе и инфраструктурне пројекте, изградње тржишне инфраструктуре, унапређења доступности јавних услуга у руралном подручју, промоције руралних производа, диверзификације руралне економије и др.

Детаљни услови и начин реализације средстава буџета били би регулисани посебним актима које доноси град у складу са важећим законским и другим прописима.

Када су у питању мјере заштите животне средине и мјере друштвеног развоја а које се односе на рурална подручја и које су предвиђене и овим стратешким документом, предвиђено је да се њихова реализација настави у оквиру за то предвиђених буџетских ставки те да дате мјере не улазе у структуру финансирања подршке пољопривреди и руралном развоју.

6.1. Алтернативни извори финансирања

Значајан извор подршке за унапређење пољопривреде и живота у руралним подручјима јесу и средства међународних донатора. У Босни и Херцеговини је активан значајан број донатора. Један дио њих има средства намијењена баш за пољопривреду, док други кроз подршку социјалним случајевима, женама, младима и друго, такође могу унаприједити положај становништва које живи у руралном подручју. Значајнији донатори који су били активни у 2022. години су сљедећи:

Табела 53: Активни донатори у Босни и Херцеговини

Назив донатора/пројекта и коментар	Контакт (интернет страница)
Организација за храну и пољопривреду Уједињених Нација – ФАО Техничка подршка и мањи пројекти	https://www.fao.org/
Европска Унија - EU Постоји више различитих фондова који могу бити искориштени за развој пољопривреде и села, а са добијањем статуса кандидата очекују се и додатни фондови.	http://europa.ba/ https://eu4agri.ba/ https://srb-bih.org/sr/serbian-pocetna/ https://www.interreg-hr-ba-me.eu/ https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en
Развојни програм Уједињених Нација – UNDP Веома активан донатор	www.undp.ba https://procurement-notice.undp.org/
Влада Републике Србије Управа за сарадњу са дијаспором и Србима у региону	https://www.dijaspora.gov.rs/
USAID - Америчка агенције за међународни развој Sustainable Tourism – Одрживи туризам, актуелни пројекат за развој одрживог туризма	www.usaid.gov/ba https://turizambih.ba/
Шведска развојна организација Пројекат владе Шведске за унапређење бизниса – C2C	www.sida.se https://c2c.ba/
Њемачка развојна организација - GIZ Веома активан донатор	www.giz.de
Чешка Република - CZDA Чешка развојна агенција Амбасада Чешке Републике	http://www.czda.cz/ https://www.mzv.cz/sarajevo/bs/index.html
Јапанска развојна агенција – JICA Веома активан донатор	http://www.jica.go.jp/
Турска развојна агенција – TIKA Веома активан донатор	https://www.tika.gov.tr/en
Швајцарска развојна организација – SDC Активности SDC су углавном усмјерене на подручје ФБиХ, али и један мањи дио средстава се имплементира у Републици Српској	www.swiss-cooperation.admin.ch
Словачка развојна агенција - SLOVAKAID Углавном је ријеч о мањим фондовима	https://slovakaid.sk/
Италијанска агенција за развојну сарадњу (AICS)	https://www.aics.gov.it/home-eng/aics/the-italian-cooperation-system/

Извор: аутори

Како би ефикасније користили ове могућности, битно је имати донесене адекватне стратешке и програмске документе на нивоу Општине, Републике или на нивоу БиХ, на које се треба

позивати у припреми пројектног приједлога. Такође, корисно је позвати се и на међународне документе (нпр. Споразум о стабилизацији и придруживању - ССП, регионалне стратегије за развој Дунавског подручја, документе SWG, прописе Европске Уније: <https://eur-lex.europa.eu/>, итд). У Републици Српској и БиХ све више има кућа које нуде услуге подршке припреме пројеката. Услуге ових кућа се често могу финансирати и кроз сам пројекат. Велики је и број приватних консултаната који такође могу пружити адекватну подршку у припреми пројектних приједлога и добро је имати датабазу консултаната¹¹. Степен коришћења ових извора финансирања највише зависи од агилности општинске администрације и активности цивилног сектора.

7. ОКВИР ЗА СПРОВОЂЕЊЕ, ПРАЋЕЊЕ, ИЗВЈЕШТАВАЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ СТРАТЕШКОГ ДОКУМЕНТА

У складу са Стратегијом локалног развоја општине Рудо, кључну оперативну улогу у координацији имплементације, праћења и вредновања Стратегија развоја пољопривреде и руралних подручја има Јединица за управљање развојем - ЈУРА која се експертно бави Стратегијом развоја општине као цјелине, затим иницира, координира и олакшава интерну и екстерну координацију активности свих актера од промоције, припреме и иницирања пројеката, извођења, праћења, извјештавања до иницирања и ажурирања Стратегије. ЈУРА перманентно прати могуће изворе финансирања на свим нивоима..

Општински развојни тим чији је задатак да заједно са Јединицом за управљање развојем (ЈУРА), води процес планирања на општинском нивоу и прати имплементацију Стратегије развоја те учествује у изради годишњег плана имплементације и извјештаја о реализацији Стратегије којег ЈУРА подноси Начелнику, односно Скупштини општине на усвајање. ОРТ је састављен од представника: општинских одјељења и јавних установа и предузећа..

Препорука је да се у сврху релаизације Стратегије развоја пољопривреде и руралних подручја формира Партнерство за рурални развој општине Рудо. Ово партнерство јавног пословног и цивилног сектора (представници градске управе, јавних институција релевантних за рурални развој, произвођачких организација, омладинских организација, удружења жена, предузећа) имало би улогу у имплементацији, праћењу и вредновању стратегије. Партнери би потписали заједничку изјаву о локалном развојном партнерству, што је у складу са политиком интегралног руралног развоја која се управо заснива на партнерству свих актера локалног нивоа у дефинисању и имплементацији развојних приоритета.

Начин, форма и динамика активности праћења и оцјене реализације стратегије, такође ће се ускладити са Пословником који регулише рад Партнерства а који предвиђа да се Партнерство састаје најмање два пута, једном за разматрање реализације активности у претходној години, а други пут ради разматрања плана рада у текућој или наредној години.

Развојни тим пружа техничку и стручну подршку Партнерству за рурални развој.

Контролно вредновање имплементације стратегије развоја извршиће се са истеком трогодишњег периода (2025), а финално вредновање са истеком периода имплементације стратегије (2027). Уз контролно вредновање извршиће се провјера даљње валидности

¹¹ <https://www.gea.ba/la/>, <https://devcon.pro/>, <https://erbezconsulting.com/>, <https://solvia.ba/>, <https://empyriaconsulting.com/>, <https://www.centarzaekonomiju.com/>, <http://mdpinicijative.ba/>.

стратешких циљева, док ће финално вредновање послужити и као подлога за нови циклус стратешког планирања.

Након сваке године провођења биће потребно направити извјештај о напретку и организовати састанак Партнерства за рурални развој. На том годишњем састанку, на основу извјештаја о провођењу активности Акционог плана, мјере и приоритети ће бити ревидирани и допуњени у Акционом плану, уколико то буде потребно.

Процес праћења имплементације Стратешког плана има за циљ да пружи информације о следећем: у којој мјери је остварено оно што је планирано, гдје су биле потешкоће у остваривању планираног, шта то значи за планирање наредних активности, да ли су ресурси адекватно кориштени, у којој мјери су корисници партиципирани у реализацији планираног.

Индикатори се користе као алат за процјену на сваком нивоу (излаз, резултат, утицај) у којој су мјери, мјере, активности или цијели програм допринијели остварењу циљева. Индикатори морају бити специфични, мјерљиви, доступни/оствариви на трошковно ефикасан начин, релевантни за програм, и правовремено доступни. Индикатори праћења треба да пруже основне улазне елементе за припрему годишњих извјештаја и анализа непосредних резултата примјењених програма и мјера.

Улазни индикатори се односе на буџет или друге ресурсе додијелене на сваком нивоу подршке. Индикатори излаза мјере активности које су директно реализоване у оквиру програма. Активности су први корак према остварењу оперативних циљева интервенције и исказују се у физичким или новчаним јединицама. Индикатори резултата мјере директне и непосредне учинке интервенције. Они пружају информације о промјенама у, на примјер, понашању, способности или дјеловању директних корисника и исказују се у физичким или монетарним вриједностима. Индикатори утицаја се односе на предности програма како на нивоу интервенције, али и уопште у програмском подручју. Они су повезани са ширим циљевима Стратегије и дио су завршне оцјене утицаја реализованих програма и мјера. Листа индикатора за сваку мјеру у оквиру Стратегије дата је у опису сваке мјере.

Оцјена утицаја реализованих мјера се проводи периодично и најчешће на бази квалитативних анализа добијених кроз истраживања као што су пољопривредни попис, мјерење квалитета животног стандарда, анкета о приходима домаћинства и других специфичних анкета и студија.

Општинска Одјељења за финансије и Одјељење за привреду и друштвене дјелатности су кључна одјељења за праћење имплементације Стратегије пољопривреде и руралног развоја. Одјељење за финансије би било задужено за провођење прве фазе праћења а то је административна контрола планирања и извршења буџетских алокација. Одјељење за привреду и друштвене дјелатности би требало водити процесе праћења и оцјене квалитативних и квантитативних резултата реализације појединих активности а на основу заданих индикатора праћења које прате сваку мјеру.

8. ПРИЛОЗИ СТРАТЕШКОМ ДОКУМЕНТУ

Прилог 1:

8.1: Сажети преглед стратешких циљева, приоритета и мјера

Табела 54: преглед стратешких циљева, приоритета и мјера

Редни број и ознака	Назив	Индикатори и финансијски оквир		
		Индикатори стратешког циља	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
1. Стратешки циљ	Одржив развој пољопривреде и селектованих ланаца вриједности	Приход из пољопривредне дјелатности	постојеће стање	+20%
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		385,000	665,000	1,050,000
1.1. Приоритет	Повећање обима и продуктивности пољопривредне производње	Индикатори стратешког циља	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Раст продуктивности (kg/ha)	постојеће стање	+20%
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		205,000	345,000	550,000
1.1.1. Мјера	Инвестиције у породична пољопривредна газдинства	Индикатори стратешког циља	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Висина инвестиција	10.000КМ годишње	50.000КМ годишње
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		100,000.0	150,000	250,000
1.1.2. Мјера	Унапређење приступа знању и иновацијама у пољопривредној производњи	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број газдинстава која су прошла обуку	10% регистрованих	сва газдинства регистрована у РПГ
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		20,000.0	30,000	50,000
1.1.3. Мјера	Стандардизација и сертификација пољопривредне производње	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број газдинстава која су увела стандард	0 газдинстава	Сва газдинства која су чланови задруга или удружења
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		20,000.0	30,000	50,000
1.1.4. Мјера	Подшрка текућој производњи	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		сва газдинства регистрована у РПГ	сва газдинства регистрована у РПГ	сва газдинства регистрована у РПГ
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		40,000.0	60,000	100,000
1.1.5. Мјера	Повећање квалитета садног материјала малине	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		сва газдинства регистрована у РПГ	сва газдинства регистрована у РПГ	сва газдинства регистрована у РПГ
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		25,000.0	75,000	100,000
1.2. Приоритет	Развој ланца вриједности и побољшање квалитета производа	Индикатори приоритета	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број сектора у којима је успостављен ланац вриједности.	0 ланаца	3 ланца вриједности
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		180,000	320,000	500,000
1.2.1. Мјера	Развој тржишне инфраструктуре	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Висина инвестираних средстава	0КМ	50.000КМ годишње
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		30,000	70,000	100,000

1.2.2.Мјера	Унапређење капацитета произвођачких организација	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Основан конзорциј	не	да
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		40,000.0	60,000	100,000
1.2.3.Мјера	Изградња мини прерађивачких капацитета	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број мини прерада	0	Три мини погона
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		80,000.0	120,000	200,000
1.2.4.Мјера	Погони за прераду малине	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број мини прерада	0	Три мини погона
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		30,000.0	70,000	100,000
2.Стратешки циљ	Унапређење квалитета живота у руралном подручју	Индикатори стратешког циља	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Раст броја становника у руралном подручју	постојеће стање	+20%
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		960.000	690.000	1.650,000
2.1.Приоритет	Подршка диверзификацији економских активности у руралним подручјима	Индикатори приоритета	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Врста активности	доминантно пољопривреда	примарне и услужне дјелатности
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		140.000	210.000	350.000
2.1.1.Мјера	Инвестирање у пружање туристичких услуга на пољопривредном газдинству	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број регистрованих пружалаца услуга агротуризма	2	10
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		40,000.0	60,000	100,000
2.1.2.Мјера	Инвестирање у промоцију и маркетинг руралног простора и руралних производа	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број промотивних активности	1	5
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		20,000	30,000	50,000
2.1.3.Мјера	Обезбјеђење старт-уп пакета за самозапошљавање у руралном подручју	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број старт-уп пакета	0	40 пакета са по 5000
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		80,000	120,000	200,000
2.2.Приоритет	Унапређење руралне инфраструктуре и расположивости јавних/социјалних услуга	Индикатори приоритета	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Задовољство квалитетом услуга	негативно	позитивно
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		820,000	480,000	1.300,000
2.2.1.Мјера	Подршка унапређењу расположивости јавних услуга у руралном подручју	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Висина инвестираних средстава	10.000КМ годишње	60.000КМ годишње
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		120,000.0	180,000	300,000
2.2.2.Мјера	Подршка унапређењу физичке инфраструктуре у руралном подручју	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Висина инвестираних средстава	10.000КМ годишње	150.000КМ годишње
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		700,000	300,000	1,000,000
3.Стратешки циљ	Одрживо управљање природним ресурсима у руралном подручју	Индикатори приоритета	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		заштићени ресурси	низак ниво заштите	висок ниво заштите
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		68.000	102.000	170.000

3.1.Приоритет	Заштита природних ресурса	Индикатори приоритета	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		ха простора под заштитом	0 ha	10 ha
		Буџет (KM)	Остали извори (KM)	Укупно (KM)
		68.000	102.000	170.000
3.1.1.Мјера	Заштита земљишта од различитих облика деградације	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Мониторинг деградације	није успостављен	успостављен
		Буџет (KM)	Остали извори (KM)	Укупно (KM)
		20,000	30,000	50,000
3.1.2.Мјера	Управљање пољопривредним отпадом	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Постављени контејнери за пољ.отпад	0 контејнера	10 контејнера
		Буџет (KM)	Остали извори (KM)	Укупно (KM)
		20,000.0	30,000	50,000
3.1.3.Мјера	Подршка органској пољопривредној производњи	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број сертифицираних произвођача	0 произвођача	5 произвођача
		Буџет (KM)	Остали извори (KM)	Укупно (KM)
		20,000	30,000	50,000
3.1.4.Мјера	Идентификација и заштита генетичких ресурса	Индикатори мјере	Полазне вриједности индикатора	Циљне вриједности индикатора
		Број идентификованих билних и животињских врста које су ушле у програм заштите	0 врста	2 врсте или групе ушле у програм заштите
		Буџет (KM)	Остали извори (KM)	Укупно (KM)
		8,000.0	12,000	20,000

Извор: аутори

8.2: Детаљан преглед мјера

Табела 55: мјере за имплементацију Стратегије

Већа са стратешким циљем	1. Одржив развој пољопривреде и селектованих ланаца вриједности		
Приоритет	1.1. Повећање обима и продуктивности пољопривредне производње		
Назив мјере	1.1.1.Инвестиције у породична пољопривредна газдинства		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Инвестиције су основ развоја, па тако и у области пољопривреде, без инвестиција у заснивање производње (подизање вишегодишњих засада, изградња пластеника и стакленика, набавка стоке, изградња објеката) објекте за смјештај животиња или складиштење производа, системе за наводњавање, пољопривредну механизацију и друга средства рада, није могуће остварити напредак нити унаприједити продуктивност рада. Мјера може да се реализује кориштењем различитих модела финансирања, са већинским удјелом републичког и локалног нивоа, као и средстава корисника, а који модел ће се примјенити зависи од врсте инвестиције и општег интереса у зависности од околности које буду важиле у моменту реализације мјере.		
Кључни стратешки пројекти	РАЗВОЈ ЛАНАЦА ВРИЈЕДНОСТИ У ПОЉОПРИВРЕДИ		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	Висина инвестираних средстава; -Број пољопривредних газдинстава која су остварила средства подршке;	- 5.000KM годишње - 5 газдинстава годишње	- 50.000 годишње или - 15 газдинстава годишње
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Унапријеђена продуктивности, квалитета производа и приход за пољопривредне произвођаче Давање предности или додатних бодова за жене и младе код дојеле средстава подршке као и инвестицијама које имају позитиван утицај на животну средину и доприносе смањењу загађења		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 250.000KM Извор: општински буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2027.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рудо		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рудо, пољопривредни произвођачи		

Циљне групе	Пољопривредни произвођачи уписани у Регистар пољопривредних газдинстава		
Веза са стратешким циљем	1. Одржив развој пољопривреде и селектованих ланаца вриједности		
Приоритет	1.1. Повећање обима и продуктивности пољопривредне производње		
Назив мјере	1.1.2. Унапређење приступа знању и иновацијама у пољопривредној производњи		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Модел реализације мјере подразумијева успостављање сарадње између произвођача и пружалаца савјетодавних услуга (државни савјетодавци, приватни савјетодавци и др.). У зависности од тога ко су пружаоци услуга зависе и модел реализације, а заснивао би се на редовним обилазцима произвођача који инвестирају у заснивање нове или проширење постојеће производње, креирање посебних програма подршке за пренос знања и вјештина младима и женама на селу, као и укључивање као обавезних дијелова програма едукације питања везаних за заштиту животне средине, дигитизацију пољопривредне производње и прилагођавање климатским промјенама		
Кључни стратешки пројекти	РАЗВОЈ ЛАНАЦА ВРИЈЕДНОСТИ У ПОЉОПРИВРЕДИ		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	Број пољопривредних газдинстава која су прошла програме обуке	10% регистрованих газдинстава	сва регистрована газдинства
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Примјена знања и иновација у пољопривредној производњи је широк појам и може да се односи на примјену основних знања из пољопривредне производње за произвођаче почетнике, до примјене прецизне пољопривреде и производње комбиноване са ИТ технологијама за напредне пољопривредне произвођаче. У оба случаја крајњи резултат је већа добит, боља продуктивност и економичнија производња.		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 50.000КМ Извор: градски буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2027.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рудо, м		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рудо, Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде		
Циљне групе	Пољопривредни произвођачи уписани у Регистар пољопривредних газдинстава,		
Веза са стратешким циљем	1. Одржив развој пољопривреде и селектованих ланаца вриједности		
Приоритет	1.1. Повећање обима и продуктивности пољопривредне производње		
Назив мјере	1.1.3. Стандардизација и сертификација пољопривредне производње		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Стандардизација пољопривредне производње подразумијевала би у овом случају усклађивање производње са системима квалитета које намећу тржишне дестинације производа који се производе на подручју општине Рудо. Мјера би подразумијевала суфинансирање увођења система квалитета код привредних субјеката на територији града како појединачних тако и колективне сертификације произвођача која би била економски повољнија за уситњена породична пољопривредна газдинства		
Кључни стратешки пројекти	РАЗВОЈ ЛАНАЦА ВРИЈЕДНОСТИ У ПОЉОПРИВРЕДИ		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	Број пољопривредних газдинстава која су увела стандард	0 газдинстава	сва газдинства чланови задруга и удружења
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Тржишни стандарди у пољопривреди и прехранбеној индустрији данас су повезани са безбједношћу хране за потрошаче, здравственој исправности хране, те примјени принципа добре пољопривредне, добре произвођачке и других пракси у зависности од захтјева тржишта. У области прехранбене индустрије листа стандарда квалитета је још дужа и подразумијева испуњавање услова везаних за услове објеката и примјењене технологије у преради производа. Иако је Република Српска донијела посебан Правилник за прераду производа на газдинствима, основни принципи заштите здравља и безбједности потрошача морају бити испуњени што са собом носи и инвестиције у испуњавање тих захтјева. Ефекат се односи на Унапријеђену продуктивност, квалитета производа и приходи за пољопривредне произвођаче		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 50.000КМ Извор: градски буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2027.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рудо,		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рудо, Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде		
Циљне групе	Пољопривредни произвођачи чланови задруга и удружења		
Веза са стратешким циљем	1. Одржив развој пољопривреде и селектованих ланаца вриједности		
Приоритет	1.1. Повећање обима и продуктивности пољопривредне производње		
Назив мјере	1.1.4. Подршка текућој производњи		

Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Општина Рудо наставља са мјером подршке текућој производњи оних пољопривредних произвођача који не испуњавају услове за подршку из републичког буџета како би помогла одрживост малих газдинстава као битне карике одрживог руралног развоја и демографске стабилности у руралном подручју.		
Кључни стратешки пројекти	РАЗВОЈ ЛАНАЦА ВРИЈЕДНОСТИ У ПОЉОПРИВРЕДИ		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	Број пољопривредних газдинстава која су добила подршку	Сва газдинства која не примају републички подстицај	Сва газдинства која не примају републички подстицај
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Заштита дохотка малих газдинстава, избегавање ризика гашења малих газдинстава, задржавање становништва на селу		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 100.000КМ Извор: градски буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2027.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рудо,		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рудо, Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде		
Циљне групе	Пољопривредни произвођачи који не испуњавају услове за републички подстицај		

Веза са стратешким циљем	1. Одржив развој пољопривреде и селектованих ланаца вриједности		
Приоритет	1.1. Повећање обима и продуктивности пољопривредне производње		
Назив мјере	1.1.5. Повећање квалитета садног материјала малине		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Општина Рудо наставља са подршком развоју малинарства на простору општине Рудо, кроз низ мјера од који је једна и подршка у оснивању матичног засада. Са матичним засадом производња малине биће подигнута на виши ниво. ПЗ „Увац-Рудо“ би успоставила матични засад како би се обезбедио сертификован, здрав и сортно чист садни материјал. Општина Рудо ће суфинансирала замјену садног материјала произвођачима малине. Са матичним засадом малине осигураће се квалитетан садни материјал, што ће осигурати већи принос по јединици и одрживост малих газдинстава као битне карике одрживог руралног развоја и демографске стабилности у руралном подручју.		
Кључни стратешки пројекти	РАЗВОЈ ЛАНАЦА ВРИЈЕДНОСТИ У ПОЉОПРИВРЕДИ		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	Број пољопривредних газдинстава	Сва газдинства	Сва газдинства
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Заштита дохотка малих газдинстава, избегавање ризика гашења малих газдинстава, задржавање становништва на селу		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 100.000КМ Извор: општински буџет, Аграрни буџет Републике Српске, Средства других међународних организација (АНЦ, ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2027.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рудо		
Носиоци спровођења мјере	ПЗ „Увац“ Рудо и Општина Рудо		
Циљне групе	Пољопривредни произвођачи малине са простора општине Рудо		

Веза са стратешким циљем	1. Одржив развој пољопривреде и селектованих ланаца вриједности		
Приоритет	1.2. Развој ланаца вриједности и побољшање квалитета производа		
Назив мјере	1.2.1. Развој тржишне инфраструктуре		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Тржишна инфраструктура је предуслов за развој ланца вриједности а односи се на: складишне капацитете, продајне капацитете, откупне центре, капацитете за паковање и капацитете за транспорт производа. Ове инвестиције некада предузима појединац, а некада организатор производње, откупа и пласмана пољопривредних производа. Инвеститор може бити и општина која након периода инвестиције наведене објекте тржишне инфраструктуре предаје на управљање организацији пољопривредних произвођача. Начин реализације мјере зависи од модела финансирања који некад може укључивати 100% финансирање из општинског или других извора финансирања, а некада укључивати приватна средства корисника, у зависности од врсте инвестиције.		
Кључни стратешки пројекти	РАЗВОЈ ЛАНАЦА ВРИЈЕДНОСТИ У ПОЉОПРИВРЕДИ		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	Висина инвестираних средстава	0КМ	100.000КМ годишње
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Унапријеђена тржишност пољопривредних производа и приходи за пољопривредне произвођаче, те остварен друштвени ефекат мјере кроз давање предности или додатних бодова за жене и младе код дојеле средстава подршке, као и давање предности или додатних бодова за инвестиције које имају позитиван утицај на животну средину и доприносе смањењу загађења		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 100.000КМ Извор: градски буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства		

	(ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача
Период спровођења мјере	2023 – 2027.
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рудо,
Носиоци спровођења мјере	Општина Рудо, партнерске институције
Циљне групе	Пољопривредни произвођачи, удружења пољопривредних поризвођача, пољопривредне задруге, предузетници, Конзорцијум и други субјекти у руралном подручју.

Веза са стратешким циљем	1. Одржив развој пољопривреде и селектованих ланаца вриједности		
Приоритет	1.2. Развој ланаца вриједности и побољшање квалитета производа		
Назив мјере	1.2.3. Унапређење капацитета произвођачких организација		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Уситњена производња и мала пољопривредна газдинства своју позицију на тржишту могу унаприједити путем произвођачких организација, задруга и удружења. Постојеће задруге у удружења на подручју општине Рудо треба унаприједити кроз унапређење материјалних ресурса којим располажу за реализацију функције због које су основани (откуп, смрзавање, паковање, прерада, продаја и сл.), као и људске ресурсе чланова и лидера организација у управљању, маркетингу и другим вјештинама.		
Кључни стратешки пројекти	РАЗВОЈ ЛАНАЦА ВРИЈЕДНОСТИ У ПОЉОПРИВРЕДИ		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	Основан конзорцијум	да	не
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Унапређена тржишна позиција за пољо-прехранбене произвођаче и становнике руралних подручја		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 100.000КМ Извор: градски буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2027.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рудо		
Носиоци спровођења мјере	Учесници пољо-прехранбеног и везаних сектора, Општина Рудо		
Циљне групе	Пољо-прехранбене произвођачи и становници руралних подручја		

Веза са стратешким циљем	1. Одржив развој пољопривреде и селектованих ланаца вриједности		
Приоритет	1.2. Развој ланаца вриједности и побољшање квалитета производа		
Назив мјере	1.2.2. Изградња мини прерађивачких капацитета		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Мјера подразумијева инвестиције у технолошку опрему или опремање просторија за прераду у складу са захтјевима санитарних и хигијенских стандарда. Начин реализације зависи од договорених модела улагања који као и код осталих инвестиција на газдинству могу пратити модел 50:40:10 или неки други модел у зависности од околности.		
Кључни стратешки пројекти	РАЗВОЈ ЛАНАЦА ВРИЈЕДНОСТИ У ПОЉОПРИВРЕДИ		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	Висина инвестираних средстава Број мини погона;	0КМ 0 погона	200.000 3 мини погона
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Прерада пољопривредних производа означава виши степен производње, када се од сировине добије готов или полуготов производ за крајњег потрошача. На тај начин пољопривредни производи добијају нову додану вриједност, производ постаје препознатљив а могућности његовог пласмана на тржиште се проширују. Прерадом на газдинству мали произвођачи умјесто квантитета постижу квалитет производа и њиме подижу своју конкурентност на тржишту. Остварен друштвени ефекат мјере кроз давање предности или додатних бодова за жене и младе код доделе средстава подршке, као и давање предности или додатних бодова за инвестиције које имају позитиван утицај на животну средину и доприносе смањењу загађења		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 200.000КМ Извор: градски буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2027.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рудо		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рудо		
Циљне групе	Пољопривредни произвођачи, удружења пољопривредних поризвођача, пољопривредне задруге, предузетници и други субјекти у руралном подручју.		

Веза са стратешким циљем	1. Одржив развој пољопривреде и селектованих ланаца вриједности		
Приоритет	1.2. Развој ланаца вриједности и побољшање квалитета производа		
Назив мјере	1.2.2. Поговни за прераду малине		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Мјера подразумијева изградњу малог или мањих прерађивачких погона за прераду малине, с обзиром да такви тренутно не постоје и који би био усмјерен на производњу производа који су потребни прехранбеној индустрији или готових производа попут сокова, џемова и сл.		
Кључни стратешки пројекти	РАЗВОЈ ЛАНАЦА ВРИЈЕДНОСТИ У ПОЉОПРИВРЕДИ		

Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	Висина инвестираних средстава Изграђен мањи погон	0КМ 0 погона	100.000 КМ Изграђен мањи погон
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Прерада пољопривредних производа означава виши степен производње, када се од сировине добије готов или полуготов производ за крајњег потрошача. На тај начин пољопривредни производи добијају нову додану вриједност, производ постаје препознатљив а могућности његовог пласмана на тржиште се проширују. Прерадом на газдинству мали произвођачи умјесто квантитета постижу квалитет производа и њиме подижу своју конкурентност на тржишту. Остварен друштвени ефекат мјере кроз давање предности или додатних бодова за жене и младе код додјеле средстава подршке, као и давање предности или додатних бодова за инвестиције које имају позитиван утицај на животну средину и доприносе смањењу загађења		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 100.000КМ Извор: градски буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2027.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рудо		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рудо		
Циљне групе	Пољопривредни произвођачи, удружења пољопривредних поризвођача, пољопривредне задруге, предузетници и други субјекти у руралном подручју.		

Веза са стратешким циљем	2. Унапређење квалитета живота у руралном подручју		
Приоритет	2.1. Подршка диверзификацији економских активности у руралним подручјима		
Назив мјере	2.1.1. Инвестирање у пружање туристичких услуга на пољопривредном газдинству		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Мјера подразумијева инвестиције у опремање газдинства: објеката за дегустацију, објеката за смјештај, окућнице и др. Начин реализације мјере подразумијева суфинансирање инвестиционих улагања у омјеру који буду дозвољавале околности и расположива буџетска средства		
Кључни стратешки пројекти	ИНВЕСТИЦИЈЕ У РАЗВОЈ РУРАЛНОГ ТУРИЗМА		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	-Висина инвестираних средстава; -Број регистрованих пружалаца услуга агротуризма.	0КМ 3 регистрован произвођача	100.000КМ 10 регистрованих произвођача
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Пружање услуга руралног туризма на пољопривредном газдинству или развој агротуризма је велика развојна шанса за мала и велика рурална домаћинства да кроз спајање пољопривреде и туризма остваре позитивне ефекте на: укупан доходак газдинства, сигурност прихода у случају елементарних непогода, запошљавање породичне и друге радне снаге, те бољи пласман властитих пољопривредних поризвода. Давање предности или додатних бодова за жене и младе код додјеле средстава подршке остварује се и друштвени ефекат мјере.		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 100.000КМ Извор: градски буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2027.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рудо		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рудо, будућа Туристичка организација, рурална домаћинства		
Циљне групе	Рурална домаћинства		

Веза са стратешким циљем	2. Унапређење квалитета живота у руралном подручју		
Приоритет	2.1. Подршка диверзификацији економских активности у руралним подручјима		
Назив мјере	2.1.2. Инвестирање у промоцију и маркетинг руралног простора и руралних производа		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Мјера би подразумијевала инвестиције у маркетиншку кампању и промотивне активности. У том смислу потребно је инвестирати у програме који могу допринијети промјени имиџа руралног простора али и изградњи идентитета руралног подручја, те подизању свијести не само становника руралног подручја, већ свих становника општине Рудо и његовим селаима и сеоским производима. Такође, мјера укључује увођење дигиталних система промоције (интернет странице или повезивање на већ естаблиране мреже), повезивања са тржиштем и продаје услуга, производа и капиталних добара (привлачење инвестиција у рурална подручја и пољо-прехрамбени сектор).		
Кључни стратешки пројекти	ИНВЕСТИЦИЈЕ У РАЗВОЈ РУРАЛНОГ ТУРИЗМА		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	-Број маркетиншких програма; -Број промотивних активности - Број промотивних	1 манифестација годишње 1 дигитални алат (ТОЗ)	4 манифестације годишње 2 дугорочна дигитална рјешења

	алата.		
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Промотивне и маркетиншке активности могу допринијети мијењању имица села и руралног као мјеста која се често перципирају као заостала, запуштена у мјеста која су пожељна за живот а рурални производи као производи који су пожељни за конзумацију. Унапређен или измијењен имиц руралног подручја општине, повећан ниво инвестиција у рурална подручја, повећан квалитет живота руралних становника. Данас је посебно значајно и ефективно коришћење дигиталних алата у промоцији производа и услуга.		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 50.000КМ Извор: градски буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2027.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рудо		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рудо, будућа Туристичка организација		
Циљне групе	Сви становници руралних подручја		

Веза са стратешким циљем	2. Унапређење квалитета живота у руралном подручју		
Приоритет	2.1. Подршка диверзификацији економских активности у руралним подручјима		
Назив мјере	2.1.3. Обезбјеђење старт-уп пакета за samozapošljavanje у руралном подручју		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Унапређење стања у пољопривреди и руралном развоју није могуће без смјене генерација и анимирања младих за бављење пољопривредом, што је основ за модернизацију и примјену нових знања и технологија. Такође жене на селу као равноправни чланови домаћинства често немају једнак приступ средствима за покретање пословних активности како искористиле властита знања и вјештине. У том циљу мјера би подразумијевала дојелу старт-уп пакета било у новцу или материјалима за покретање бизниса у пољопривредној или непољопривредној дјелатности на властитом пољопривредном газдинству. Вриједност пакета зависила би од расположивих средстава.		
Кључни стратешки пројекти	ОБЕЗБЈЕЂЕЊЕ СТАРТ-УП ПАКЕТА ЗА САМОЗАПОШЉАВАЊЕ НА СЕЛУ		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	Број додијелиених пакета	0 пакета	40 пакета
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Измијењена демографска структура у руралним подручјима, повећан број самосталних предузетника у руралним подручјима		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 200.000КМ Извор: градски буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2027.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рудо		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рудо, Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде		
Циљне групе	Млади и жене из руралних подручја		

Веза са стратешким циљем	2. Унапређење квалитета живота у руралном подручју		
Приоритет	2.2. Унапређење руралне инфраструктуре и јавних услуга у руралном подручју		
Назив мјере	2.2.1. Подршка унапређењу расположивости јавних услуга (образовање, здравство, социјална заштита)		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Активности које могу допринијети уравнотеженом руралном и територијалном развоју, чиме би се смањила могућност напуштања руралних подручја и нестанак руралних заједница. Унапређење опреме у школама, опремање вртића, пројекти за социјалну заштиту руралног становништва, нарочито особа старије животне доби и особа које саме живе итд. само су неке могуће пројектне активности. Паметна села могу бити начин за унапређење приступа услугама. Паметна села нису искључиво везана за употребу информационих технологија, већ паметних рјешења за превазилажење изазова с којима се суочава локално становништво. И умјесто да чекају да те изазове рјешава држава, становници се сами организују и уз помоћ подршке из државног или локалног буџета креирају различите производе који доприносе унапређењу квалитета живота локалног становништва. Нпр. то могу бити мобилне амбуланте, учење на даљину, дигиталне платформе за промоцију културног наслеђа, дигиталне платформе за оптимизацију превоза, социјална предузећа, сеоске продавнице и различити хабови за окуљање становника и др.		
Кључни стратешки пројекти	РАЗВОЈ РУРАЛНОГ ТУРИЗМА		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	-Висина инвестираних средстава; -Број и врста инвестиција; -Број корисника јавне	10.000КМ годишње Сви становници	25.000КМ годишње Сви становници

	услуге;		
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Унапређен квалитет живота за становнике у руралном подручју, повећан обухват становника јавним услугама. Усклађивањем пројеката доступности јавних услуга са потребама младих и жена на селу и Израдом студије утицаја на животну средину приликом реализације инфраструктурних пројеката, остварује се свеукупан друштвени ефекат.		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 300.000КМ Извор: општински буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2027.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рудо		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рудо		
Циљне групе	Сви становници руралних подручја		

Веза са стратешким циљем	2. Унапређење квалитета живота у руралном подручју		
Приоритет	2.2. Унапређење руралне инфраструктуре и јавних услуга у руралном подручју		
Назив мјере	2.2.2. Поддршка унапређењу физичке инфраструктуре у руралном подручју		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	И у случају руралне инфраструктуре (пут, вода, телекомуникације и др.) потребна су финансијска средства која превазилазе могућности самог града, ипак је потребно одржати континуитет улагања у развој инфраструктуре јер она представља предуслов за реализацију свих осталих мјера. Осим тога рурална инфраструктура је предуслов за задржавање становништва у руралном подручју, за смањење трошкова живота, бољи и бржи приступ тржишту и лакши приступ јавним услугама. Мјера подразумијева инвестиције у мање или веће инфраструктурне пројекте које Град обично реализује у партнерству са ресорним министарствима или међународним организацијама. У неким случајевима тражи се од становника да партиципирају у финансирању јавне инфраструктуре.		
Кључни стратешки пројекти	РАЗВОЈ РУРАЛНОГ ТУРИЗМА		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	Висина инвестираних средстава	10.000 годишње	150.000 годишње
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Унапређен квалитет живота за становнике у руралном подручју, повећан обухват становника јавним услугама. Усклађивањем пројеката доступности јавних услуга са потребама младих и жена на селу и Израдом студије утицаја на животну средину приликом реализације инфраструктурних пројеката, остварује се свеукупан друштвени ефекат.		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 1.000.000КМ Извор: општински буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2027.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рудо		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рудо		
Циљне групе	Сви становници руралних подручја		

Веза са стратешким циљем	3. Одрживо управљање природним ресурсима у руралном подручју		
Приоритет	3.1. Заштита природних ресурса		
Назив мјере	3.1.1. Заштита земљишта од различитих облика деградације		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Након утврђивања стања пољопривредног земљишта, гдје се за тим укаже потреба, потребно је провести мјере његове заштите од различитих облика деградације, заштите од унутрашњих и вањских вода и загађења органским и неорганским материјама и ремедијације. Праћење плодности земљишта обављало би се повременим контролама плодности на одабраном узорку, те провођењем мјера поправке плодности земљишта на основу налаза стручних служби. Одговорност над реализацијом ове мјере је на свима: пољопривредни произвођачи, локална самоуправа, ресорно министарство. Успостављање система праћења омогућиће боље управљање овим ресурсом и његово ефикасније искориштавање на корист садашњим и будућим генерацијама.		
Кључни стратешки пројекти	РАЗВОЈ РУРАЛНОГ ТУРИЗМА, РАЗВОЈ ЛАНАЦА ВРИЈЕДНОСТИ		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	Мониторинг деградације	Нема мониторинга	Успостављен мониторинг
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Повећан обим кориштења пољопривредног земљишта; Унапређен квалитет пољопривредног земљишта и смањење површине под утицајем фактора деградације		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 50.000КМ Извор: општински буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2027.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рудо		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рудо		
Циљне групе	Сви становници руралних подручја		

Веза са стратешким циљем	3. Одрживо управљање природним ресурсима у руралном подручју		
Приоритет	3.1. Заштита природних ресурса		
Назив мјере	3.1.2. Управљање пољопривредним отпадом		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Пољопривредне активности су извор загађења површинских и подземних вода због употребе природних и вјештачких ђубрива и различитих хемијских материја и биљној о сточарској производњи. Да би се степен тог загађења смањио, прво треба дјеловати превентивно кроз обуке и савјетовање пољопривредних произвођача у организацији пољопривредне савјетодавне службе и на друге начине. Други ниво дјеловања је санкционисање недозвољених пракси, које су прописане законским и подзаконским актима. У сврху превентивног дјеловања потребно је уредити систем одлагања отпада, пољопривредног отпада, животињског отпада, органског и неорганског и свих других врста отпада које завршава у руралном подручју и које утиче на загађење земљишта и осталих природних ресурса.		
Кључни стратешки пројекти	РАЗВОЈ РУРАЛНОГ ТУРИЗМА, РАЗВОЈ ЛАНАЦА ВРИЈЕДНОСТИ, СТАРТ-УП ПАКЕТИ ЗА САМОЗАПОШЉАВАЊЕ У РУРАЛНОМ ПОДРУЧЈУ		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	Успостављена одлагалишта Проведена обука Израђен приручник	0 одлагалишта 0 произвођача прошло обуку 0 приручника	3 одлагалишта 50 произвођача 1 приручник
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Повећан обим кориштења пољопривредног земљишта; Унапређен квалитет пољопривредног земљишта и смањење површине под утицајем фактора деградације. Одрживо кориштење инфраструктуре и воде као ресурса. Очуван квалитет наводњаваног земљишта		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 50.000КМ Извор: општински буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2027.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рудо		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рудо		
Циљне групе	Сви становници руралних подручја, Конзорцијум		

Веза са стратешким циљем	3. Одрживо управљање природним ресурсима у руралном подручју		
Приоритет	3.1. Заштита природних ресурса		
Назив мјере	3.1.3. Подршка органској производњи		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Подручје општине Рудо има одличне природне услове за развој органске производње у погледу релативно добро очуване пољопривредне околине, површина нетакнутог земљишта и воде која није онечишћена, што представља значајне предуслове за развој ове врсте производње. С друге стране, постоји све већи ниво свијести потрошача о значају здраве исхране и нарастајући тренд потражње за природним, органски узгојеним агро-прехрамбеним производима. С обзиром на све већи значај органске производње и све већу потражњу за органским производима, неопходно је створити одрживи систем за такву производњу. Финансијска подршка ће се пружити пољопривредним произвођачима и прерађивачима који желе постати органски произвођачи како би им се помогло сносити трошкове сертификарања и у малим инвестицијама.		
Кључни стратешки пројекти	РАЗВОЈ РУРАЛНОГ ТУРИЗМА, РАЗВОЈ ЛАНАЦА ВРИЈЕДНОСТИ, СТАРТ-УП ПАКЕТИ ЗА САМОЗАПОШЉАВАЊЕ У РУРАЛНОМ ПОДРУЧЈУ		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	-Висина подршке; -Број произвођача који су остварили подршку; -Број сертификата који су додијељени; -Број сертификованих производа;	Подршка само из републичког буџета	Уведена финансијска подршка 5 сертификованих произвођача
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Директна корист за питања заштите животне средине. Давањем предности младима и женама на селу код остваривања права на подршку остварује се шири друштвени ефекат.		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 50.000КМ Извор: Општински буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2027.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рудо		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рудо, Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде		
Циљне групе	Пољопривредни произвођачи регистровани у Регистру пољопривредних газдинстава, Конзорцијум		

Веза са стратешким циљем	3. Одрживо управљање природним ресурсима у руралном подручју		
Приоритет	3.1. Заштита природних ресурса		
Назив мјере	3.1.4. Идентификација и заштита биљних и животињских генетичких		

	ресурса		
Опис мјере са оквирним подручјем дјеловања	Угрожене расе биљака и животиња треба заштити и очувати у складу са посебним програмима ин ситу надзора и заштите. Треба заштити станишта дивљих животиња и биљака кроз примјену пољопривредних пракси који то обезбјеђују. Комбиновањем средстава из различитих извора треба наставити са истраживањима карактеризације и инвентаризације изворних и заштићених раса домаћих животиња и одржавање домаће банке биљних гена и успостављање банке гена домаћих животиња. Реализација мјере би подразумијевала успостављање сарадње између општине, ресорног министарства и Института за генетичке ресурсе Републике Српске, те других институција		
Кључни стратешки пројекти	РАЗВОЈ РУРАЛНОГ ТУРИЗМА, РАЗВОЈ ЛАНАЦА ВРИЈЕДНОСТИ, СТАРТ-УП ПАКЕТИ ЗА САМОЗАПОШЉАВАЊЕ У РУРАЛНОМ ПОДРУЧЈУ		
Индикатори за праћење резултата мјере	Индикатори	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	Број идентификованих биљних и животињских врста које су ушле у програм заштите	0 врста	2 врсте или групе ушле у програм заштите
Развојни ефекат и допринос мјере остварењу приоритета	Заштићен гетички фонд биљних и животињских врста са подручја општине Рудо		
Индикативна финансијска пројекција према изворима финансирања	Износ: 20.000КМ Извор: општински буџет, Аграрни буџет Републике Српске, ИПА средства (ЕУ4Агри), Средства других међународних организација (ИФАД, УСАИД, Свјетска банка и др.), Приватна средства пољопривредних произвођача		
Период спровођења мјере	2023 – 2027.		
Институција одговорна за координацију спровођења мјере	Општина Рудо		
Носиоци спровођења мјере	Општина Рудо, МПШВ, Институт за генетичке ресурсе		
Циљне групе	Сви становници руралних подручја		

Извор: аутори

Прилог 2. План вредновања стратешког документа

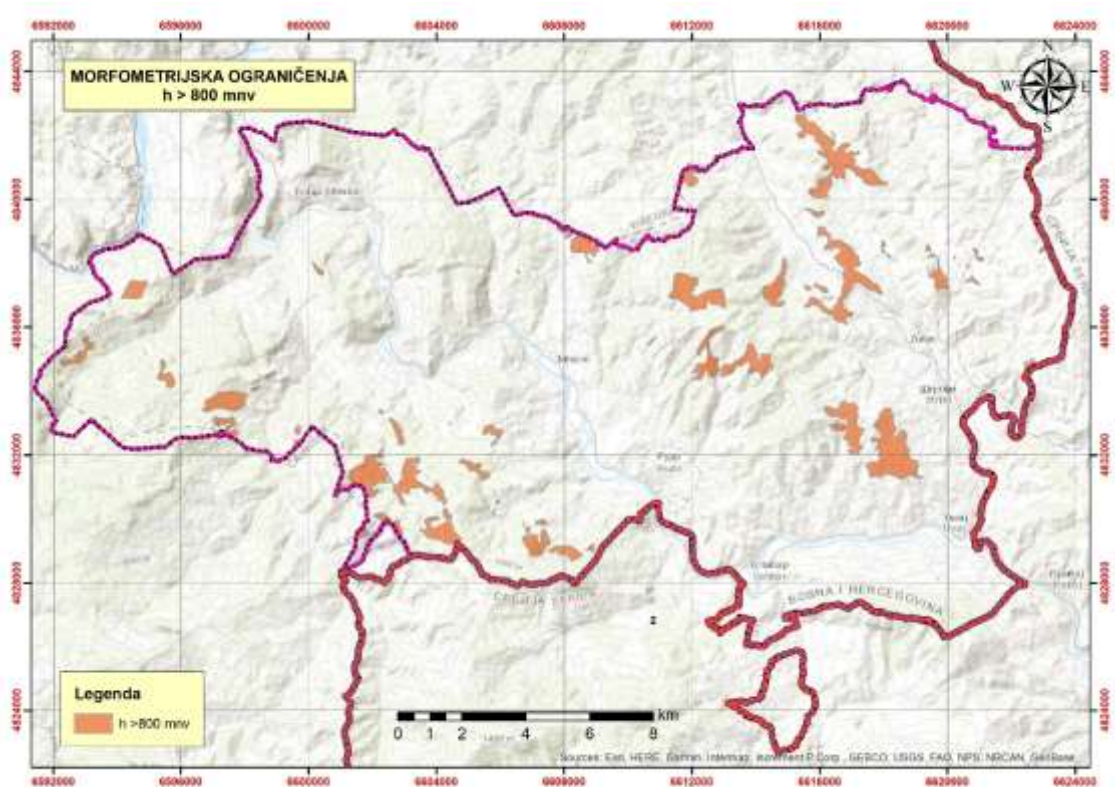
Табела 56: вредновање стратешког документа

Назив стратешког документа	Стратегија развоја пољопривреде и руралних подручја општине Рудо 2023-2027 година
Ознака врсте вредновања	Израда Годишњег извјештаја о реализацији стратегије развоја, његово усвајање и објављивање
Предмет и циљ вредновања	мониторинг праћења реализације мјера по циљевима и приоритетима евалуација ефеката реализације мјера по циљевима и приоритетима
Преглед предвиђених критерија вредновања са питањима, те планираних метода које ће се користити у поступку вредновања	Критерији: полазне и крајње вриједности индикатора по мјерама, циљевима и приоритетима Методе: примарни извори података: анкете и интервјуи секундарни извори података добијени на службени захтјев од званичних институција
Листа доступних И предвиђених извора података за спровођење поступка вредновања	Званични извјештајни општинских служби и јавних институција те међународних организација Републички завод за статистику Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Српске Агенција за посредничке, информатичке и финансијске услуге
Временски оквир провођења поступка вредновања	- календарска година за годишње извјештаје, - 2023-2025 за средњерочни преглед - 2027 за оцјену крајњих ефеката
Индикативни буџет за спровођење поступка вредновања (трошкови вањских лица који спроводе вредновање и евентуално трошкови осигуравања доступности одређених података)	- 2.000КМ на годишњем нивоу

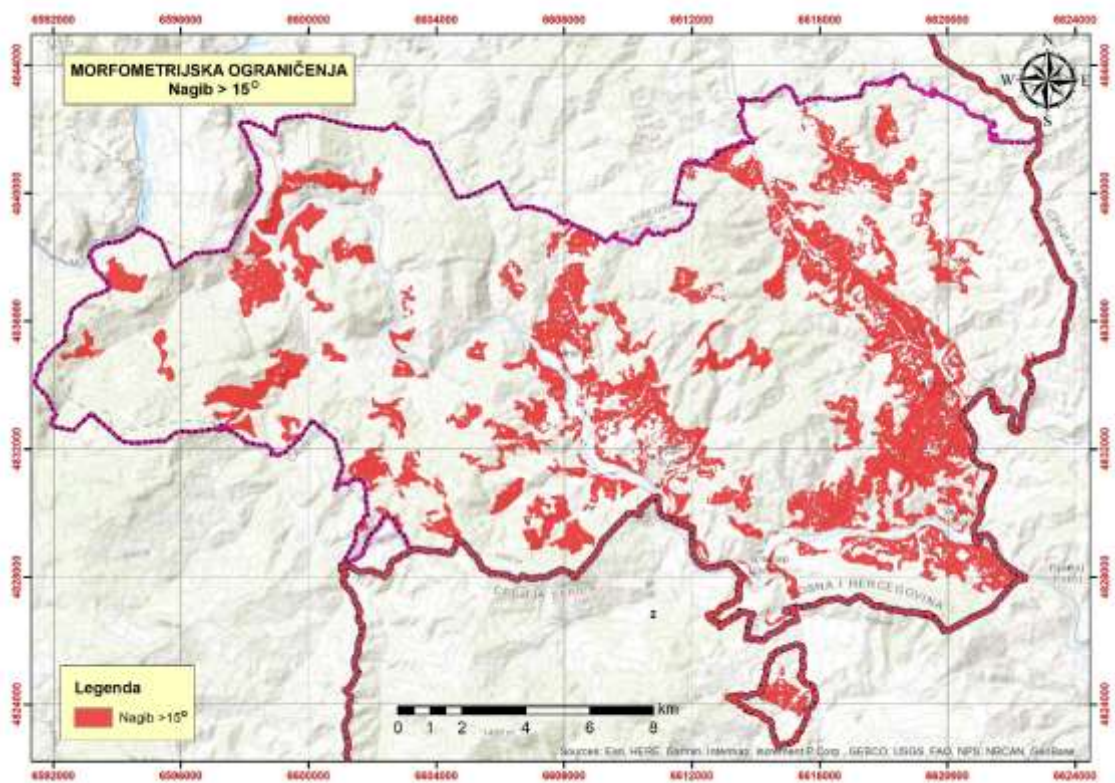
Извор: аутори

Прилог 3:

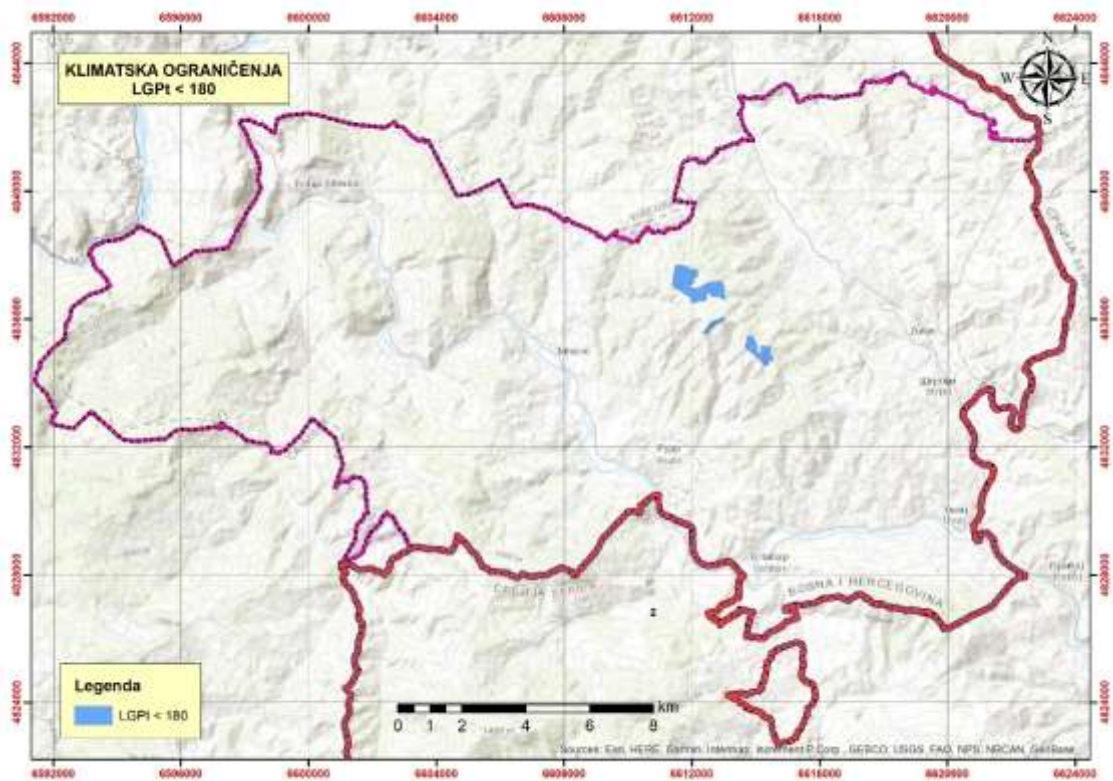
Карактеристике ANC подручја општине Рудо

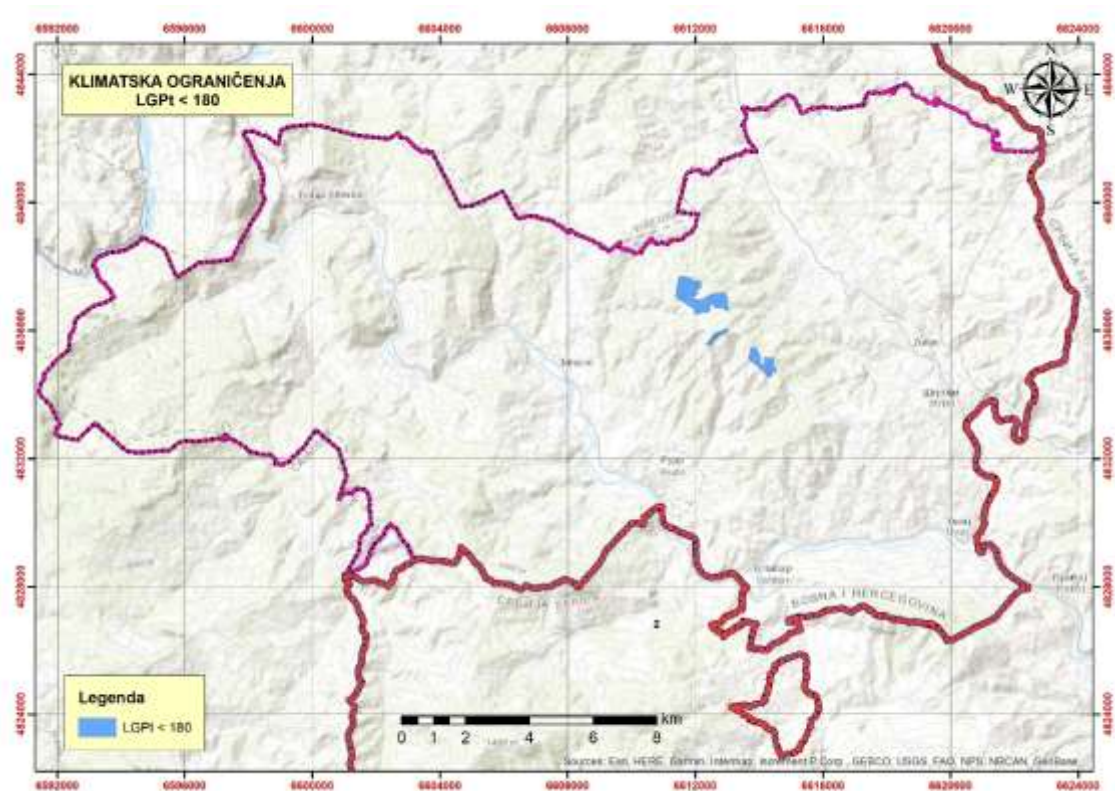
Карта 5: Пољопривредно земљиште општине Рудо на надморској висини изнад 800 м

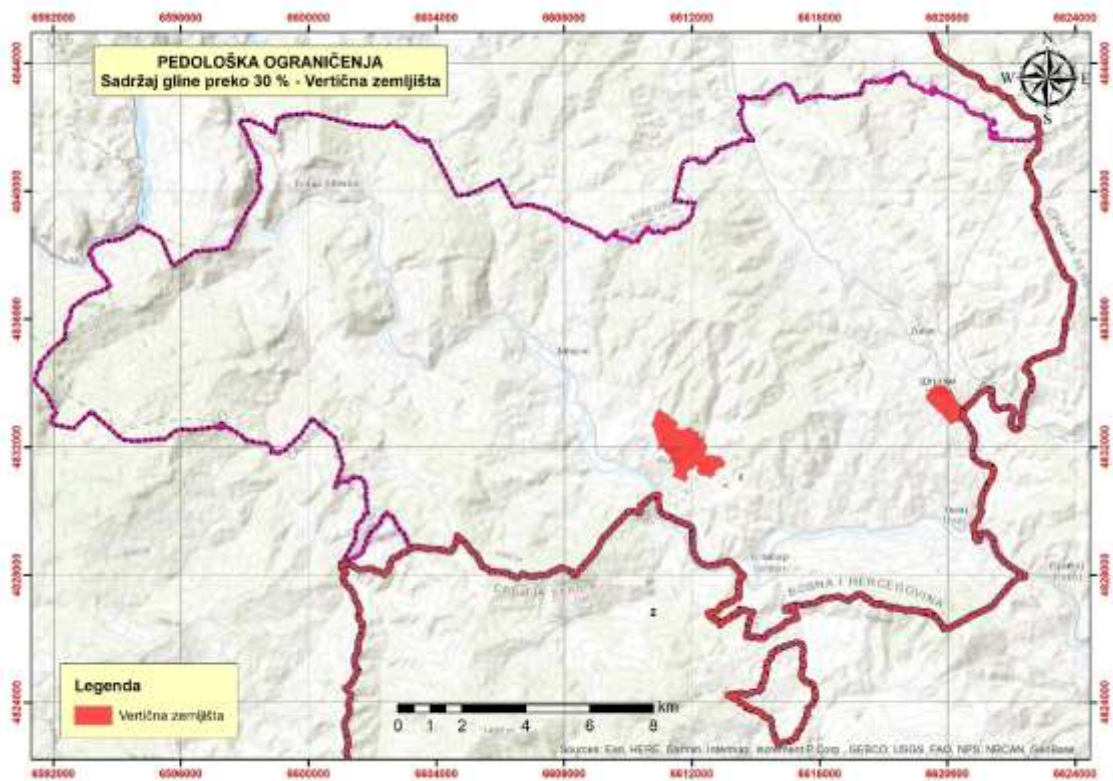
Карта 6: Пољопривредно земљиште општине Рудо са нагибом већим од 15°

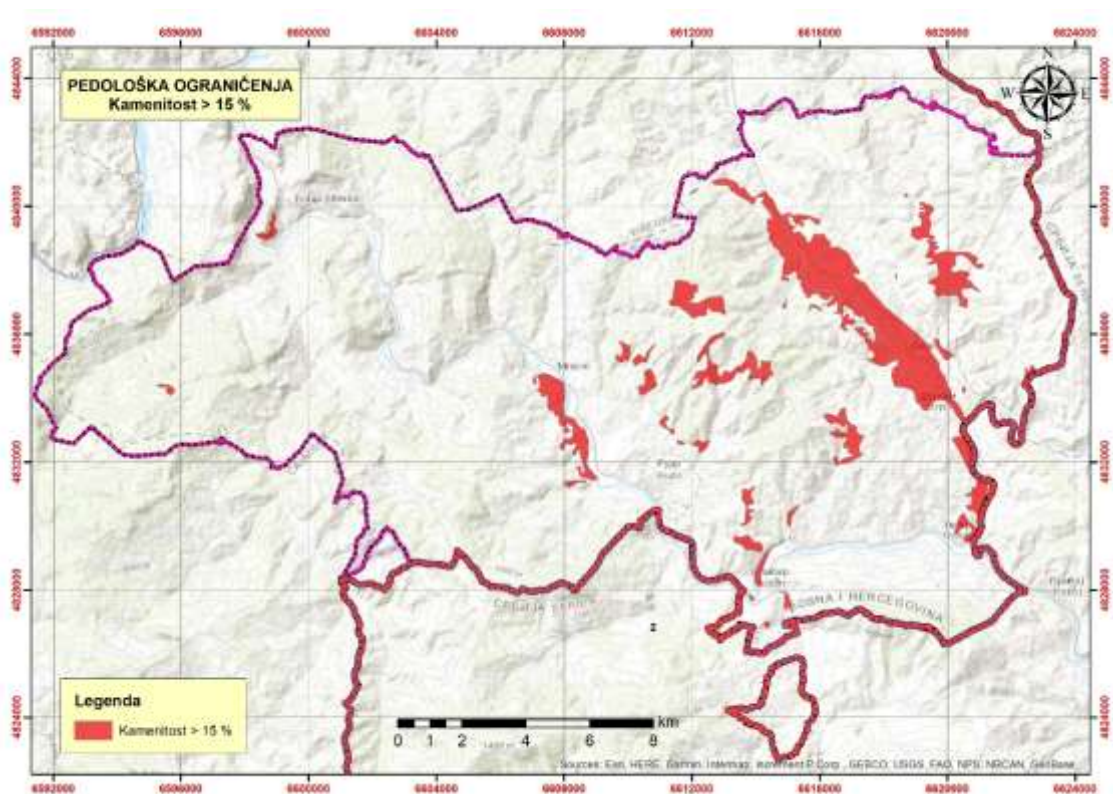
Карта 7: Пољопривредно земљиште општине Рудо са вегетационом периодом краћим од 180 дана

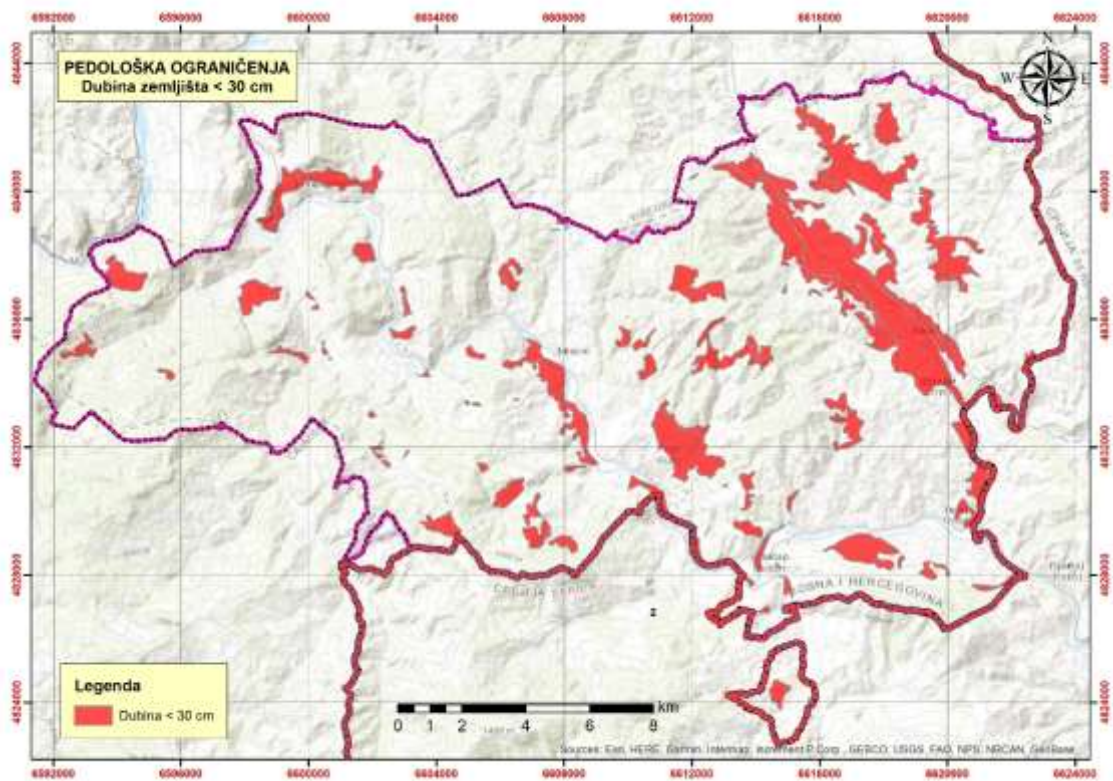
Карта 8: Пољопривредно земљиште општине Рудо са кумулативном сумом средњих дневних температура у вегетационом периоду испод 1500°C

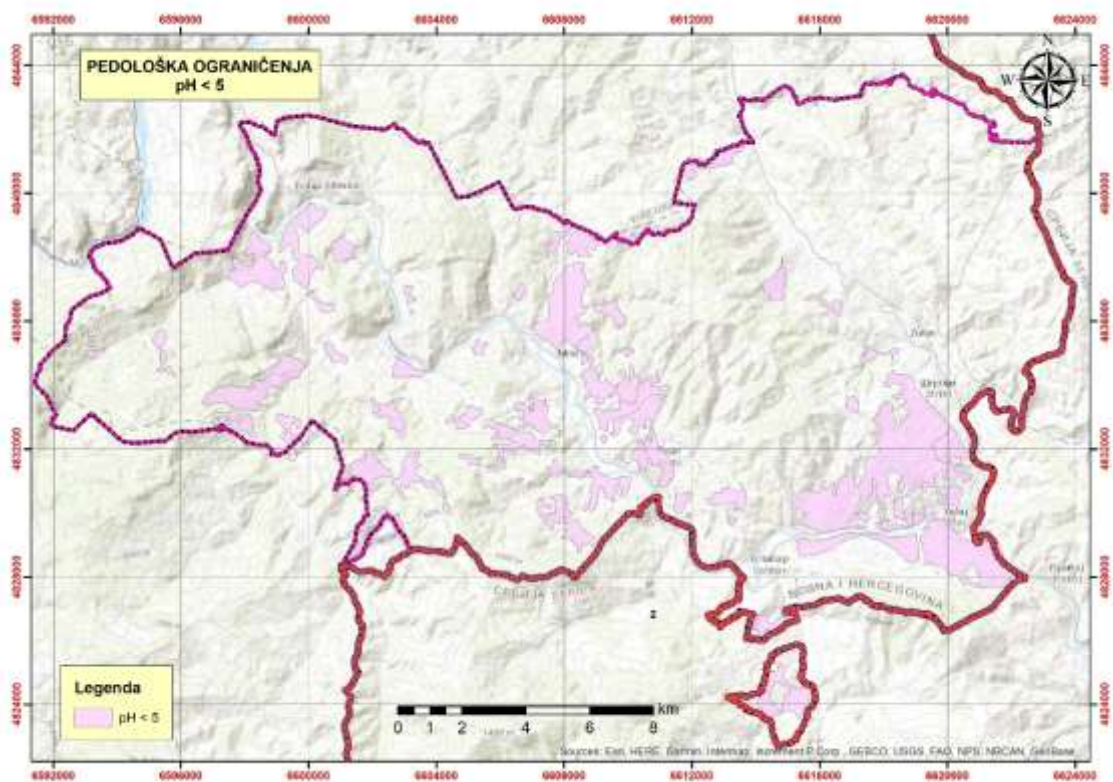
Карта 9: Пољопривредно земљиште општине Рудо са садржајем глине већим од 30%

Карта 10: Пољопривредно земљиште општине Рудо са каменитошћу већом од 15%

Карта 11: Пољопривредно земљиште општине Рудо плуће од 30 цм

Карта 12: Пољопривредно земљиште општине Рудо са прекомјерном киселошћу (pH < 5)